

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТУЛІН КИРИЛО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 373.5+378:342.733(091):323.15(498):37.014(477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН РУМУНІЇ

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К. С. Тулін

Науковий керівник: Кузьменко Надія Михайлівна, доктор педагогічних наук,
професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Тулін К. С. «Розвиток середньої та вищої освіти національних меншин Румунії». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні педагогічні науки. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Дисертація «Розвиток середньої та вищої освіти національних меншин Румунії» присвячена аналізу та дослідженню стану і тенденцій розвитку освітньої системи для національних меншин в Румунії. У ній розглядається динаміка змін у державній політиці в сфері освіти національних меншин, а також вплив цих змін на стан та якість освіти, яка доступна для представників національних меншин.

Наголошується на значущості дослідження з огляду на мультиетнічний характер румунського суспільства та потребу забезпечення прав меншин на отримання якісної освіти мовою своєї національної меншини. У дисертації використовуються кількісні та якісні методи дослідження для аналізу різних аспектів проблеми.

Ретельно розглядаючи історичний розвиток від часів соціалізму до сучасної інтеграції в Європейський Союз (далі – ЄС), дисертація відстежує зміни в законодавчому та соціальному контекстах, які сформували сучасний ландшафт освіти для меншин. Також зосереджується увага на соціально-економічних факторах, які впливають на доступність та якість освітніх послуг, підкреслюючи важливість мовної і культурної адаптації в навчальних програмах. Розглядаються зміни в законодавстві, рівні доступу до освіти, а також якість надання освітніх послуг.

Основна частина дисертації сфокусована на детальному аналізі поточного стану освіти для національних меншин у Румунії. Розглядаються питання мови навчання, рівнів грамотності, доступу до вищої освіти, а також соціально-економічних умов, в яких перебувають представники меншин.

Значна увага приділяється аналізу рівня включеності представників національних меншин до процесу вищої освіти, їх представленості в різних сферах функціонування держави. Особливу увагу приділено виявленню проблем та викликів, з якими стикаються національні меншини у процесі навчання в Україні, а також можливим шляхам їх подолання.

Дослідження містить аналіз досвіду Румунії в контексті використання цього досвіду в Україні. Окремо розглядаються можливості для застосування найкращих практик та викликів, з якими зіштовхується Румунія в області освіти національних меншин, до українського контексту.

Детально аналізуються румунські програми і політики, що сприяють включеності національних меншин в освітній процес, та досліджується, яким чином подібні підходи можуть бути адаптовані та впроваджені в Україні.

У цьому контексті особливу увагу приділяється питанням мови навчання, доступу до ресурсів та підтримки з боку держави, а також забезпеченню якісної освіти, що враховує культурні особливості національних меншин.

Важливою складовою дисертації є аналіз можливостей для застосування румунського досвіду в Україні. Наголошується, що хоча контексти обох країн відрізняються, деякі аспекти румунської політики можуть слугувати прикладом для України, особливо в контексті підтримки мовних прав національних меншин і забезпечення доступу до якісної освіти в рамках європейського руху політики держави. У роботі також досліджується роль Румунії як моделі для України в контексті розвитку освітніх стратегій для національних меншин, оцінюючи, як румунські ініціативи та підходи можуть бути інтегровані в українську освітню систему. Розглядаються специфічні програми, які підтримують мовні права та культурну ідентичність національних меншин, та їхнє потенційне застосування в Україні з метою підвищення якості освіти. Дисертація підкреслює необхідність міжкультурного діалогу та обміну досвідом, враховуючи, що певні румунські

стратегії можуть бути ефективними в українському контексті, зокрема для підтримки мовних прав меншин.

Висновки та рекомендації дисертації підкреслюють важливість продовження діалогу між країнами з метою вивчення найкращих практик та пошуку ефективних рішень для покращення освітнього середовища для національних меншин, містять стратегічні рекомендації щодо політичних, освітніх та культурних змін, необхідних для покращення стану освіти національних меншин в Україні. Пропонується адаптація навчальних програм та підходів до реальностей європейського українського суспільства, розробка нових методів педагогічної підтримки, що відображають культурну різноманітність, і забезпечення ресурсами, необхідними для якісної освіти всіх груп населення. Робота закликає до продовження досліджень та практичного застосування її висновків для зміцнення освітньої інтеграції та справедливості в Україні, а також до оцінки майбутніх тенденцій і викликів у цій важливій галузі.

Завершується дисертаційна робота рядом висновків і рекомендацій, які мають на меті покращити стан освіти серед національних меншин в Україні. Серед них – пропозиції щодо змін в політиці, стратегії розвитку освітньої інфраструктури, підготовки вчителів та адаптації навчальних програм.

Дисертація «Розвиток середньої та вищої освіти національних меншин Румунії» є важливим внеском в розуміння проблем та викликів, пов'язаних з навчанням і освітою національних меншин, як в Румунії, так і в Україні. Це дослідження, безумовно, стане корисним для політиків, науковців, педагогів та всіх, хто цікавиться питаннями освіти і прав меншин. У висновках дисертації вказуються рекомендації щодо поліпшення стану освіти для національних меншин в Україні, застосуванні позитивного досвіду Румунії у педагогічній галузі навчання, а також прогнозом потенційного розвитку ситуації в майбутньому.

Ключові слова: система освіти, національні меншини, середня освіта, вища освіта, освітні системи, освіта національних меншин, ромські національності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. K. Tulin Modern system of pedagogical education of Romania. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(11)/2020. С. 53-56.
2. Тулін К. С. Законодавчий вимір функціонування системи освіти Румунії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(12)/2020. С. 63-65.
3. Кузьменко Н. М., Тулін К. С. Functioning of higher education institutions of Romania in the conditions of autonomization. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(14)/2021. С. 63-65.
4. K. Tulin State of needs in the field of education of national minorities in the field of education in Ukraine. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(15)/2022. С. 50-56.
5. Тулін К. С. Нормативно-правове регулювання сфери освіти національних меншин в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(16)/2022. С. 63-67.
6. K. Tulin The System of Educational Needs of Nationals Minorities in Education in Ukraine. *Journal of Research in Educational Sciences* Volume XIII, Issue 15, 2022. С. 30-40.
7. Кузьменко Н. М., Тулін К. С. Перспективи використання румунського досвіду щодо удосконалення освітнього процесу національних меншин в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки: науковий журнал* / гол. ред. Г.П. Грибан, заст. гол. ред. О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2023. Вип. 1 (112). С.128-135.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Тулін К. С. *Вплив освітнього середовища на становлення особистості майбутнього фахівця: румунський досвід*. Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR), 22-23 квітня 2021 р.: Матеріали XXIII Міжнародної конференції молодих науковців / за ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. С. 273-275.

9. Тулін К. С. *Цифрові освітні технології у забезпеченні функціонування системи освіти Румунії*. Сучасні освітні технології у вищій школі: науковий збірник / За заг. ред. Алли Марушкевич. Київ, ФОП Ямчинський О. В., 2021. 117 с. С. 19-24.

10. Тулін К. С. *Підготовка фахівців освітньої сфери у Бухарестському університеті Румунії*. Педагогічна освіта в класичних університетах: науковий збірник. Київ, ФОП Ямчинський О. В., 2021. – 123 с. С. 108-114.

11. Тулін К. С. *Вплив методичного забезпечення на безперервність навчання представників національних меншин в Україні*. Collection of theses of scientific and methodical reports of scientific and pedagogical internship. October 4 – November 12, 2021. С. 57-61.

12. Тулін К. С. *Підготовка фахівців факультетом психології та освітніх наук у Бухарестському університеті Румунії*. // European scientific discussions. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. Pp. 186-190.

13. Тулін К. С. *Цифрові технології у забезпеченні функціонування системи освіти Румунії*. Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR), 21-22 квітня 2022 р.: Матеріали XXIV Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С. Ю. Пащенко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. – 260 с. С. 230-233.

14. Тулін К. С. *Національна модель розвитку дослідницьких університетів Румунії*. Наука, освіта, інновації: досвід дослідницьких університетів ЄС: монографія у співавторстві / А. А. Марушкевич, О. В. Плахотнік, Н. М. Кузьменко, Є. С. Спіцин та ін./ за заг. ред. докт. пед. наук, проф. А. А. Марушкевич, Київ, ФОП Ямчинський О. В., 2022. – 115 с. С. 24-29.

ABSTRACT

Tulin K. S. «Development of secondary and higher education of the national minorities of Romania». – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree 011 – Educational teaching science. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2023.

The dissertation «Development of Secondary and Higher Education of National Minorities in Romania» is devoted to the analysis and research of the state and development trends of the educational system for national minorities in Romania. It examines the dynamics of changes in state policy in the field of education of national minorities, as well as the impact of these changes on the state and the quality of education available to representatives of national minorities.

The significance of the study is emphasized given the multi-ethnic nature of Romanian society and the need to ensure the rights of minorities to receive quality education in the language of their national minority. The dissertation uses quantitative and qualitative research methods to analyze different aspects of the problem.

Carefully examining the historical development from the time of socialism to the modern integration into the European Union (hereinafter referred to as the EU), the dissertation traces the changes in the legislative and social contexts that have shaped the contemporary landscape of minority education. Attention is also focused on socio-economic factors that affect the availability and quality of educational services, emphasizing the importance of linguistic and cultural adaptation in educational programs. Changes in legislation, levels of access to education, as well as the quality of educational services are considered.

The main part of the dissertation is focused on a detailed analysis of the current state of education for national minorities in Romania. The issues of the language of instruction, literacy levels, access to higher education, as well as the socio-economic conditions in which representatives of minorities are found are considered. Considerable attention is paid to the analysis of the level of inclusion

of representatives of national minorities in the process of higher education, and their representation in various spheres of state functioning. Particular attention is paid to the identification of problems and challenges faced by national minorities in the process of education in Ukraine, as well as possible ways to overcome them.

The study contains an analysis of Romania's experience in the context of using this experience in Ukraine. Opportunities for applying best practices and challenges faced by Romania in the field of education of national minorities to the Ukrainian context are considered separately.

Romanian programs and policies promoting the inclusion of national minorities in the educational process are analyzed in detail, and how similar approaches can be adapted and implemented in Ukraine is investigated.

In this context, special attention is paid to the issues of the language of instruction, access to resources and support from the state, as well as ensuring quality education that takes into account the cultural characteristics of national minorities.

An important component of the dissertation is the analysis of possibilities for the application of the Romanian experience in Ukraine. It is emphasized that although the contexts of both countries are different, some aspects of Romanian policy can serve as an example for Ukraine, especially in the context of supporting the linguistic rights of national minorities and ensuring access to quality education within the framework of the European state policy movement. The work also examines the role of Romania as a model for Ukraine in the context of the development of educational strategies for national minorities, assessing how Romanian initiatives and approaches can be integrated into the Ukrainian education system. Specific programs that support the language rights and cultural identity of national minorities and their potential application in Ukraine to improve the quality of education are considered. The dissertation emphasizes the need for intercultural dialogue and exchange of experiences, given that certain Romanian

strategies can be effective in the Ukrainian context, in particular for supporting the linguistic rights of minorities.

The conclusions and recommendations of the dissertation emphasize the importance of continuing the dialogue between countries to study best practices and find effective solutions to improve the educational environment for national minorities, contains strategic recommendations regarding political, educational and cultural changes necessary to improve the state of education of national minorities in Ukraine. It is proposed to adapt educational programs and approaches to the realities of European Ukrainian society, develop new methods of pedagogical support that reflect cultural diversity, and provide resources necessary for quality education of all population groups. The work calls for continued research and practical application of its findings to strengthen educational inclusion and equity in Ukraine, as well as for an assessment of future trends and challenges in this important field.

The dissertation concludes with several conclusions and recommendations aimed at improving the state of education among national minorities in Ukraine. Among them are proposals for policy changes, strategies for the development of educational infrastructure, teacher training, and curriculum adaptation.

The dissertation "Development of Secondary and Higher Education of National Minorities in Romania" is an important contribution to the understanding of the problems and challenges related to the education and training of national minorities, both in Romania and in Ukraine. This study will certainly be useful for politicians, scientists, teachers and all those interested in issues of education and minority rights. The conclusions of the dissertation include recommendations for improving the state of education for national minorities in Ukraine, the application of Romania's positive experience in the pedagogical field of education, as well as a forecast of the potential development of the situation in the future.

Keywords: education system, national minorities, secondary education, higher education, educational systems, education of national minorities, Roma nationalities.

List of publications of the applicant

Scientific papers in which published the main scientific results of the thesis

1. K. Tulin Modern system of pedagogical education of Romania. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogika, vypusk 1(11)/2020. C. 53-56.
2. Tulin K. S. Zakonodavchyi vymir funktsionuvannia systemy osvity Rumunii. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogika, vypusk 2(12)/2020. C. 63-65.
3. Kuzmenko N. M., Tulin K. S. Functioning of higher education institutions of Romania in the conditions of autonomization. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogika, vypusk 2(14)/2021. C. 63-65.
4. K. Tulin State of needs in the field of education of national minorities in the field of education in Ukraine. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogika, vypusk 1(15)/2022. C. 50-56.
5. Tulin K. S. Normatyvno-pravove rehuliuвання sfery osvity natsionalnykh menshyn v Ukraini. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogika, vypusk 2(16)/2022. C. 63-67.
6. K. Tulin The System of Educational Needs of Nationals Minorities in Education in Ukraine. Journal of Research in Educational Sciences Volume XIII, Issue 15, 2022. P. 30-40.
7. N. M. Kuzmenko, K. C. Tulin. Perspektyvy vykorystannya rumunskoho dosvidu shchodo udoskonalennya osvitnoho protsesu natsionalnykh menshyn v Ukrayini. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky: naukovyy zhurnal / [hol. red. H.P. Hryban, zast. hol. red. O.YE. Antonova]. Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyrskoho derzh. un-tu imeni I. Franka, 2023. Vyp. 1 (112). P. 128-135.

Scientific papers certifying the approbation of the materials of thesis

8. Tulin K. S. Vplyv osvitnoho seredovyscha na stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia: rumunskyi dosvid. Problemy osobystosti v suchasni nautsi: rezultaty ta perspektyvy doslidzhennia (PPMSRPR), 22-23 kvitnia 2021 r.: Materialy XXIII Mizhnarodnoi konferentsii molodykh naukovtsiv / Za red. I. V. Danyliuka, S. Yu. Pashchenko. – Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2021. – 318 s. C. 273-275.

9. Tulin K. S. Tsyfrovi osvitni tekhnolohii u zabezpechenni funktsionuvannia systemy osvity Rumunii. Suchasni osvitni tekhnolohii u vyschii shkoli: naukovyi zbirnyk / Za zah. red. Ally Marushkevych. Kyiv, FOP Yamchynskyi O. V., 2021. 117 s. C. 19-24.

10. Tulin K. S. Pidhotovka fakhivtsiv osvitnoi sfery u Bukharestskom universyteti Rumunii. Pedahohichna osvita v klasychnykh universytetakh: naukovyi zbirnyk. Kyiv, FOP Yamchynskyi O. V., 2021. – 123 s. C. 108-114.

11. Tulin K. S. Vplyv metodychnoho zabezpechennia na bezperervnist navchannia predstavnykiv natsionalnykh menshyn v Ukraini. Collection of theses of scientific and methodical reports of scientific and pedagogical internship. October 4 – November 12, 2021. S. 57-61.

12. Tulin K. S. Pidhotovka fakhivtsiv fakultetom psykholohii ta osvitnikh nauk u Bukharestskom universyteti Rumunii. // European scientific discussions. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. Pp. 186-190.

13. Tulin K. S. Tsyfrovi tekhnolohii u zabezpechenni funktsionuvannia systemy osvity Rumunii. Problemy osobystosti v suchasni nautsi: rezultaty ta perspektyvy doslidzhennia (PPMSRPR), 21-22 kvitnia 2022 r.: Materialy XXIV Mizhnarodnoi konferentsii molodykh naukovtsiv / Za red. I. V. Danyliuka, S. Yu. Pashchenko. – Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2022. – 260 s. S. 230-233.

14. Tulin K. S. Natsionalna model rozvytku doslidnytskykh universyitetiv Rumunii. Nauka, osvita, innovatsii: dosvid doslidnytskykh universyitetiv YeS: monohrafiia u spivavtorstvi / A. A. Marushkevych, O. V. Plakhotnik, N. M.

Kuzmenko, Ye. S. Spitsyn ta in./ za zah. red. dokt. ped. nauk, prof. A. A. Marushkevych, Kyiv, FOP Yamchynskyi O. V., 2022. – 115 s. S. 24-29.

ЗМІСТ

ПЕРЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ РУМУНІЇ.....	27
1.1. Аналіз категоріально-поняттєвого апарату та наукових джерел з проблеми дослідження.....	27
1.1.1. Аналіз категоріально-поняттєвого апарату дослідження.....	27
1.1.2. Аналіз наукових джерел з проблем розвитку освіти національних меншин.....	39
1.2. Реформування та тенденції розвитку вищої школи Румунії.....	45
1.3. Особливості організації освітнього процесу у середній та вищій школі Румунії.....	57
Висновки до розділу I.....	81
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ОСВІТНІХ РЕФОРМ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СЕРЕДНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ РУМУНІЇ.....	84
2.1. Розвиток середньої і вищої систем освіти Румунії в період їх активного реформування.....	84
2.2. Навчально-методичне забезпечення закладів середньої та вищої освіти Румунії для роботи з національними меншинами.....	95
2.3. Освітня діяльність громадських організацій української діаспори в Румунії.....	102
Висновки до розділу II.....	108

РОЗДІЛ ІІІ. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РУМУНСЬКОГО ДОСВІДУ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ.....	111
3.1. Забезпечення освітніх потреб національних меншин в Україні на сучасному етапі.....	111
3.2. Розвиток україно-румунської співпраці щодо удосконалення напрямів, форм та методів роботи з національними меншинами в освітній галузі України та Румунії.....	149
3.2.1. Аналіз нормативно-правового та методичного забезпечення щодо навчання національних меншин в Україні.	149
3.2.2. Висвітлення перспективних ідей удосконалення системи роботи з національними меншинами Румунії в освітній галузі України ..	155
Висновки до розділу ІІІ.....	164
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	192

ПЕРЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЗВО** – заклад вищої освіти
- ЄС** – Європейський Союз
- ЄКТС** – Європейська кредитно-трансферна система
- ЄПВО** – Європейський простір вищої освіти (European Higher Education Area)
- ЄХРМ** – Європейська хартія регіональних мов
- СУР** – союз українців Румунії
- РКП** – Румунська комуністична партія
- ARACIS** – Румунське агентство із забезпечення якості вищої освіти (Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Superior)
- CLIL** – Content and Language Integrated Learning

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах формування високотехнологічного інформаційного суспільства, де рівень освіченості й культури особистості набувають вирішального значення для економічного й соціального поступу країни, зростають вимоги до ефективності неперервної освіти громадян різних країн Європи. Вона є предметом оцінки (й переважно критичної) в багатьох країнах світу, а також масштабних проєктів щодо її реформування.

У контексті глобалізаційних процесів у сучасних умовах актуалізується розроблення проблем трансформації та інтернаціоналізації освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай та ін.); філософських та ідеологічних засад сучасних освітніх реформ, напрямів освітньої політики ЄС та окремих країн євро регіону (Н. Абашкіна, А. Валицька, Н. Дем'яненко, Т. Кошманова, В. Кравець, Н. Лавриченко, В. Мітіна, Л. Пуховська, І. Руснак, О. Сухомлинська та ін.); реформування шкільної освіти в європейському геополітичному регіоні (Б. Вульфсон, Д. Дзевуляк, Ч. Котусевич, Р. Півоварський, В. Рабчук, Г. Тадеусевич, Х. Тедеско та ін.). Особливий інтерес викликають праці з аналізу міжнародних порівняльних досліджень якості освіти за кордоном (І. Іванюк, К. Корсак, О. Локшина, Ю. Ляшенко, О. Овчарук та ін.), а також національних освітніх систем окремих країн (О. Матвієнко, Р. Новаковська-Сюта, Є. Потулицька, А. Сбруєва, М. Цильковська-Новак та ін.).

Наукову основу дослідження становлять теоретичні підходи до феномена реформи, зокрема парадигми освітніх реформ (А. Василюк, Я. Гнітецький, З. Квецінський, Ч. Купісевич, Й. Томас, А. Тхожевський та ін.); стратегії й постулати їх запровадження (Т. Левовицький, В. Лексин, Р. Пахоцінський, Т. Хейніцька-Безвінська, О. Швецов та ін.); типології реформ (М. Карной, Г. Левін, Ц. Бірзеа, Б. Шліверський та ін.); рівні та виміри реформування (Л. Больман, Т. Діл, А. Сбруєва та ін.); критерії

ефективності реформ (О. Епштейн, Т. Хюсен та ін.).

Проблемам вивчення зарубіжної освіти присвятили свої наукові праці Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, Г. Алексевиц, А. Алексюк, І. Білецька, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Овчарук, Д. Пащенко, О. Плахотнік, Л. Пуховська, А.Сбруєва, М.Тадєєва та ін.

На увагу заслуговує досвід Румунії, яка у 2007 році стала членом ЄС та розпочала системні перетворення в усіх головних галузях суспільного життя, в тому числі освітній, та має на сьогодні значний позитивний досвід організації навчання представників національних меншин на рівнях середньої та вищої освіти.

В умовах сьогодення активними інтеграційними процесами входження Румунії до європейського освітнього простору стали глобалізація соціально-економічних відносин, інтенсивний розвиток інноваційних технологій, які зумовлюють необхідність суттєвого удосконалення системи освіти загалом і національних меншин зокрема, урахування вимог та рекомендацій провідних європейських країн. Врахування зарубіжного досвіду організації освіти, за умови збереження власної ідентичності, є головними тенденціями суспільного розвитку.

У документах Генеральної Асамблеї ООН зазначається, що підтримка та захист прав осіб, які відносяться до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, стимулюють політичну та соціальну стабільність в країнах їх проживання. Особлива увага акцентується на неперервному заохоченні та впровадженні прав меншин, як інтегральної частини розвитку суспільства що, в рамках демократії та верховенства права, сприяє підсиленню міжнародного співробітництва і дружби між народами та державами. Така позиція особливо підкреслюється в «Декларації про права осіб, що відносяться до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин», яку було затверджено Резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН 18 грудня 1992 року.

Питання розвитку шкіл для національних меншин України та інших європейських країн було предметом вивчення в роботах В. Євтуха, М. Шульги, С. Сисоєвої та інших науковців. В. Трощинський, І. Курас, О. Майборода здійснили дослідження, присвячені теоретичним аспектам етнонаціональної політики та історії етносів. Вони зосереджували свою увагу на міжетнічних відносинах, міграційних процесах, правовій політиці. Однак, питання освіти та її регіональних особливостей були лише частково розглянуті в їхніх роботах.

Дослідженням хронології розвитку національних меншин Румунії, що викладені у кількатомній праці займалися румунські науковці – Гідо Атіла (Gido Attila), Петре Матей (Petre Matei), Іоан Кукуска (Ioan Kukuska), Георгій Андрашчук (Gheorghe Andrasciuc), Марія Даніела Андрашчук (Maria Daniela Andrasciuc). Сергій Константін (Sergiu Constantin), Роксана Аліна Петрару (Roxana Alina Petraru) досліджували питання захисту прав національних меншин та мовної політики серед національних меншин. Проблеми національних меншин Румунії висвітлював у своїх працях Стівен Фішер-Галаці (Stephen Fischer-Galati). Анка-Жаніна Ніце (Anca-Jeanina Niță) вивчала законодавчо-правову базу національних меншин Румунії.

Як засвідчує аналіз науково-педагогічної літератури та дисертаційних робіт науковців, питання комплексного дослідження проблем середньої та вищої освіти національних меншин у Румунії ще не було предметом дослідження вітчизняних учених.

Вивчення румунського досвіду щодо організації навчання представників національних меншин на рівнях середньої та вищої освіти може бути корисним під час планування та реалізації модернізаційних змін в освіті національних меншин України, орієнтованої на її якісне оновлення та інтеграцію в європейський освітній простір. Урахування досвіду розвитку шкільної та університетської освіти Румунії допоможе вибору оптимальних шляхів досягнення Україною європейських стандартів освіти.

Отож, актуальність проблеми, її теоретична і практична значущість, а також недостатній рівень розробки й висвітлення у вітчизняній педагогічній науці зумовили вибір теми дослідження – **«Розвиток середньої та вищої освіти національних меншин Румунії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток педагогічної освіти в класичних університетах» (державний реєстраційний номер 0119U000607). Тему дисертації затверджено (протокол № 5 від 21.11.2019 року) та уточнено (протокол № 11 від 23.03.2023 року) вченою радою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та узгоджено з Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 4 від 28.09.2021 року).

Мета дослідження: виявити й охарактеризувати провідні тенденції розвитку середньої та вищої освіти національних меншин Румунії з метою вивчення якісно нових моделей їх організації на засадах демократичного імперативу сучасної освіти, ідеології розширення параметрів гармонізації розвитку освіти і соціально-економічних можливостей держави.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми дослідження й уточнити зміст і сутність базових понять, якими послуговуються дослідники в галузі середньої та вищої освіти.
2. Розкрити особливості розвитку теорії і практики румунської середньої й вищої освіти національних меншин на сучасному етапі розвитку.
3. Охарактеризувати специфіку функціонування системи середньої і вищої освіти національних меншин Румунії.

4. З'ясувати тенденції розвитку середньої і вищої освіти національних меншин Румунії й України в контексті глобалізації міжнародного освітнього простору.

5. Вивчити й проаналізувати румунський досвід з організації діяльності середніх і вищих шкіл національних меншин, який доцільно врахувати в практиці вітчизняних закладів освіти та розробити рекомендації щодо його використання в Україні.

Об'єкт дослідження: система освіти Румунії.

Предмет дослідження: розвиток теорії та практики організації діяльності закладів середньої та вищої освіти національних меншин Румунії.

Методи дослідження: *порівняльно-історичний* – з метою аналізу документів, першоджерел, літератури з теми дослідження, який дає можливість дослідити розвиток системи освіти національних меншин Румунії, як феномену в історичному контексті, систематизувати та обґрунтувати періодизацію її становлення; *теоретичний аналіз* педагогічної літератури, нормативних і правових документів, який визначає завдання, концепції, засоби, умови, проблеми, можливості розвитку освіти національних меншин в контексті європейських інтеграційних процесів; *хронологічний*, що дає змогу проаналізувати розвиток освіти національних меншин Румунії та нормативно-правової бази її функціонування у часовій послідовності; *термінологічний* аналіз для визначення базових понять дослідження; *праксеологічний* аналіз, класифікації й узагальнення отриманих результатів з метою обґрунтування тенденцій розвитку середньої та вищої освіти національних меншин в Румунії; *систематизації й узагальнення* матеріалів дослідження для формулювання об'єктивних висновків і рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Репрезентовані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. В опублікованій науковій статті «Functioning of higher education institutions of Romania in the conditions of

autonomization» [113] у співавторстві з Н. Кузьменко дисертантом розглянуто особливості функціонування закладів вищої освіти на різних освітніх рівнях та проаналізовано загальні функції консультативних відділів сфери освіти. У науковій статті «Перспективи використання румунського досвіду щодо удосконалення освітнього процесу національних меншин в Україні» [167], яка опублікована у співавторстві з Н. Кузьменко, здобувачем проаналізовано досвід Румунії в сфері освіти національних меншин а також визначено проблеми української системи освіти у аспекті навчання національних меншин.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: *вперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено комплексний аналіз системи середньої та вищої освіти національних меншин в Румунії, з огляду на євроінтеграційні процеси; *вивчено та проаналізовано* історичні й соціально-економічні передумови становлення системи середньої та вищої освіти національних меншин в Румунії; *розкрито* особливості розвитку теорії і практики румунської середньої й вищої освіти національних меншин на сучасному етапі розвитку; *з'ясовано* тенденції розвитку середньої і вищої освіти національних меншин Румунії й України в контексті глобалізації міжнародного освітнього простору; *охарактеризовано* нормативно-правову базу забезпечення освітніх прав національних меншин Румунії; *уточнено* зміст і суть базових понять «освіта», «система освіти»; *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо реформ та інновацій удосконалення системи роботи з національними меншинами в освітній галузі Румунії і України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на основі наукового аналізу зарубіжного педагогічного досвіду доведено доцільність його впровадження у вітчизняну теорію і практику роботи із національними меншинами в системі освіти на середньому та вищому її рівнях; розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності вітчизняної

системи забезпечення якості середньої та вищої освіти у сфері забезпечення освітніх прав національних меншин. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці освітніх програм, робочих навчальних програм, підготовці підручників й навчальних посібників, методичних рекомендацій з питань навчання національних меншин.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 38/04-а від 22.02.2023 р.), Прилуцького гуманітарно-педагогічний фахового коледжу імені Івана Франка (довідка № 59 від 15.03.2023 р.), Ужгородського національного університету (довідка № 849/01-14 від 21.03.2023 р.), Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка № 2 від 31.03.2023 р.) та Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04/586 від 30.03.2023 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювались на круглих столах, науково-практичних та науково-методичних конференціях різних рівнів: «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (м. Київ, 2021 р.); «Сучасні освітні технології у вищій школі» (м. Київ, 2021 р.); «Педагогічна освіта в класичних університетах» (м. Київ, 2021 р.); «XI Міжнародна науково-практична конференція» (м. Рим, Італія, 2021 р.); «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (м. Київ, 2022 р.); «Наука, освіта, інновації: досвід дослідницьких університетів ЄС» (м. Київ, 2022 р.) а також на засіданнях кафедри педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 206 сторінок, обсяг

основного тексту – 172 сторінки, який включає дві таблиці і два рисунки. Список використаних джерел містить 167 найменування, із них 89 іноземними мовами. Робота містить додатки, які розміщені на 14 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ РУМУНІЇ

1.1. Аналіз категоріально-поняттєвого апарату та наукових джерел з проблеми дослідження

1.1.1. Аналіз категоріально-поняттєвого апарату дослідження.

Найважливішим чинником розвитку будь-якої держави є побудова якісної системи освіти. Виходячи із історико-соціального стану, умов розвитку та національних особливостей кожна держава формує власний вектор функціонування системи освіти в межах своїх кордонів.

У контексті цього розуміння, важливо зазначити, що система освіти кожної країни – це унікальний комплекс, в якому взаємопов'язані різноманітні елементи: від законодавчого регулювання і державної політики до конкретних освітніх програм, методів навчання, підручників та рівня підготовки викладачів. Таким чином, формування вектора розвитку системи освіти вимагає всебічного підходу, врахування соціально-економічного контексту, історико-культурних традицій, а також потреб і можливостей окремих груп населення, включаючи національні меншини.

Мета та завдання дослідження зумовлюють необхідність звернутися до аналізу та визначення сутності, взаємозв'язку і взаємозумовленості понять, які складають основу науково-теоретичного підґрунтя проблеми нашого дослідження.

Згідно із завданнями нашого дослідження, ми визначили базові його поняття, а саме: «освіта», «система», та «система освіти», «національні меншини» у їх варіативності трактувань.

Провідним у контексті нашого дослідження є поняття «освіта».

Існують різні підходи до визначення освіти, які дозволяють розглядати це питання як:

- результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок; необхідна умова підготовки людини до життя і праці. [1, с. 351];
- процес і результат оволодіння системою наукових знань та пізнавальних умінь та навичок, формування на цій основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей [2, с.164].

Згідно Закону України «Про освіту», «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» [3, с.7].

Поняття «система» трактується академічним тлумачним словником української мови (1970-1980 рр.) як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь» [5, Т. 9].

У свою чергу, значення слова «система» розглядається А. В. Семеновою [6] як «сукупність кінцевої кількості елементів, що знаходяться у визначених відношеннях і зв'язках один з іншим, утворюють визначену цілісність і єдність». В той же час, Оксфордський словник визначає систему як організований набір ідей чи теорій або певний спосіб якоїсь діяльності [7].

Згідно визначення Українського педагогічного словника поняття «система освіти» – «це існуюча в масштабі країни структура освітньо-виховних закладів. До неї входять ясла, дитячі садки, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, вищі навчальні заклади» [1].

Система освіти за визначенням З. Н. Курлянд – це сукупність освітньо-виховних закладів, що функціонують у державі та суспільстві, зв'язки і взаємозв'язки між ними у процесі досягнення цілей виховання й освіти [6].

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу,

органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [3].

Тож, під системою освіти слід розуміти сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

У зарубіжних нормативних актах «освітня система» означає навчальні та допоміжні підприємства, які використовуються для навчання у державних школах, або пов'язаної з цим адміністративної чи допоміжної діяльності.

Сисоева С. зазначає, що у Тезаурусі систем освіти в Європі визначення «система освіти» тлумачиться, як спосіб взаємодії установ, програм і персоналу, з метою надання освіти частині або всьому населенню [10].

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що під системою освіти слід розуміти економічні та соціальні чинники, які зазвичай складають державні школи на місцевому рівні, на рівні області або громади. До таких чинників можна віднести державне фінансування, шкільні приміщення, кадри, компенсації, виплати працівникам, навчальні ресурси тощо. Системи освіти стосуються координації окремих осіб (серед викладачів, адміністраторів та студентів), інфраструктури (включаючи безпечні засоби і транспорт), функціонуючих установ і процесів.

Отже, «система» є одним з ключових понять, що описують сукупність складових, взаємно пов'язаних між собою та спільно спрямованих на досягнення певної мети. Вона відображає порядок і закономірність в організації різних структур. А у контексті освіти, система є набором різноманітних елементів – від установ, структур та процесів до людей, які їх здійснюють. Всі ці складові є взаємопов'язаними й взаємозалежними, вони взаємодіють і співпрацюють з метою надання освітніх послуг та досягнення освітніх цілей.

Система освіти, або ж освітня система, містить такі елементи, як законодавство, політика, фінансування, інфраструктура, навчальні плани, програми, методики, викладачі, учні, батьки, а також інші зацікавлені сторони. Кожен з цих елементів впливає на функціонування системи загалом та визначає її ефективність і якість.

Однак, у Європейському Союзі немає єдиної освітньої політики. Кожна країна несе повну відповідальність за свою освітню систему й навчальний план. Тому освіта в цих країнах може виглядати зовсім по-різному. І хоч кожна країна має свою індивідуальну систему освіти, але всі вони є частиною Європейського простору вищої освіти (ЄПВО - European Higher Education Area). Така система допомагає забезпечити сумісність систем вищої освіти в Європі, а студенти, дослідники та вчені в Європі можуть легше співпрацювати й навчатися або працювати за кордоном.

Слід відмітити, що Європейська система освіти має свої особливості. Система освіти в Європі поділяється на державну і приватну. Державні школи завжди піддаються критиці через відсутність творчого підходу у викладанні предметів, поганого засвоєння матеріалу учнями і, як результат, низького рівня успішності. У свою чергу приватні школи менше піддаються критиці, так як у них створені комфортні умови для навчання та всебічного розвитку дітей. Але порівнювати державне утворення в Україні з приватними школами Європи, про які ми часто дізнаємося з розповідей більш заможних батьків, діти яких навчаються за кордоном, буде неправильно. Результат вийде необ'єктивним. Адже приватні школи в Україні також пропонують більш якісні освітні послуги та більш комфортні умови для учнів. Однак дозволити їх собі може далеко не кожна родина.

На нашу думку, Болонський процес має за стратегічну мету встановлення Європейського простору вищої освіти, який є конкурентним та привабливим не лише для європейців, а й для студентів з різних країн світу. Цей простір вищої освіти базується на міжнародному співробітництві, має на

меті усунути бар'єри для доступу до якісної освіти, застосовуючи принципи демократії та незалежності університетів, їх наукової та дослідницької автономії. Такий підхід сприяє мобільності студентів й викладацького складу, підготовці молоді до активної участі в демократичному суспільстві, а також створенню основи для їх професійного зростання й особистого розвитку.

Слід зазначити, що термін «Болонський процес» виник від назви Болонської декларації, яку підписали міністри освіти 29 європейських країн 19 червня 1999 року в італійському місті Болонья, де розташований найстаріший університет Європи. Нині Болонський процес включає 48 держав Європи, а також такі організації, як Європейська Комісія, Рада Європи, Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО, Асоціація європейських університетів, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська студентська спілка, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Міжнародна освіта (Education International), а також BUSINESSSEUROPE – федерація промисловців і підприємців та інші.

Варто акцентувати увагу на тому, що основними реформами, передбаченими Болонським процесом, є:

- запровадження триступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії);
- навчання впродовж життя, включаючи визнання попереднього навчання (формального і неформального), гнучкі графіки навчального процесу, які дозволяють поєднувати роботу і навчання, полегшення доступу до вищої освіти;
- гарантія рівних можливостей в отриманні освіти і через освіту сприяння соціальному згуртуванню;
- сприяння зайнятості (вища освіта задля отримання кращої роботи);

- запровадження і визнання спільних навчальних програм, а також спільних дипломів, що надаються університетами у партнерстві, кожен з яких готовий визнавати та зараховувати курси, що студент прослухав в тих чи інших партнерських закладах;
- мобільність в межах ЄС та поза його межами;
- визнання навчання і ступенів, отриманих в університетах інших країн та континентів.

Важливо зазначити, що основою Болонського процесу виступають міністерські конференції, що відбуваються раз на два роки, а інколи, і раз на рік. Конференції готуються за участі Болонських робочих груп та семінарів, а також Групи супроводу Болонського процесу (Bologna Follow-up Group). Основними офіційними документами Болонської реформи, окрім Сорбонської (1998) [11] і Болонської (1999) [12] декларацій, є Празьке комюніке (2001) [13], Берлінське комюніке (2003) [14], Бергенське комюніке (2005) [15] і Лондонське комюніке (2007) [16]. У Льовенському комюніке (Leuven Communiqué) [17], яке було складено за підсумками конференції 28-29 квітня 2009 року у місті Льовен (Бельгія), відзначені основні досягнення Болонського процесу; визначені головні виклики сьогодення, серед яких визначено такі як глобалізація, стрімкий розвиток технологій, старіюче населення, фінансова та економічна криза, на які має відповісти система вищої освіти; окреслені завдання на наступне десятиліття. У березні 2010 р. відбулась міністерська конференція у Відні та Будапешті, де було офіційно проголошено запровадження ЄПВО [18], створено офіційний веб-сайт ЄПВО (<http://www.ehea.info/>) а також проведено Болонський політичний форум (Bologna Policy Forum Statement). У квітні 2012 р. відбулась Міністерська конференція у Бухаресті (Бухареське комюніке) [19].

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції:

1. Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують, як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети. Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції.

2. Бінарна, або подвійна, система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше базується на концепції університету та на окремий не університетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

У неуніверситетському секторі запроваджено велику кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблені курси після закінчення навчання на рівні бакалаврату. Неуніверситетські заклади освіти, що не мають права на магістерські програми, можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають. Заклади вищої освіти не університетського сектору не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з не університетського сектору не можуть на них навчатись.

Україна приєдналась до Болонського процесу у 2005 році. Наказом Міністра освіти та науки № 612 від 13.07.2007 [20] затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року; створено робочу групу супроводу Болонського процесу та міжвідомчу групу з упровадження Болонського процесу; відбувся перехід на триступеневу (трициклову)

систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр, доктор філософії); вжито заходів задля поширення мобільності, включаючи стажування студентів та викладачів, укладання міжуніверситетських договорів з обміну кадрами, створення спільних з європейськими університетами програм підготовки фахівців; підготовлено проект Додатку до диплома та методичні рекомендації щодо його заповнення.

У своєму дослідженні ми послуговуємося основними законодавчими документами, які визначають структуру, завдання та заклади освіти України а саме, Конституція України [21], Закон України «Про освіту» [3], Закон України «Про повну загальну середню освіту» [22], Закон України «Про вищу освіту» [23], та інші нормативно-правові акти.

Діяльність системи освіти в Україні гарантується державою, що закріплено у частині першій, статті 53 Конституції України: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [21].

Законодавством України система освіти визначається як «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [3].

Як зазначається в Українському педагогічному словнику, поняття «система освіти» трактується як існуюча в масштабі країни структура освітньо-виховних закладів. До неї входять ясла, дитячі садки,

загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, заклади вищої освіти [1].

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) структура освіти в Україні містить: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту [3].

Дошкільними закладами освіти в Україні є: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, прогулянкові, дошкільні заклади компенсуючого та початкового типів з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, а також дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки та ін.

Повна загальна середня освіта здобувається на таких рівнях [22]:

початкова освіта – перший рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом чотирьох років (1-4 класи);

базова середня освіта – другий рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом п'яти років (5-9 класи);

профільна середня освіта – третій рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом трьох років (10-12 класи).

Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань. Для здобуття загальної середньої освіти можуть створюватися вечірні (змінні) школи, а також класи, групи з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах.

Заклади позашкільної освіти та виховання є частиною структури освіти і спрямовуються на розвиток здібностей, талантів дітей. Вони ґрунтуються на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності. До позашкільних закладів освіти належать: палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі

спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі заклади освіти, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

Важливою складовою у системі освіти є професійно-технічна освіта, яка забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей, перепідготовку, підвищення їх професійної кваліфікації. Вона здійснюється на базі повної загальної середньої освіти або базової, з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту. Професійно-технічними закладами є: професійно-технічне училище, професійно-художнє училище, професійне училище спеціальної реабілітації, училище-агрофірма, училище-завод, вище професійне училище, навчально-виробничий центр, центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-виробничий комбінат, інші типи закладів, що надають робітничу професію.

Аналізуючи у нашому дослідженні систему вищої освіти, слід підкреслити, що саме вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку. Зкладами вищої освіти (далі – ЗВО) є: коледж, академія, інститут, університет.

Університет (класичний університет) – багатопрофільний заклад вищої освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих установ і підприємств, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності. Можуть створюватися технічні, технологічні, економічні, медичні, сільськогосподарські та інші університети, які здійснюють багатопрофільну

підготовку висококваліфікованих фахівців з вищою освітою у відповідній галузі [23, ст. 28].

Академія – заклад вищої освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення [23, ст. 28].

Інститут – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва і культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал [23, ст. 28].

Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності. Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і містить: перепідготовку – отримання іншої спеціальності; спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності; розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності; стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності [23, п.1, ст. 60].

Післядипломна освіта здійснюється ЗВО післядипломної освіти або структурними підрозділами вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації.

Відповідно до румунського законодавства національна система освіти Румунії складається з усіх акредитованих державних, спеціальних та релігійних навчальних підрозділів та установ різних типів, рівнів, форм організації навчання та діяльності з професійного навчання.

Законодавством України національна меншина (спільнота) визначається як стала група громадян, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність [125].

Інший підхід до визначення терміна «національна меншина» був представлений Підкомісією ООН з питань запобігання дискримінації та захисту меншин. За цим визначенням, «національною меншиною» вважаються ті групи населення, що не домінують в суспільстві та прагнуть або мають бажання зберігати свої відмінні етнічні, релігійні або мовні традиції та характеристики, які різняться від більшості. Ці групи повинні мати достатню кількість осіб для підтримки цих традицій і характеристик. Крім того, такі меншини мають бути лояльними громадянами держави, в якій вони проживають [4].

Як можна побачити ці два визначення «національні меншини» не сильно відрізняються. Обидва визначають «національні меншини» як групу громадян країни, виключаючи біженців, іноземців, осіб без громадянства, та трудових мігрантів. Обидва також підкреслюють, що меншини не домінують у суспільстві, на відміну від домінуючих меншин, які мають інші цілі. Ці визначення також вводять кількісний показник для меншини, приблизно 50% (± 1). Водночас, більшість міжнародних документів не містять чіткого визначення «національні меншини», що ускладнює їх застосування в конкретних юридичних практиках. Через велику кількість груп, що

відносяться до «меншин», та різноманітність ситуацій, у яких вони опиняються, створення універсального визначення є складним завданням.

Ми розглядаємо поняття «національні меншини» в контексті трактування Законом України «Про національні меншини (спільноти)» [125], де національні меншини розглядаються як групи людей, які належать до різних етнічних спільнот, не є більшістю в країні та мають відмінні культурні, мовні, релігійні або інші традиції. У контексті освіти, це означає, що держава визнає право національних меншин на навчання рідною мовою, збереження та розвиток своєї культури та традицій. Закон регулює питання доступу до освіти для національних меншин та підтримує їх право на рівний доступ до освіти.

Отже, аналіз понятійно-термінологічного інструментарію дослідження освіти національних меншин у сучасній науково-педагогічній літературі дозволив нам визначити теоретико-методологічні засади нашого дослідження.

1.1.2. Аналіз наукових джерел з проблем розвитку освіти національних меншин.

У сучасних умовах входження Румунії до загальноєвропейського освітнього простору для кардинального оновлення системи освіти необхідно враховувати не лише реалії та перспективи соціально-економічного розвитку країни, але й освітній досвід розвинутих держав та власний історичний шлях. Саме багатогранний аналіз накопиченого досвіду за довгі роки історичного розвитку середньої та вищої освіти і освіти національних меншин зокрема, може бути певною мірою визначальним в окресленні перспектив та тенденцій її подальшого розвитку.

В умовах формування європейського освітнього простору тема розвитку середньої та вищої освіти національних меншин стала досить важливою і актуальною частиною суспільного дискурсу для Румунії та

потребує детального наукового вивчення. Варто акцентувати увагу на тому, що на початку 90-х років, після обвалу комуністичного режиму, Румунія вперше почала серйозно підходити до визнання та захисту прав своїх національних меншин. З цього моменту питання розвитку освіти національних меншин поступово стало одним із центральних елементів соціальних та політичних досліджень у країні.

Вчені різних напрямків – від соціології та психології до політології та педагогіки – приділили увагу цьому важливому аспекту розвитку румунського суспільства. Основні зусилля були спрямовані на аналіз системи освіти, адаптації навчальних програм, розробки та впровадження навчально-методичного забезпечення, розуміння політики багатомовної освіти і підготовки вчителів для роботи з національними меншинами.

Аналізуючи розвиток освітньої системи для національних меншин, ми переконуємося, що вона має ряд проблем, які лежать у площині забезпечення співіснування всіх громадян країни та цікавить багатьох дослідників. Так, вивченню питань міжетнічної взаємодії, міграційних потоків та правової політики у європейському просторі присвятили свій науковий пошук такі відомі українські вчені як М. Шульга [139] і В. Євтух [131, 136, 140] й інші.

У роботі «Про національну ідею, етнічні меншини, міграцію» В. Євтух викладає свою точку зору на такі важливі проблеми як суспільний розвиток, міжетнічна взаємодія у полікультурному суспільстві, міграційні потоки та їх вихід на етнодемографічні і геополітичні процеси. Розглядаються питання діаспори як феномену етнополітики Української держави та аналізується комплекс етнонаціональних чинників у розбудові громадянського суспільства України. Велика увага автором приділена національній ідеї, що особливо актуально для сучасного періоду розвитку нашої держави та певним чином екстраполюється на розвиток європейського політичного і освітнього простору [24].

У дослідженнях В. Трощинського [133], І. Кураса [137], О. Майбороди [138], О. Рафальського [135] розкриваються питання які присвячені теоретичним проблемам етнонаціональної політики, історії етносів. Ними проводилися дослідження в напрямках міжетнічної взаємодії, міграційних потоків, правової політики.

Питання стратегій розвитку вищої освіти, покращення якості освітнього процесу та гармонізації національної та європейської освіти у своїх працях порушувала О. Плахотнік [144, 145, 146]. У роботі «Гармонізація національної та європейської освіти в сучасних умовах їх реформування» автор зазначає, що «Проблема якості освіти та її адекватності вимогам часу і суспільного розвитку на початку ХХІ століття стала центральною у світовому освітньому дискурсі. Особлива увага проблемам забезпечення якості освіти є характерною рисою сучасного освітнього процесу. Виявом вагомості цієї теми є розробка Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, які діють з 2006 року і є унікальним міжнародним документом, що спрямовують освітню політику країн Європи». [146, с. 345]

У дослідження організації навчального процесу у школах національних меншин в Україні вагомий внесок зробив С. Шевченко. У своїй роботі «Організація навчального процесу у школах національних меншин в умовах незалежної України», він зосередив свою увагу на визначенні принципів, механізмів і структур, які допомагають гарантувати, що національні меншини мають можливість здобувати освіту своєю рідною мовою. С. Шевченко досліджує, як освітня політика та практика в Україні адаптуються для задоволення потреб різних етнічних груп, і висвітлює ці питання в контексті ширшої дискусії про мовні права та культурне різноманіття [157].

Велика увага була приділена С. Шевченком впливу зовнішніх чинників на рівні держави та сприяння різній структурі й організації шкіл для різних

національних меншин у науковій роботі «Особливості розвитку угорських, молдовських і румунських шкіл в умовах незалежної України як відображення зовнішньої диференціації в організації шкільної освіти. Автор досліджує, як мовна, культурна та етнічна ідентичність впливають на шкільну систему, і як ці чинники впливають на політику в галузі освіти та на сам навчальний процес [158].

Однак, слід зауважити, що дослідником лише фрагментарно було порушено окремі аспекти проблематики освіти, зокрема, її регіональних особливостей, тому це поле має місце для подальшого дослідження.

Вагомий внесок в розвиток проблем національної освіти та освіти національних меншин зробили румунські педагоги і вчені. Особливої уваги заслуговують роботи Гідо Атіла (Gido Attila), Петре Матей (Petre Matei), Іоана Кукуска (Ioan Kukucska), Георгія Андрашчука (Gheorghe Andrasciuc) та Марії Даніели Андращук (Maria Daniela Andrasciuc), які зосередили свій пошук на хронологічному розвитку національних меншин Румунії.

Ними було зібрано й проаналізовано велику кількість матеріалів, включаючи історичні документи, статистичні дані, дослідження та інтерв'ю, щоб висвітлити складну і багатогранну історію національних меншин в Румунії. У роботах вчених міститься детальний аналіз перебігу історичних подій, які вплинули на статус та роль національних меншин в румунському суспільстві. Їхній колективний внесок полягає у створенні кількатомної праці, що освітлює цю важливу і складну тему [159].

Так, Гідо Атіла, Петре Матей та Іоан Кукуска, в основному, зосереджувалися на історичних аспектах цього питання, вивчаючи, як змінювалася роль національних меншин з часом, в контексті політичних, соціальних та економічних перетворень в Румунії.

Георгій та Марія Даніела Андращук досліджували, як національні меншини впливають на сучасне румунське суспільство та які виклики і проблеми виникають у цьому контексті. Такі відомі вчені як Сергій

Константін (Sergiu Constantin) та Роксана Аліна Петрару (Roxana Alina Petraru) присвятили свої дослідження питанням прав національних меншин та мовної політики в Румунії.

Сергій Константін присвятив свій науковий пошук питанням, пов'язаними з захистом прав національних меншин в Румунії. Ним було глибоко проаналізовано законодавчий контекст та практичні заходи, прийняті румунською владою з метою забезпечення прав цих груп. Дослідником багато уваги було приділено вивченню та аналізу нормативно-правової бази про захист прав національних меншин, яким чином державні закони впливають на життєвий рівень національних меншин, соціальну інтеграцію та взаємодію зі всіма громадянами країни [153].

Питання мовної політики в контексті національних меншин стали предметом дослідження Роксани Аліни Петрару. У своїх роботах вона досліджує політику мовного різноманіття, багатомовності та мовної ідентичності в Румунії, як мовна політика впливає на ідентичність національних меншин, їхнє включення в соціум та можливість користуватися своїми основними правами. Дослідниця глибоко аналізує, як мовна політика держави відображає та формує відносини між різними етнічними групами в Румунії [152].

Проблеми національних меншин Румунії вивчались і відомим істориком, знавцем історії Східної Європи Стівеном Фішер-Галаці (Stephen Fischer-Galati). У своїх дослідженнях він докладно описує історію і культуру різних етнічних груп, які населяють Румунію. Зокрема, Фішер-Галаці зосереджувався на історії, культурі та політиці румунських національних меншин, де розглядав їх роль у формуванні сучасної румунської нації та держави, а також їх вплив на внутрішній і зовнішній контекст Румунії, її ролі у європейському просторі. Заслуговує на увагу позиція автора щодо розуміння питання, яким чином національні меншини впливають на політичні, соціальні та культурні процеси в країні.

Важливим аспектом досліджень Фішера-Галаці стали відносини між національними меншинами і румунською більшістю, включаючи історію конфліктів і співпраці, а також механізми, які регулюють ці відносини. Особлива увага вченого була приділена правовим та політичним стратегіям, які використовуються для захисту прав національних меншин, наскільки ефективно вони впроваджуються в практику життя громадян Румунії [147].

Робота Фішер-Галаці є цінним джерелом для дослідження питань національних меншин, вона знаходить відгук у всіх, хто цікавиться історією та культурою національних меншин в Румунії, а також ширшим контекстом етнічних відносин в Східній Європі.

Не менш значимими стали дослідження Анки-Жаніни Ніце (Anca-Jeanina Niță), яка зосередила свою увагу на вивченні та аналізі законодавчо-правової бази для захисту прав національних меншин в Румунії.

У своїх дослідженнях А. Ніце розглядає ключові закони, норми та директиви, які були прийняті в Румунії з метою захисту прав національних меншин. Вчена приділила велику увагу питанням аналізу відповідності норм міжнародним стандартам і як вони впроваджуються на практиці. Особливу увагу було приділено механізмам вирішення конфліктів, що пов'язані з правами національних меншин, та оцінкою ролі різних суб'єктів від державних органів до громадськості в цьому процесі, вивченню динаміки змін в законодавчо-правовій базі Румунії щодо прав національних меншин, які нові закони та реформи були прийняті, які проблеми та виклики виникли в процесі їх впровадження, і як це вплинуло на становище національних меншин [151].

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що питання комплексного дослідження середньої та вищої освіти національних меншин у Румунії ще не було достатньо висвітлене науковцями. Це вказує на необхідність подальшого вивчення цієї проблематики, зокрема, у контексті адаптації

освітніх стандартів до потреб різних національних груп, захисту прав національних меншин в освітньому процесі та врахування регіональних особливостей. Проте, попри ці значні зусилля, багато аспектів цієї проблематики все ще залишаються недостатньо дослідженими. Особливо важливою є проблема забезпечення якості освіти для національних меншин, які вперше були визнані й почали отримувати офіційну підтримку. Водночас існують суттєві прогалини в дослідженні впливу соціокультурного контексту на навчальний процес, а також у розумінні механізмів взаємодії між національною та міноритарною освітами.

Великий потенціал для подальшого дослідження мають такі напрями, як глобалізація, цифровізація та вплив нових педагогічних технологій в освіті національних меншин. Усі ці чинники можуть належним чином вплинути на майбутнє освіти національних меншин в Румунії, що робить їх важливими об'єктами для дослідження.

1.2. Реформування та тенденції розвитку вищої школи Румунії

Метою цього параграфа є аналіз проблем реформування та тенденцій розвитку вищої освіти Румунії у період кінця 80-х років минулого століття до сьогодення. Такий аналіз дозволить нам краще зрозуміти, як історичні обставини та політичні рішення впливали на стан розвитку освіти в Румунії загалом та національних меншин зокрема, що дасть можливість визначити, які з чинників впливають на формування сучасних освітніх тенденцій.

Реформування вищої освіти в посткомуністичний період, після 1989 року, передбачали зміни в державних університетах. Державні університети внесли зміни до своїх статутів, проголосили себе політично автономними, прийняли партисипативне управління та знищили посадовців Н. Чаушеску [25]. У більшості університетів було знято вступні обмеження, а сильну прив'язаність до центральної держави було зведено до мінімуму. Нарешті,

утворилася дуже велика кількість приватних університетів, які почали випускати студентів.

Зі зростанням бажаючих отримати вищу освіту виникли проблеми з нестачею навчальних ресурсів, нестачею штатного персоналу та різноманітністю освітньої підготовки. У відповідь на ці та інші проблеми на початку 1990-х років були проведені реформи, і Міністерство національної освіти прийняло стратегію реформування вищої освіти в 1994 році. Ця стратегія, згідно з Т. Ейсмоном [25] та його колегами, зараз реалізується в країні. Ця стратегія полягала у створенні в 1994 році Національної ради з фінансування вищої освіти, яка прагнула знайти шляхи диверсифікації фінансування вищої освіти. Частиною фінансової стратегії було підвищення ефективності шляхом скорочення годин навчання з 36 до 22-24 годин на тиждень для студентів і з 24 до 12 годин для аспірантів.

Існували також гострі кадрові проблеми в державних і приватних ЗВО. Нестача кадрів призвела до широких можливостей працевлаштування, але багато робочих місць були зайняті молодими викладачами без докторських ступенів. У більшості університетів і коледжів існували великі навчальні навантаження, які перешкоджали викладачам досліджувати та розвивати систему освіти. Деякі з реформ, проведених у цій сфері, включають збільшення кількості викладачів, які можуть контролювати докторські ступені (збільшення в сім разів з 1990 по 1992 рік), розвиток диференційованої системи вищої освіти шляхом зміни академічної зайнятості (наприклад, просування по службі та перебування на посаді, зміна обов'язків викладачів), а також зміни в структурі заробітної плати.

Різнманітність можливостей вищої освіти була (і, ймовірно, залишатиметься) справжньою проблемою в Румунії значною мірою через освітню політику в епоху Н. Чаушеску. У дореформеній Румунії більшість можливостей для отримання вищої освіти були в технічних галузях і науках. Проблеми вищої професійної освіти містили нечіткі освітні місії, надмірно

спеціалізовані програми в технічних галузях і слабке обґрунтування їхніх програм [25]. Серед проблем ПГ та інших інститутів – нестача професорів. Це ускладнило диверсифікацію навчання у вищих навчальних закладах. Серед урядових реформ у цій сфері є: 1) заохочення розвитку короткого та тривалого циклу курсів; 2) поступове припинення багатьох надспеціалізованих бакалаврських програм; 3) можливість багаторазової спеціалізації в програмах сертифікатів і ступенів; 4) створення магістерських програм як передумови до докторантури. Вважається, що ці реформи, однак, залежать від ролі держави у наданні навчальним закладам більшого простору для самостійного управління та від реформи у фінансуванні вищої освіти. Зростання приватних університетів як альтернативи також є надією деяких науковців на різноманітність предметних галузей, які викладаються у вищій освіті в Румунії.

Нарешті, у постреформеній Румунії також зросли можливості навчання за кордоном. Румуни, які проживають за кордоном, та іноземці мають доступ до всіх рівнів освіти в Румунії. Іноземні заявники регулюються та обслуговуються Департаментом міжнародних відносин Міністерства освіти (Система освіти в Румунії 2001). Студенти, які бажають вступити, зазвичай проходять письмове або усне тестування, і вони починають навчання з вивчення румунської мови. Громадяни Румунії мають численні можливості для навчання за кордоном і заохочуються стипендіальною підтримкою. Ці можливості зросли з появою в Європейському Союзі (ЄС) таких програм, як ERASMUS, яка пропонує можливості мобільності студентів і викладачів між європейськими університетами. На додачу, програма LINGUA пропонує можливість вивчати іноземні мови в межах ЄС. Нарешті, існує програма TEMPUS, яка є транс'європейською програмою співпраці у сфері вищої освіти. TEMPUS призначений для сприяння обмінам для сприяння економічній і соціальній реконструкції в країнах Центральної та Східної

Європи (програма під назвою PHARE) і сприянню подібній реконструкції в нових незалежних державах колишнього СРСР (програма під назвою TACIS).

Дослідницькі університети в Румунії розвивалися таким же шляхом, що й усе суспільство, з його успіхами та невдачами. До 1989 року румунські університети, були орієнтовані переважно на викладання і навчання та перебували у надмірно централізованій системі освіти й постійній потребі у ресурсах. Недостатній рівень матеріальних та фінансових ресурсів, обмежений доступ до іноземних публікацій, відсутність реальних партнерських відносин із бізнес-середовищем – це лише кілька причин, чому румунська вища освіта затрималася на інерційному та неефективному шляху. Проблеми, пов'язані із процесами входження в освітній простір ЄС, а також посиленням конкуренції у сфері вищої освіти внаслідок глобалізації вимагають якісних змін та глибокої реформи освіти.

Після 1990 року науково-дослідницьку діяльність в Румунії координували три установи: Міністерство досліджень і технологій, Міністерство національної освіти та Румунська академія. Міністерство досліджень і технологій відповідало за дослідницьку діяльність загалом, Міністерство національної освіти координувало академічні дослідження, а Румунська академія мала власну систему науково-дослідних інститутів для фундаментальних і передових досліджень. Починаючи з 1990 року, національне законодавство Румунії, що стосується наукових досліджень, технологічного розвитку та інноваційної діяльності, неодноразово змінювалося, причому зміни відображали як еволюцію румунського суспільства, так і різного виду політичні впливи.

З плином часу створювалися нові освітні інституції. Таким чином, під егідою Міністерства освіти, науки та молоді (колишнього Міністерства національної освіти) було створено ряд установ: Наукова рада національного університету, Національна рада для фінансування вищої освіти, дорадчі організації у сфері державної політики у сфері освіти, досліджень та молоді

та інші науково-дослідницькі підрозділи, такі як Інститут науки освіти, Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО та Національний орган наукових досліджень (NASR).

Державна політика щодо наукових досліджень, розробок та інновацій в Румунії синтезована у двох важливих документах, які спрямовані на розвиток цієї галузі до кінця 2027 року. Перший документ – це Національна стратегія досліджень, розвитку та інновацій на 2021-2027 роки [26], затверджений Постановою Уряду 101/2021. Другим документом є Національний план досліджень, розробок та інновацій на 2021-2027 роки [27]. Відповідно до чинного законодавства Румунії суб'єкти, які здійснюють науково-дослідну діяльність, входять до Національної науково-дослідної системи, до складу якої входить основна маса державних та/або приватних структур, а також установ, статутом яких передбачено науково-дослідну діяльність.

Основні суб'єкти, які беруть участь у системі досліджень в Румунії, згруповані в трьох секторах: урядовий сектор, сектор вищої освіти та сектор підприємств. Переважна більшість фінансування надходить із державних коштів (понад 60%), за ними йдуть підприємства. Основним споживачем державних коштів у сфері досліджень є державний сектор (42,8%), за ним йдуть заклади вищої освіти (30,7%) та підприємства (26,4%). Основними органами, відповідальними за фінансування діяльності досліджень у вищій освіті, є Національне управління наукових досліджень (NASR) і Національна рада з наукових досліджень (CNCS) [28].

Обґрунтування створення Національного органу наукових досліджень впливало з вимоги сприяти розвитку суспільства, заснованого на знаннях. Враховуючи відносно великий розрив у дослідженні та розробці технологій між Румунією та середнім показником у ЄС, Національне управління наукових досліджень взяло на себе функції виконавчого менеджера рішень румунського уряду щодо швидкого збільшення суспільної підтримки

досліджень та розробки технологій до амбітної мети Лісабону «Три відсотки для досліджень та розробки технологій» [29].

Національна рада з наукових досліджень Румунії є основною фінансовою організацією в Румунії для університетських та аспірантських наукових програм, яка була створена Міністерством національної освіти наприкінці 1994 року як консультативний орган Міністерства освіти та наукових досліджень, а також як зв'язок між науковою спільнотою університетів та Міністерством. Як урядова структура, Національна рада з наукових досліджень відіграє важливу роль у розподілі фінансування на університетські дослідження та проведенні оцінки результатів наукових досліджень. У контексті постійної трансформації та змін суспільного буття, ця структура надає можливість розглядати характеристики та ефективність академічних досліджень в Румунії за певний період.

Довгий час саме фінансування дослідницьких університетів вважалось основною перешкодою для досягнення високих показників науково-дослідної діяльності. Починаючи з 2007 року, ця ситуація в Румунії почала змінюватися і для університетів відкривається все більше можливостей. У межах «Рамкової програми 7» стали доступні не лише національні кошти, а й кошти ЄС. Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності вищої освіти Румунії впроваджено нові показники, що вимірюють результати наукової діяльності в університетах. Переважна частка державних коштів на науково-дослідні та інноваційні дослідження для дослідницьких університетів виділяється за допомогою національних конкурсів, відкритих для всіх відповідних установ з дослідницькими компетенціями. Проектно-орієнтована система виділення коштів починає перетворюватися в процес, орієнтований на результат. Тим не менш, конкурсний процес вважається основним показником ефективності, це стосується особливо результатів грантів, які вимірюються за допомогою набору показників, які різняться від програми до програми (наприклад, кількість статей, які щорічно

публікуються в журналах, цитованих ISI; цитування в ISI румунських журналів; кількість національних патентів; кількість міжнародних патентів, зареєстрованих в ЄС, США, Японії; кількість напрацювань, що передаються для участі у міжнародних проектах тощо) [30].

Важливим стимулом для розвитку академічних досліджень в дослідницьких університетах стала нова система кар'єрного розвитку у вищій школі з сильним переходом від викладання та навчання до дослідження. Починаючи з 2005 року, нова система, розроблена колишнім міністром Мірча Міклеа, внесла дві великі зміни в галузь вищої освіти. Перша зміна передбачала публікацію статей у рецензованих журналах, цитування в базах даних ISI та гранти, отримані на національних конкурсах, як найважливіші вимоги для кар'єрного розвитку. Друга зміна запроваджувала періодичне оцінювання, яке проводитиметься кожні п'ять років, для всіх науковців на основі вимог, які визначають відповідність займаній нинішній посаді або ж бажаній вищій посаді. Зміни, викликані таким рішенням, спричинили широкі дебати, особливо для університетів економіки та соціальних наук, і сильну опозицію з боку науковців. Це було безпрецедентно, щоб академік проходив процес оцінювання навіть, якщо він чи вона не претендували на вищу посаду [31].

Проте, перед дослідницькими університетами Румунії все ще стоїть багато проблем. ЗВО мають долати внутрішні та зовнішні чинники, які сприяють неефективному використанню наукового потенціалу. Серед таких чинників можна виділити – «старомодне» визначення ментальності освітніх процесів в університетах, досить формальний характер наукового дослідження та небажання співпрацювати з бізнес-середовищем. Звичайно, не можна ігнорувати той факт, що Румунія все ще «засвоює» уроки ринкової економіки, і що компанії все ще знаходяться на початковій стадії науково-дослідницької діяльності. Університети Румунії задовольнили попит ринку і, зважаючи на брак освіти, зосередилися на навчанні та викладанні.

Університети Румунії мають вирішити, яку роль відіграватиме дослідницька діяльність у майбутньому. Чи будуть вони зосереджені на викладанні та навчанні, чи зосередяться на поєднанні дослідницької діяльності та навчання? Румунські університети зосереджені на передачі та створенні знань, а менше на розвитку навичок або здібностей. Це одна з причин, чому вища освіта сприймається як «відірвана від реальності» і переважно орієнтована на теорію [31]. Перехід від викладання до дослідження потребує більше, ніж індивідуальних зусиль, це вимагає глибшого реформування системи. Комісія Президента Румунії з питань освіти і досліджень запропонувала чотири рівні університетів відповідно до вибору останніх щодо кадрового потенціалу, стратегії підвищення конкурентоспроможності та їх цільової ролі на ринку вищої освіти:

1. Науково-інтенсивний: освітній рівень бакалавр, освітній рівень магістр, докторантура, аспірантура, зосередження уваги на програмах магістратури та аспірантури;
2. Освіта та дослідження: освітній рівень бакалавр та магістерські програми;
3. Освіта: освітній рівень бакалавр;
4. Професійно-технічна: військова підготовка, мистецтво, музика, спорт [32].

Публікація наукових статей є ще однією чутливою справою для науковців. Серед найважливіших показників, які використовуються для вимірювання результатів дослідження в Румунії, є кількість статей, опублікованих у рецензованих журналах. Для деяких областей, таких як наприклад економіка, такі слова, як експертна рецензія або стаття, цитовані в даних ISI, були абсолютно новими. Збільшується кількість статей; однак румунські університети все ще не входять до основних систем рейтингу. Жоден румунський університет не входить у топ-500 за Webometrics а найкращий університет Румунії займає 796 місце [33].

У Європейському Союзі університети є основним виробником наукових знань, у яких працює близько 36% дослідників (порівняно з 14% у США та 25% у Японії), вони забезпечують 20% європейських досліджень та більшість фундаментальних досліджень (80%) [34].

Останніми роками в європейських документах наголошується, що середня якість діяльності європейських університетів, переважно досліджень, досить гарна, але невідмінна. Міжнародні порівняння не є сприятливими для європейських університетів. В основних світових класифікаціях 18-20 з 25 найкращих університетів – із США, а в першій десятці традиційно домінують 8-9 американських університетів. ЄС є найбільшим виробником наукової продукції за часткою у загальній світовій кількості наукових статей, що рецензуються, але значно відстає від США та Японії щодо передачі знань та досвіду між університетами та бізнес-середовищем і менш інноваційний, ніж його партнери [35].

Румунія повністю привела свою національну політику в галузі освіти у відповідність до нових рамок, передбачених переглянутою Лісабонською стратегією (і це позитивний крок, навіть якщо обґрунтуванням такої дії було головним чином прагнення стати країною-членом ЄС).

Результатом цього було не лише радикальна зміна державного фінансування дослідницьких університетів, а й реструктуризація системи академічних досліджень загалом. Як відомо, більшість нових країн-членів ЄС, у тому числі Румунія, застосовують багаторічний та стратегічний підхід до розвитку академічних досліджень в університетах, пропонуючи стабільне та передбачуване середовище для діяльності, яка за своєю природою є довгостроковою.

Тому було розроблено конкретні стратегії для стимулювання як кількості, так і якості науково-дослідної діяльності. У Румунії така стратегія була прийнята у 2021 році [26]. Стратегія визначає цілі системи дослідницьких університетів, пропонує основу організації системи

досліджень та встановлює основні галузі державних інвестицій в дослідження та інструменти для стимулювання інновацій у наступні роки.

Державне фінансування досліджень у Румунії продемонструвало радикальні зміни, починаючи з 2005 року, разом із першим суттєвим збільшенням частки ВВП, яка виділяється на цю сферу. Частку ВВП у державних витратах, що виділяються на дослідження, було подвоєно у період 2005-2007 років (з 0,27 % до 0,5 %), з подальшою метою 1 % у 2010 році [31].

Основними суб'єктами румунської системи академічних досліджень є:
а) Національні дослідні інститути; б) дослідні інститути, що належать Національній академії, в) державні та приватні університети.

На рівні дослідницьких університетів можна побачити активізацію зусиль з інтеграції румунських наукових досліджень у міжнародний потік публікацій, а саме шляхом публікації в журналах, включених до баз даних ISI. Проблема полягає в тому, що доступність таких журналів сильно відрізняється в залежності від дисципліни (галузі), тому будь-який рейтинг, заснований на пріоритеті журналів ISI, може бути сумнівним при включенні інститутів або осіб, що працюють у різних областях [36].

Як і в ЄС, у Румунії існує тенденція до одноманітності у секторі вищої освіти, кожен університет претендує на роль одночасно дослідницької та освітньої установи, хоча результати їх діяльності відрізняються один від одного. Це призвело до одноманітного фінансування університетів, без стимулів для вдосконалення.

У найефективніших системах вищої освіти диференціація та концентрація з'явилися в результаті природної еволюції. Наприклад, у США із 4000 закладів вищої освіти лише 13% мають докторські програми і лише 3% вважаються наукомісткими [32]. З них 50% отримують основну частину фінансування, вносячи суттєвий внесок у національний дослідницький потенціал та кількість отриманих Нобелівських премій. Аналогічна ситуація спостерігається й у Канаді.

Є також багато країн, де помітне прагнення диференціації. Китай вирішив інвестувати лише в 100 своїх університетів, щоб довести їх до «статусу світового класу». Деякі країни ЄС дотримуються також цієї моделі.

Міжнародні показники в галузі наукових досліджень містять два фундаментальні аспекти: кількість статей у журналах, включених до міжнародних баз даних, та кількість патентів, виданих основними патентними відомствами. Роль університетів у румунській системі наукових досліджень (у частині фундаментальних досліджень) відображається, перш за все, їх часткою в загальному обсязі наукових доробок (кількість статей, опублікованих у журналах, включених до бази даних ISI).

Відсотковий розподіл наукових напрацювань за типами установ є таким: державні університети 55,67%, національні дослідні інститути 20,30%, Румунська академія 15,02%, комерційні товариства 3,14%, медичні установи 3,08%, інші державні установи 1,06%, приватні університети 0,57%, інші 1,16% [37]. Ці дані відображають досить гарне становище державних університетів у системі наукових досліджень та вказують на сильну розбіжність між державними та приватними університетами щодо їхнього вкладу в загальний науковий результат. Як відомо, у системах вищої освіти розвинених країн, де приватна освіта має давні традиції, приватні університети мають більш високі показники, ніж державні, і часто займають більш високі позиції у міжнародних класифікаціях.

У Румунії розвиток приватної вищої освіти відбувався абсолютно інакше – приватні університети займають низькі позиції за національними класифікаціями у галузі освіти та досліджень; деякі з цих навчальних закладів в останні роки демонстрували настільки низькі показники, що не змогли отримати ліцензію на функціонування через відсутність людських ресурсів та інфраструктури.

У Румунії дослідницька сфера в даний час розділена як мінімум на 3 сектори: університети, Національні дослідні інститути та Національна

академія, що призводить до дублювання діяльності та недостатньої ефективності. Порівняно з дослідницькими інститутами, університети мають головну перевагу – це автономію, що означає, вищий рівень свободи у виборі напрямів досліджень та в організації різних видів партнерств з національними чи міжнародними організаціями.

Приведення системи наукових досліджень Румунії у відповідність до європейських тенденцій передбачає збільшення ваги та актуальності університетських досліджень. Досягнення цієї мети означає нові виклики для дослідницьких університетів, які можна узагальнити таким чином:

1) розмивання традиційних бар'єрів між дисциплінами та просування міждисциплінарності.

2) зміна менталітету викладачів (вони повинні краще залучатися до прикладних досліджень).

3) дослідницькі університети повинні знайти рішення старої дилеми: чи всі викладачі повинні одночасно виконувати освітні та дослідні завдання?

4) університети повинні адаптуватися до нового стану в громадському житті.

5) необхідно розробити нові методи управління університетом, щоб визначити попит на певні види досліджень та стимулювати інтерес спільноти до цього напрямку.

Регіональне та міжнародне співробітництво є одночасно інструментом та викликом у досягненні високих стандартів якості в дослідницькій діяльності університетів.

І хоча у Румунії дослідницька діяльність в університетах має тенденцію до зростання, але є ще простір для подальшого вдосконалення. Визначення статусу кожного університету, підвищення якості та продуктивності процесів вищої освіти, покращення відносин з бізнес-середовищем, залучення студентів до наукового процесу – це деякі з завдань, з якими стикаються дослідницькі університети та науковці на сьогоднішній день.

У Румунії академічні дослідження в дослідницьких університетах все ще вважаються занадто затеоретизованими, особливо в економіці та соціальних науках. Науковцям належить чимало попрацювати, щоб довести, що їхня наукова діяльність щільно пов'язана з економічною та соціальною реальністю, а результати навчання є суспільно цінними та важливими для подальшого розвитку всього суспільства. Рішенням цієї проблеми може бути міцніша співпраця з бізнес-середовищем, партнерство з підприємствами та дослідження, пов'язані з аспектами реального життя. Формування довіри до академічного наукового дослідження є дуже складним питанням і визначається не лише результатами наукової діяльності, а й якістю випускників.

1.3. Особливості організації освітнього процесу у середній та вищій школі Румунії.

Аналіз освітніх процесів, які відбуваються у сучасному європейському освітньому просторі переконує. Що кожна країна має свої особливості національної системи освіти, вивчення яких дає важливе підґрунтя для розуміння тенденцій та явищ у освітній галузі спільно із прогнозуванням можливих змін, які мають враховуватися під час розробки нової державної стратегії розвитку системи освіти в Україні. Вивчення особливостей організації та реформування національних напрацювань розвитку освіти в інших країнах дає можливість для впровадження ефективних рішень та економію ресурсів у майбутньому та забезпечувати оптимальний розвиток освітньої галузі та країни загалом.

На особливу увагу заслуговує досвід Румунії, де, на відміну від багатьох інших розвинених країн, держава значною мірою впливає на систему вищої освіти, хоча румунські університети і мають при цьому досить високий рівень академічної автономії. Румунія є однією з країн Центральної та Східної Європи, яка пережила безпрецедентний ріст та трансформацію

системи вищої освіти після падіння комунізму в 1989 році. Хоча Україна і пройшла схожий шлях, однак деякі особливості процесу реформування, розвитку поєднання державного та приватного секторів вищої освіти, роблять румунський досвід вартим уваги та більш детального вивчення.

З часу революції 1989 року вчені повідомляють, що вища освіта різко зросла як за кількістю вступників, так і за кількістю закладів освіти [25]. Особливо зросла кількість вступників у галузі соціальних наук. Це пояснюється, зокрема, ідеологічним зрушенням в освіті з технічної, наукової та промислової освіти після падіння соціалізму. Частково зростання закладів було виявлено в експоненціальному збільшенні кількості приватних коледжів та університетів. Ейсмон та його колеги повідомляють, що через зростання попиту на освіту виникли труднощі з пошуком ресурсів для вищої освіти. Крім того, зростання приватної освіти в поєднанні з браком кваліфікованих викладачів викликало занепокоєння щодо якості цих закладів [25].

Станом на 1998/1999 роки в Румунії діяло 58 приватних закладів вищої освіти і 54 державних університети. Що стосується участі, то Румунія мала низький рейтинг у Європі, будучи «передостанньою в Європі в 1994/1995 роках, лише з 1483 студентами на 100 000 жителів» [37]. У 2000 році в Румунії було зареєстровано 1990 студентів на 100 000.

Середня освіта в Румунії складається з середніх шкіл, в яких навчаються учні з п'ятого по восьмий клас, і середніх шкіл, які навчають учнів з дев'ятого по дванадцятий клас. На кожному рівні освіти учні закінчують або проходять навчання зі здачею іспиту. Перший клас середньої школи є молодшою середньою школою і є обов'язковим. Старша середня школа не є обов'язковою.

Середня школа, як правило, знаходиться в школах, які навчаються у восьмому або дванадцятому класі [37]. Іспит здібностей для загальноосвітніх шкіл складається з методики, розробленої Міністерством освіти. Учні регулярно оцінюють шляхом проведення іспитів протягом всього періоду

навчання. Наприкінці восьмого класу учні складають іспит здібностей. Учні проходять тестування з румунської мови та літератури, математики, історії Румунії та географії Румунії. Учні, які не склали іспит на здібності, не продовжують навчання в середній школі, але за запитом їм може бути видана довідка. Випускники восьмих класів або випускники професійно-технічних шкіл, які отримали сертифікат здібності, можуть записатися на продовження навчання в середній школі.

Відмова від обов'язкової освіти вважається проблемою в Румунії, і уряд вжив певних заходів для сприяння вступу та повторному вступу учнів до школи. Рівень відсіву в 1990-х роках коливався від 0,6 % до 1 %. Високий відсоток відсіву, як правило, пов'язаний з прогулами, надмірними пропусками та неможливістю перейти до наступного класу. Рівень відсіву був вищим у сільській місцевості, ніж у містах, і був навіть вищим у деяких особливо неблагополучних або менш заможних сільських районах. Починаючи з 1998/1999 навчального року Міністерством освіти Румунії було вжито заходів щодо зменшення відсіву учнів із обов'язкової освіти. Ці заходи склалися із програми, яка гарантувала, що учні оволодіють навичками для отримання наступного рівня, а також програми, спонсорованої Світовим банком, яка була спрямована на покращення рівня освіти в сільській місцевості.

Вступ до середньої школи вимагає здачі вступного іспиту. Середня освіта пропонується з дев'ятого по дванадцятий класи під час денної школи або з дев'ятого по тринадцятий класи у вечірній школі чи дистанційній освіті [37]. Для учнів, які вступають до денної школи, є вікове обмеження 16 років, але вечірня середня школа відкрита для будь-якого учня, який закінчив восьмий клас. Обмеження жорсткіші для «звичайних шкіл» і духовних семінарій, які вимагають вікового обмеження 16 років, середнього тесту сім балів або вище на іспиті на здібності та довідки про хорошу поведінку. Румуни, які навчалися за кордоном, можуть скласти вступний іспит до

середньої школи після того, як вони складуть «іспити на відмінності», запропоновані та встановлені Міністерством національної освіти.

Є три основні варіанти старшої середньої школи [37]. Перший – це академічний варіант, який складається з ліцеїв (чотири-п'ятирічних середніх шкіл). Другий варіант – *scoala profesionala* або професійно-технічна школа, яка складається з дво-, три- або чотирирічних варіантів. Нарешті, є *scoala de ucenici*, або школи учнівства, які мають одно-, дво- чи трирічні програми. У всіх цих школах, як правило, навчання відбувається румунською мовою, але національні меншини можуть створювати школи, які викладають своєю рідною мовою (наприклад, німецькою чи угорською).

Навчання в державній середній школі безкоштовне, як і підручники [37]. Станом на 1999 рік існувало майже 1300 середніх шкіл, більшість з яких були державними. Після падіння комуністичної Румунії в останні роки кількість приватних шкіл зросла [46].

Навчальні програми середньої школи, як правило, зосереджені на трьох напрямках, але це може відрізнятись залежно від типу старшої середньої школи. Ці напрями: 1) теоретична підготовка (наприклад, наукові та гуманітарні науки); 2) технологічна підготовка (наприклад, технічна, послуги, природні ресурси та навколишнє середовище); 3) на основі здібностей (наприклад, спортивні, мистецькі, військові та теологічні) [37].

Старша середня школа в основному базується на іспитах, які складаються після навчання в попередніх класах, але доступ до освіти на цьому рівні є важливою мірою для уряду. Для сільських студентів доступ вважається досить складним. У 1998/1999 навчальному році «із загальної кількості 1315 старших середніх закладів 84,5 відсотка були розташовані в містах, і близько 93,7 відсотка загальної кількості учнів були зараховані до цих закладів» [37].

Рівень участі в освіті в старших класах середньої школи середнього віку від 15 до 19 років становить близько 65 відсотків. Однією з причин такої

низької участі є наявність вступних іспитів. Додатковою причиною може бути відсутність таких шкіл у сільській місцевості.

Вступні іспити необхідні для вступу до середньої школи, а також визначають тип середньої школи, до якої може вступити учень [37]. Це письмовий іспит, який охоплює румунську мову та літературу (для всіх абітурієнтів), рідну мову та літературу (для абітурієнтів з національних меншин) та математику (для всіх абітурієнтів). Ті, хто бажає вступити до двомовних або спеціальних шкіл, таких як спортивні, морезнавчі, лісівничі, технічне креслення для декорування, звичайні школи та православні семінарії, повинні скласти спеціальні тести. Ці спеціальні тести складаються перед загальними вступними іспитами. Якщо учень недопущений до школи через низький бал на спеціальному тесті, він все одно може скласти вступний іспит для вступу до інших середніх шкіл.

Після складання вступного іспиту або спеціальних іспитів учні можуть відвідувати широкий спектр середніх шкіл. Двома важливими типами середніх шкіл є теоретичні середні школи з концентрацією на природничих або гуманітарних науках і промислові школи, які готують студентів до інженерної та іншої промислової роботи. Серед інших середніх шкіл – сільськогосподарська, лісова, економічна, інформатична, металургійна, нормальна, мистецька, спортивна, військова, Вища школа Міністерства внутрішніх справ та православні духовні семінарії [37].

Щоб закінчити середню школу, учень повинен скласти ряд «випускних» іспитів. Зазвичай вони складаються з п'яти іспитів, три з яких є письмовими, а два – колоквіумами [37]. У всіх середніх школах учень повинен скласти письмовий іспит і колоквіум з румунської мови та літератури. Після закінчення школи учень може претендувати на роботу відповідно до своєї освіти або може продовжити навчання на рівні після середньої школи чи вищої освіти.

Післяшкільна освіта є більш спеціалізованою та організовується Міністерством національної освіти [37]. Ці школи створюються з ініціативи Міністерства або на замовлення компаній чи інших установ. Вступ до вищої школи складається з вступного іспиту, який можна скласти незалежно від того, закінчив учень середню школу чи ні. Єдиним винятком є вступ до медичного інституту, який вимагає здачі атестату. Післясередня школа зазвичай триває від одного до трьох років і завершується складанням випускного іспиту. Складання іспиту дає студенту право отримати сертифікат кваліфікації. Зазвичай іспит можна скласти ще два рази протягом трьох років після останніх курсів.

Післясередні школи поділяються на два типи: післясередні школи та старшинні школи. Кожен тип забезпечує підвищення кваліфікації для освіченої професійної робочої сили. Школи бригадирів більше схожі на навчання «на робочому місці» для роботи в промисловості та технології [30]. Післялицейні школи забезпечують більш спеціалізовану підготовку з технологічної роботи, а також нетехнологічної кар'єри. Післясередня школа надає освіту техніці та послугам, таким як екологічні та ресурсні роботи, помічники в адміністрації та персонал для банків.

Вища освіта складається з університетів, коледжів, академій, факультетів, консерваторій та інших вищих професійних закладів. Вища освіта структурована на магістратуру та післядипломну освіту [37].

Післядипломна освіта поділяється на типи: короткострокова та довгострокова. Короткотривале навчання можна знайти в коледжах і зазвичай займає від двох до трьох років. Коледжі, як правило, організовуються паралельно з довгостроковою формою, і їхня місія полягає в підготовці спеціалістів з виконавчої влади до ділової кар'єри та інших. Довготривала післядипломна освіта доступна в університетах, інститутах, академіях, консерваторіях і на факультетах. Ця освіта, як правило, триває від

чотирьох до шести років і готує студентів до роботи в якості вищих керівників і спеціалістів.

Аспірантура, як правило, пропонується в денному, вечірньому та дистанційному режимах. Студенти, які бажають навчатися в державному чи приватному закладі такого типу, повинні скласти вступний іспит і мати атестат про закінчення середньої школи [37]. Цей іспит складається з кількох письмових іспитів із різних предметів і часто відповідає спеціалізації навчального закладу. Навчання в магістратурі, як правило, завершується «ліцензійним» іспитом, який включає серію письмових іспитів і роботу або проект.

Післядипломна освіта призначена для забезпечення підготовки в більш спеціалізованих галузях і зазвичай здійснюється шляхом подальшого навчання, аспірантури, а також спеціалізованих досліджень і курсів [37]. Доступ до післядипломної підготовки зазвичай здійснюється через вступний іспит для подальшої освіти, аспірантури та докторантури. Підвищення кваліфікації зазвичай триває від одного до трьох років, і після закінчення навчання студенти отримують диплом магістра. Студенти можуть брати кілька магістрів одночасно або послідовно. Студенту може бути призначена стипендія лише на одне навчання в магістратурі.

Аспірантура (PG) є вищою формою наукової професійної освіти в Румунії (Додаток А). Тривалість аспірантури зазвичай становить чотири роки для денних курсів і приблизно шість років для дистанційного навчання. Післядипломну освіту координують дві особи. Ці радники можуть бути як з Румунії, так і з іншої країни. Міністерство національної освіти затверджує іноземних координаторів і затверджує будь-які рішення щодо навчання іноземною мовою [37].

Програми аспірантури зазвичай починаються з двох років (чотири роки дистанції) підготовки до збору матеріалів, даних та інших досліджень.

Підготовка дисертації зазвичай триває ще два-чотири роки залежно від того, навчається студент дистанційно чи ні.

Студенти вступають до аспірантури за допомогою вступного іспиту, і більшість студентів, які відповідають вимогам, можуть отримати різноманітні стипендії для навчання, включаючи стипендію «Похвальна», «Навчання» та «Соціальна підтримка». Стипендії соціальної підтримки зазвичай призначаються студентам, які є сиротами або мають фінансові або медичні недоліки. Інші стипендії надаються на основі тестування та на основі призвів, здобутих на міжнародних конкурсах.

Студенти, яким не вдається вступити до державного університету або які не можуть дозволити собі вступ до приватних університетів, зазвичай вступають в професійно-технічні заклади після середньої школи [25]. Навчання після середньої школи зазвичай триває від одного до трьох років. До 1993 року, Т. Ейсмон та його колеги повідомляють, що в Румунії існувало понад 420 професійно-технічних закладів — порівняно зі 161 у 1990-1991 роках. Ці інститути, як правило, приєднані до середніх шкіл і навчають студентів у сфері викладання, технічної підготовки, туризму та ділового адміністрування [25].

Вища освіта різко зросла після падіння румунського комунізму в 1989 році. Рівень участі у вищій освіті подвоївся, і близько 20 % студентів коледжу навчаються в державних або приватних закладах [25]. У 1993 році кількість студентів професійно-технічного навчання становила 37 000, що є збільшенням порівняно з 18 000 студентів у 1990-1991 роках. Однак Т. Ейсмон та його колеги також повідомляють, що кількість студентів, які вступають, зменшується, оскільки зростають можливості вступу до університетів. У державній вищій освіті число вступників зросло з 164 507 у 1989-1990 роках до понад 240 000 у 1992-1993 роках. За цей же період кількість установ зросла з 44 до 56 [25].

Також відбулися значущі зміни в наборі на основі спеціальності. Оскільки раніше вища освіта була зосереджена насамперед на технічній і науковій підготовці, реформа принесла збільшення обсягу навчання в нових галузях. Зарахування перемістилися від науки та техніки до бізнесу, права та соціальних наук [25]. З 1980-1990 по 1992-1993 роки Т. Ейсмон і його колеги повідомили про падіння кількості студентів інженерів з 65% до 38%. З іншого боку, навчання мистецтву зросло втричі з 1% до 3%, природничим, суспільним і гуманітарним наукам зросло з 10% до 25%, а економіка зросла з 9% до 20% за той самий період часу [25].

З цими змінами в наборі виникла серйозна проблема з розподілом ресурсів і кадровим забезпеченням. Незважаючи на те, що загальне співвідношення студентів до викладачів змінилося дуже мало, перехід набору на інші дисципліни призвело до реальних кадрових проблем. Наприклад, у міру того, як кількість студентів, які навчаються на економіці та бізнесі, подвоїлася, кількість співробітників у цій галузі залишалася незмінною [25].

У постреформеній Румунії також зросли можливості навчання за кордоном. Румуни, які проживають за кордоном, та іноземці мають доступ до всіх рівнів освіти в Румунії.

Навчання в Румунії відбувається державною румунською мовою, однак на всіх рівнях забезпечується можливість навчання мовами етнічних та національних меншин такими як угорська, хорватська, чеська, українська, ромська. Освіта базується на основі безкоштовності, егалітарної системи, а доступ до безкоштовної освіти гарантується статтею 32 Конституції Румунії [38]. Сучасна реформа освіти Румунії, що розпочалася у 2002 році, передбачає розроблення нового законодавства, заснування оновлених державних освітніх програм, що підтримують міжнародні організації. Румунська освіта концентрується переважно на розвитку й забезпеченні моральних і культурних цінностей, демократичного способу життя, водночас

прагнучи поліпшення якості громадського життя. Система освіти Румунії характеризується трьома основними чинниками: якість, доступність, відкритість [39].

Початковим рівнем системи освіти у Румунії є дошкільна освіта. Вона охоплює навчанням дітей у віці від 3 до 6 років. На цьому рівні освіта ведеться в дошкільних закладах, більшість з яких є державними установами. Дошкільна освіта є необов'язковою і безкоштовною. Державні і приватні дошкільні заклади здійснюють освітню діяльність в рамках стандартних програм (5 годин на день), програм, які передбачають довшу тривалість перебування (10 годин на добу), щотижневих програм (5 днів на тиждень). Серед предметів, що входять до програм навчання можна виділити наступні: іноземні мови (англійська, французька та німецька мови), танці, плавання, навички роботи за комп'ютером. Дошкільна освіта організована відповідно до вікових груп: 3–4 роки, 4–5 і 5–6 років.

Шкільна освіта починається з початкової школи. Учні 6-7 річного віку можуть бути зараховані на початок навчального року, на прохання батьків, якщо діти відповідають стандарту психофізичного розвитку.

У початковій школі всі предмети (за винятком релігієзнавства, іноземної мови, фізичної культури та музичної освіти) викладає один учитель, натомість в середній школі I рівня – викладачі різних дисциплін.

У початковій школі перші чотири роки система оцінювання має таке розділення оцінок: Foarte bine (FB) – відмінно, Bine (B) – добре, Satisfăcător/Suficient (S) – задовільно, Nesatisfăcător/Insuficient (N/I) – незадовільно. Якщо школярі отримали незадовільно, то вони складають іспити ще раз влітку протягом визначеного періоду. Якщо перездати іспити школяру не вдалося, то він проходить процес навчання заново. Середня оцінка складається з оцінки по тесту, практичних завдань і домашніх вправ протягом семестру, за що виводиться середня оцінка.

Для шкіл I рівня плани визначаються Міністерством національної освіти та наукових досліджень і це дозволяє школам розробляти свої власні плани уроків, навчальний план та основні компоненти навчальної програми. Після закінчення початкових шкіл учні автоматично переходять до наступного рівня без випускних іспитів [41].

Починаючи з п'ятого класу використовується десяткова система оцінювання: де 10 – це найвища оцінка, а 1 – є найгіршою. З деяких предметів можуть проводити додаткове тестування у семестрі, яке має назву *teza*. Наприкінці кожного семестру виставляється середня оцінка, яка розраховується як середнє арифметичне між оцінками, які були отримані за тести, домашнє завдання, роботу в класі, помноженої на три, розділене на їх кількість і додаткове тестування *teza*. Отриманий результат округлюють до найближчого цілого числа тобто, якщо середня оцінка була 7,5, то вона округляється до 8. Потім, обчислюють щорічні оцінки для кожного предмета і вже цей отриманий результат не округлюють. Таким чином, вираховується єдина середня оцінка продуктивності школярів під назвою *Media Generala*. Якщо така оцінка менше 5 з трьох або більше предметів, то школяр без додаткових іспитів залишається на другий рік.

Середня школа містить дві складові: обов'язкову освіту та класи старшого ступеня. Старший ступінь середньої школи має наступні освітні напрямки: теоретичний, технічний і професійний. Вступ на цей ступінь освіти залежить від іспиту на здібності. Старша школа завершується через чотири роки видачею диплома бакалавра, з яким учні можуть продовжити навчання в університетах.

Старша школа покликана надати учням професійні знання. Розвиток професійної освіти в Румунії регулюється Законом «Про національну освіту», №1/2011 від 5 січня 2011 року [38]. Цей закон також доповнюється Стратегією розвитку професійної освіти на 2016–2020 роки, яка постулює основні завдання: підвищення рівня професійної майстерності для потреб

ринку праці; збільшення участі та полегшення доступу до програм професійної підготовки; покращення якості професійної освіти і навчання; розвиток інновацій, національного та міжнародного співробітництва у сфері професійної освіти [42].

Здобуття вищої освіти у Румунії забезпечується закладами вищої освіти державної та приватної форм власності, для зарахування в які необхідно здати вступні іспити. Такими закладами є: академії, інститути, коледжі, консерваторії та університети. Відповідно до Закону «Про національну освіту», №1/2011 від 5 січня 2011 року з подальшими змінами та доповненнями, університети класифікують в залежності від інтенсивності проведених наукових досліджень: дослідницькі університети; університети освіти і наукових досліджень; університети освіти [43].

Навчальний рік закладів вищої освіти Румунії починається в період із середини вересня або жовтня, в залежності від індивідуального рішення ректорату кожного університету. Ґрунтуючись на принципі самоврядування, університети можуть самостійно встановлювати графік навчання на рік. Кожен навчальний рік розділений на два семестри, а кожен семестр триває 14 тижнів.

Уся система вищої освіти Румунії поділяється на три ступені. Перший ступінь вищої освіти передбачає два варіанти навчання: короткострокова університетська освіта протягом двох-трьох років в університетських коледжах та довгострокова університетська освіта в університеті, академії і консерваторії тривалістю 4–6 років в залежності від обраної спеціалізації, яка завершується присвоєнням ступеня бакалавра.

У залежності від обраної спеціалізації тривалість навчання може бути: 8, 10 та 12 семестрів. 8 семестрів (відповідають 4 рокам) навчання встановлюють для гуманітарних, природничих, соціальних та політичних наук, а також для права, мистецтва та спорту. 10 семестрів (відповідають 5 рокам) навчання встановлюють для більш прикладних спеціальностей, а

саме: інженерів, підготовки фахівців у сфері лісового та сільського господарств, фармацевтів. 12 семестрів (відповідають 6 рокам) навчання встановлюють для підготовки фахівців з охорони здоров'я (стоматології, загальної медицини), ветеринарії та архітектури.

Другий ступінь вищої освіти передбачає продовження навчання за спеціалізацією для випускників університетів; магістерською програмою, тривалістю 1–2 роки, з присвоєнням ступеня магістра; аспірантуру, в якій навчання відбувається на міждисциплінарній основі і триває 2–3 роки.

Третій ступінь – докторантура тривалістю 4–6 років у формі денного або вечірнього навчання із складанням випускних іспитів та захисту дисертації. Після успішного захисту дисертації присвоюється вчений ступінь доктора філософії (PhD).

Відповідно до положень Закону «Про національну освіту», №1/2011 від 5 січня 2011 року з подальшими змінами і доповненнями [38], початкова підготовка для виконання дидактичних функцій до рівня вищої освіти містить:

- початкову теоретичну підготовку, яка проводиться університетами в рамках програм, що акредитовані відповідно до законодавства;

- дидактичне навчання магістра тривалістю 2 роки;

- практичне стажування тривалістю в один навчальний рік, що проводиться в шкільному відділенні під керівництвом наставника.

Крім вищевказаних положень Закону, підготовка персоналу дошкільної освіти (для дітей від народження до трьох років) відбувається через педагогічні заклади вищої освіти на посаду вихователя ясельної групи.

У той же час, підготовка кадрів дошкільної освіти (для роботи з дітьми віком від 3 до 6 років), які виконують функції вихователя дошкільної освіти, а також вихователя початкової освіти (для роботи з учнями підготовчих класів та перших-четвертих класів), які виконують функції вчителя,

відбувається як через педагогічні заклади вищої освіти, так і через університети, де є спеціалізація «Педагогіка дошкільної та початкової освіти».

На сьогодні, в системі дошкільної та початкової освіти Румунії є такі ступені навчання:

- середня школа (тривалістю 2 роки);
- педагогічна середня школа (тривалість 4-5 років);
- педагогічний інститут (тривалістю 3 роки);
- педагогічний університетський коледж (тривалістю 3 роки);
- факультет психології та освітніх наук – спеціалізація педагогіки дошкільної та початкової освіти (тривалістю 3 роки).

Програми початкової теоретичної підготовки зі спеціальності та психопедагогіки періодично акредитуються та оцінюються Міністерством національної освіти та наукових досліджень через ARACIS або інші уповноважені органи відповідно до Закону.

Студенти та випускники закладів вищої освіти, які обрали професію викладача, зобов'язані пройти курси дидактичного навчання магістра, які тривають 2 роки. Студенти, які відвідують такі курси, за умови, що вони акредитовані Міністерством національної освіти та наукових досліджень у державному закладі, можуть отримати стипендії з державного бюджету.

Для проведення практичної підготовки з дидактичного навчання, створюється постійно діюча мережа начальних закладів, яка формується на основі рамкових угод між освітніми закладами, які забезпечують початкову та дошкільну підготовку, на умовах, що встановлюються наказом Міністерства національної освіти та наукових досліджень.

Початкова підготовка для всіх рівнів викладання в Румунії базується на паралельній (конкуруючій) моделі – це означає, що спеціалізована освіта та навчання поєднуються з професійною підготовкою для викладацької кар'єри в одній навчальній послідовності.

Мінімальні вимоги до вчителів залежать від того, які функції навчання на них покладені. У системі вищої освіти Румунії виділяють такі посади: асистент університету, викладач/завідувач кафедрою, викладач університету, професор університету та професор консалтингового університету.

Таблиця 1.1

Структура сучасної системи освіти Румунії

Етап	Складові		Класи та вік
Дошкільна освіта	Дошкільне виховання та освіта		з 3 років
Середня освіта	Початкова школа		1–4 класи, з 7 років
	Середня школа	обов'язкова	5–9 класи, з 11 років
		старший ступінь (теоретична, технічна, професійна)	10–13 класи, з 16 років
Вища освіта	Університети		з 19 років

Джерело: розроблено автором [37-38]

Відповідно до посад, виділяють мінімальні вимоги щодо підготовки кадрів для кожної із них:

На посаду асистента університету достатньо: отримання ступеня бакалавра в закладі вищої освіти або еквівалентний диплом або в навчальному закладі з післядипломної освіти, а також випуск на організованих кафедрою курсах з підготовки педагогічних кадрів.

На посаду викладача університету або керівника робіт – закінчення закладу вищої освіти з дипломом бакалавра чи еквівалентним дипломом або навчального закладу після університету, закінчення курсів, організованих кафедрою для підготовки викладацького складу, а також звання доктора філософії (PhD).

Відповідно до проведеного теоретичного аналізу структуру сучасної системи освіти Румунії можемо представити у вигляді таблиці (таблиця 1.1).

Відповідно до положень Закону «Про національну освіту» №1/2011, університети та інші заклади вищої освіти мають автономію та мають право встановлювати та реалізовувати власну політику розвитку в рамках законодавчої бази, встановленої чинним законодавством. Міністерство національної освіти координує діяльність університетів та інших закладів вищої освіти, дотримуючись автономії університетів [38].

Автономія університету співвідноситься з принципом особистої та громадської відповідальності за якість усієї дидактичної та наукової діяльності, що здійснюється у закладі вищої освіти. Автономія університету охоплює сфери управління, структурування та функціонування закладу, дидактичну та науково-дослідну діяльність, адміністрацію та фінансування. З фінансової точки зору, автономія університету реалізується як право управління коштами, що виділяються з державного бюджету або надходять з інших джерел, відповідно до Закону та особистої відповідальності закладів вищої освіти. Державна вища освіта фінансується з державного бюджету на підставі договорів про фінансування, укладених між Міністерством освіти, досліджень, молоді та спорту та закладами вищої освіти.

Система національної освіти в Румунії має відкритий характер. На рівні вищої освіти відкритий характер забезпечується Статутом окремого університету. Статут університету приймається сенатом університету і встановлює сукупність прав та обов'язків, а також норми, що регулюють діяльність університетської спільноти в кожній галузі.

Вища освіта надається такими закладами вищої освіти: університети, інститути, навчальні академії. Місією закладів вищої освіти може бути або освіта та дослідження або виключно освіта.

Перелік спеціалізацій та груп спеціалізацій встановлюється Міністерством національної освіти разом з Міністерством праці, соціальної

солідарності та сім'ї, закладами вищої освіти та іншими зацікавленими сторонами. Заклади вищої освіти, як правило, налічують декілька факультетів, коледжів, кафедр та підрозділів наукових досліджень, проектування та мікровиробництва.

Показники шкільного навчання для всіх освітніх рівнів, що фінансуються з державного бюджету та з місцевих бюджетів, встановлюються щорічно рішенням уряду.

Відповідно до Закону «Про національну освіту» №1/2011 [38] до вищої освіти можуть бути прийняті лише випускники середньої школи зі ступенем бакалавра. Заклади вищої освіти встановлюють методологію прийому відповідно до загальних критеріїв, які встановлюються Міністерством національної освіти. Процедура відбору та прийому може базуватися на: середньому показнику, отриманому кандидатами із бакалаврського іспиту та з різних дисциплін, що вивчалися в середній школі, а також оцінкою, отриманою на вступному іспиті, повністю організованому закладом вищої освіти.

Кандидатами для вступу на ступінь бакалавра є випускники середньої школи. Для кандидатів, які отримали під час навчання в середній школі відзнаки на національних шкільних олімпіадах та конкурсах, визнаних Міністерством національної освіти, та на міжнародних, заклади вищої освіти можуть надавати, за власною методикою та відповідно до чинного законодавства, особливі вимоги для вступу, окрім можливості зарахування без вступного конкурсу, на місця, що фінансуються з бюджету. Цим положенням можна скористатися лише один раз відповідно до чинного законодавства.

Відповідно до Закону Румунії № 441/2001 «Про затвердження Урядового надзвичайного розпорядження № 133/2000 «Про державну та післядипломну державну освіту з оплатою» [44] заклади вищої освіти мають право приймати певну кількість студентів, яка перевищує кількість місць, що

фінансуються з державного бюджету, за умови, що студенти погоджуються оплачувати вартість навчання. Кандидати, прийняті на оплачувані місця, повинні перевищувати мінімальний ліміт вимог, встановлений у критеріях прийому.

Студенти отримують безкоштовну медичну та психологічну допомогу в університетських медичних та психологічних кабінетах або в поліклініках та відділеннях державних лікарень. Студенти також користуються протягом року 50% знижкою на вартість внутрішнього громадського транспорту (крім повітряного транспорту), а також на квитки до музеїв, концертів, театру, опери, кіно та інших культурних та спортивних заходів, організованих державними установами. Студентам, які мають статус сиріт надається право користуватися безкоштовним внутрішнім транспортом (крім повітряного транспорту). Що стосується інших освітніх рівнів, відповідно до конкретних критеріїв надаються стипендії та інші форми матеріальної та фінансової підтримки.

Починаючи з навчального 2005-2006 року, усі заклади вищої освіти, державні або ж приватні, були зобов'язані впроваджувати нову структуру навчання із трьох рівнів: бакалавр, магістр та доктор. Студенти, які були зараховані на перший курс, розпочали навчання за новою структурою.

Офіційні положення щодо нової структури поширюються на всі установи (акредитовані або уповноважені функціонувати тимчасово), галузі та спеціалізації, крім професій, регульованих на рівні Європейського Союзу. Кожен рівень має власні процедури прийому та випуску.

В рамках румунської системи вищої освіти були встановлені спеціальні норми щодо умов навчання, що застосовуються до регульованих професій на європейському рівні. Перший рівень, *бакалаврський*, містить мінімум 180 і максимум 240 кредитів, залежно від галузі та спеціалізації. Другий рівень, *магістерський*, містить мінімум 60 та максимум 120 навчальних кредитів,

залежно від тривалості першого рівня, за умови, що загальна кількість заліків для I та II рівня складає щонайменше 300.

Чинне законодавство забезпечує загальні рамки, необхідні для створення приватних навчальних закладів будь-якого рівня, включаючи університети та інші заклади вищої освіти. Для того, щоб бути визнаними частиною національної системи освіти, приватні заклади освіти повинні бути акредитовані відповідно до процедур, встановлених законодавством. Створення державних або приватних закладів вищої освіти можливе лише за допомогою спеціальних законів відповідно до процедури акредитації та визнання дипломів закладів вищої освіти. Дипломи та сертифікати, видані акредитованими приватними закладами освіти, надають ті самі переваги, що й державні заклади освіти. Відповідальність за адміністрування та фінансування діяльності приватних закладів освіти цілком і повністю покладається на організаторів таких приватних закладів.

Люди, що належать до національних меншин, мають право вчитися та навчатися рідною мовою на всіх рівнях та в усіх формах навчання – за умови достатнього попиту. Відтак, умови для навчання мовами національних меншин для студентів, які належать до цих меншин, організовані у кількох закладах вищої освіти. Крім того, деякі заклади вищої освіти організували кафедри початкової підготовки вчителів для викладання мов національних меншин у доуніверситетській освіті. У той же час законодавство Румунії передбачає, що вивчення румунської мови як державної мови є обов'язком для всіх громадян, незалежно від їх національності [38].

Навчальні програми встановлюються незалежно від закладів вищої освіти, відповідно до національних стратегій розвитку вищої освіти та національних академічних стандартів. Згідно із Законом «Про акредитацію вищих навчальних закладів та визнання дипломів», програма вищої освіти повинна включати обов'язкові, необов'язкові та факультативні предмети. Обов'язкові та необов'язкові предмети повинні належати до однієї з

наступних категорій: фундаментальні дисципліни, профільні або спеціалізовані дисципліни та додаткові дисципліни.

Для кожної галузі діяльності та спеціалізації, визнаної Урядом Румунії (GD 493/2013), заклади вищої освіти формують навчальну програму. Навчальна програма – це складний документ, який містить в собі тривалість навчання, предмети за типом та роком навчання, види діяльності, кількість годин, відведених для предметів та видів діяльності, виділені кредити тощо [38].

Структура та зміст навчальної програми з точки зору предметів, видів діяльності та кількості годин повинні відповідати національним академічним стандартам. Конкретні стандарти встановлюють орієнтовний перелік основних, профільних (спеціалізованих) та додаткових дисциплін та межі їх ваги в навчальній програмі для кожної спеціалізації. Залежно від спеціалізації частка різних типів дисциплін у загальній кількості годин може становити від 15% до 30% для основних дисциплін, від 50% до 80% для профільних (спеціалізованих) дисциплін та між 5% і 10% для додаткових дисциплін. Більшість навчальних програм є обов'язковими (щонайменше 60%, але до 90% для певних спеціалізацій), Факультативні предмети можуть брати участь у залікових кредитах, але факультативні предмети зазвичай не вносять. Щодо діяльності, національні стандарти встановлюють для кожної галузі відліку та спеціалізації взаємозв'язок між теоретичною діяльністю (курси) та практичною (семінари, лабораторії, практичне навчання, проектна діяльність тощо). Для більшості спеціалізацій це співвідношення становить 1:1 з максимальним відхиленням 20% в будь-якому напрямку; однак для певних спеціалізацій час, відведений на практичну діяльність, повинен бути значно більшим, ніж той, що відводиться теоретичним (наприклад, 1:2 у випадку медицини) [49].

Остаточна навчальна програма з кожної дисципліни розробляється закладом вищої освіти відповідно до цих конкретних стандартів, аналізується

радами кафедр та затверджується сенатом окремого університету. Сучасні мовні курси є обов'язковими, незалежно від галузі та спеціалізації. Існує також значна кількість закладів освіти, які забезпечують повне навчання сучасною мовою міжнародного обігу для певних спеціалізацій.

Навчально-методична діяльність повинна відповідати вимогам, що встановлені національними академічними стандартами як з точки зору основних типів, так і тривалості, виділеної для кожної галузі діяльності та спеціалізації. Викладацька діяльність передбачає курси для більшості навчальних дисциплін (теоретична діяльність), семінари, лабораторні, практичну діяльність та підготовку проєктів. Курси, як правило, проводяться з великою кількістю студентів і дають базові знання в певній галузі навчання. Семінари присвячені поглибленому вивченню тем, представлених на курсах, і вимагають активної участі студентів. Лабораторні години, проведені з меншими групами студентів, присвячені науково-дослідним та практичним заняттям, що проводяться під наглядом викладача. Для певних спеціалізацій необхідна практична діяльність – наприклад, польова діяльність, наукові дослідження, викладацька практика тощо. Викладачі мають повну свободу у виборі методів навчання. Під час навчально-методичної діяльності викладачі використовують різноманітні методи навчання відповідно до специфіки спеціалізації та дисципліни, включаючи:

- методи на основі експозиції (опис, пояснення тощо) та методи на основі бесіди (бесіда, евристична бесіда, вирішення проблем тощо) – особливо під час занять;

- методи навчання та дослідження шляхом відкриття: безпосереднє дослідження предметів і явищ (систематичні та незалежні спостереження, експерименти, практичні заходи тощо) та непряме дослідження (вирішення проблем, демонстрація за допомогою зображень, фільмів тощо) – особливо під час семінарів, лабораторних робіт та практичних заходів;

- підготовка та презентація проєкту [50].

Навчальні матеріали, що використовуються у вищій школі, залежать від спеціалізації та дисципліни. Комп'ютерне навчання широко використовується для моделювання, проектування, обробки даних, презентацій, збору інформації та даних, спілкування тощо. У закладах вищої освіти, а також у багатьох університетських містечках студенти мають необмежений доступ до загальнодоступних комп'ютерів, підключених до Інтернету.

Оцінювання студентів у закладах вищої освіти проводиться шляхом періодичних (підсумкових) іспитів, організованих для кожної дисципліни в навчальній програмі. Оцінювання проводиться у формі усних, письмових та практичних тестів, а також, у деяких випадках, у формі презентацій проекту. Критерії оцінювання академічних та професійних результатів студентів встановлюються закладами вищої освіти відповідно до університетської автономії. Конкретні вимоги та критерії оцінки для кожної дисципліни викладені у вступній частині файлу кожної дисципліни. Оцінка успішності студентів у вищій школі матеріалізується за оцінками від 1 до 10. Іспит студентів з кожної дисципліни приймає комісія, до складу якої входить викладач, який підтримує курси відповідної дисципліни, та принаймні ще один спеціаліст з тієї ж кафедри або того ж факультету. Після кожного іспиту оцінки, що виставляються студентам, фіксуються в учнівських зошитах та в офіційних документах закладу [49].

ЗВО проводять дві регулярні екзаменаційні сесії протягом навчального року – це як правило, у лютому та червні-липні відповідно – та принаймні одну сесію повторних іспитів, яка зазвичай проводиться восени, перед початком навчального року. Повторні іспити організовуються для студентів, які не склали зовсім або не склали один або кілька предметів під час регулярних екзаменаційних сесій. Студенти мають можливість тричі спробувати скласти певну дисципліну; студенти, які не здають дисципліну після цих трьох тестів, повинні знову виконувати всі навчально-навчальні

заходи, організовані для цієї дисципліни. Відповідно до положень законодавства, заклади вищої освіти можуть встановлювати певні збори за повторний іспит.

Студенти, які не склали іспит двічі з певного предмета, можуть бути переведені на наступний рік і можуть скласти іспит повторно, за схваленням ректора. Цей третій тест повинен бути завершений до першої чергової екзаменаційної сесії цього року. Студенти, які не склали іспит втретє, повинні вдруге виконати всі навчально-виховні заходи, організовані за відповідною дисципліною.

Завершення довгострокової вищої освіти закінчується іспитом, що організовується на основі загальних критеріїв, встановлених Міністерством національної освіти. Зміст іспиту та конкретні критерії встановлюються сенатами університетів в межах своєї автономії [51].

Випускники, які склали іспит бакалавра, отримують звання бакалавра за відповідним профілем та спеціалізацією, що засвідчується дипломом, виданим установою, яка організовує іспит.

Випускники, які не склали іспит, можуть отримати за запитом сертифікат довгострокового університетського навчання та копію стенограми – із зазначенням усіх вивчених предметів та отриманих оцінок.

Студенти або випускники, які обирають професію викладача, зобов'язані закінчити курси, організовані кафедрами для підготовки викладацького складу (DPPD). Проходження цих спеціальних навчальних курсів засвідчується дипломом про закінчення курсів [53].

Для вищої освіти випускні іспити необхідно складати перед екзаменаційною комісією, створеною для кожної спеціалізації. Екзаменаційні комісії створюються за рішенням ректора закладу вищої освіти, який організовує іспити, на основі пропозицій рад факультету. Екзаменаційна комісія повинна мати щонайменше трьох членів із званням доктора, а голова

комісії повинен виконувати дидактичну функцію професора або доцента університету.

Додаток до диплому було введено на підставі Міністерського розпорядження, прийнятого в квітні 2000 року. На сьогодні він видається всіма закладами вищої освіти автоматично та безкоштовно для програм вищої школи румунською та англійською мовами [53].

З метою підтримки освітньої та професійної орієнтації студентів та сприяння їх професійному включенню на ринок праці, у кожному закладі вищої освіти створені консультативні відділи щодо вибору професійного маршруту та присутності на ринку праці. Підтримуючи постійний зв'язок з ринком праці, відділи мають такі загальні функції:

- надавати зацікавленим особам інформацію щодо існуючих галузей та навчальних програм у закладі вищої освіти;

- надавати студентам інформацію та поради щодо вибору чи зміни індивідуального шляху кар'єри в контексті університетської програми та кредитно-модульної системи;

- заохочувати створення асоціацій випускників закладів вищої освіти, які підтримують як його інтереси, так і інтереси нових поколінь випускників стосовно економічних, культурних та адміністративних спільнот на місцевому або регіональному рівні;

- постійно вивчати потреби ринку праці та сприяти конкретним заходам щодо знання компаній та їх потреб у академічно кваліфікованих кадрах;

- надавати консультаційну, методичну та педагогічну підтримку у навчанні студентів, підтримуючи контакт з економічним та діловим середовищем [37].

Докторський диплом являє собою найвищий науковий ступінь, присуджений у всіх галузях, після 3-4 років навчання та оригінальних досліджень. Він присуджується на основі першого вченого ступеня (або

ступеня магістра) і вимагає складання іспитів та подання оригінальної дисертації. Власник докторського ступеня отримує ступінь доктора в цій галузі (доктор наук або мистецтв).

Відповідно до чинного законодавства, докторська ступінь організована в галузі наук та мистецтв у фундаментальних областях. У науці докторська ступінь організована в таких галузях: точні науки, природничі, гуманітарні, соціальні та політичні науки, освітні науки, економіка, юридичні науки, сільськогосподарські та лісові науки, медичні науки, архітектура та містобудування, інженерні науки, теологія, військові науки. У мистецтві галузями, в яких організований докторський ступінь, є: візуальне мистецтво, музика, театр, кінематографія, балет, фізичне виховання та спорт. Завершення докторських студій характеризується розробкою та захистом докторської дисертації та призначенням докторського ступеню [82].

Відповідно до Закону «Про національну освіту» № 1/2011 програми докторантури, як правило, організовуються у формі денної форми навчання і, за винятком, у формі неповної зайнятості.

За змістом докторантура передбачає наступне:

- загальна підготовка в докторській школі високого рівня у формі курсів або семінарів, як правило;
- навчальний курс, визначений студентом та науковим керівником, а потім затверджений радою кафедри або вченою радою науково-дослідного інституту;
- публічна презентація докторської дисертації [38].

Висновки до розділу I

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз освітньої системи Румунії. У першому підрозділі подано понятійно-термінологічний інструментарій, що використовується для теми нашого дослідження. Проаналізовано основні категорії, якими ми послуговуємось у нашому

дослідженні, зокрема, «освіта», «система», «система, освіти», «професійна освіта», «національні меншини».

Зосереджено увагу на історії взаємодії Румунії з її національними меншинами, зокрема, на процесах, які вплинули на їхній статус і роль у суспільстві. Проаналізовано державний розвиток Румунії від тоталітарного режиму Чаушеску до сучасного періоду, що дало змогу дослідити ключові моменти, політику та динаміку змін. Розуміння цього контексту є важливим для дослідження сучасного стану освіти національних меншин у Румунії, а також для формування рекомендацій щодо удосконалення організації освітнього процесу з національними меншинами в Україні.

Хоча кожна країна ЄС має свою індивідуальну систему освіти, але всі ці системи є частиною ЄПВО. Діяльність такої системи допомагає забезпечити сумісність систем вищої освіти в Європі, а студенти, дослідники та вчені в Європі можуть легше співпрацювати, навчатися, стажуватися або працювати за кордоном. При цьому, невід'ємною частиною дослідження є аналіз взаємодії румунської освітньої системи з Європейським простором вищої освіти (ЄПВО). Системи освіти країн ЄС, хоча й різняться між собою, але прагнуть до інтеграції та сумісності. Це сприяє мобільності студентів і вчених та забезпечує взаємопізнання та розвиток науково-освітніх зв'язків.

Особливу увагу заслуговує система вищої освіти Румунії, яка відзначається відкритістю та автономією. Кожен університет в країні має можливість самостійно визначати свою структуру та правила за допомогою Статуту, який відображає основні цінності та пріоритети університетської спільноти. Система національної освіти в Румунії має відкритий характер. На рівні вищої освіти відкритий характер забезпечується Статутом окремого університету. Статут університету приймається сенатом університету і встановлює сукупність прав та обов'язків, а також норми, що регулюють діяльність університетської спільноти в кожній галузі.

Вища освіта надається такими закладами вищої освіти: університети, інститути, навчальні академії. Місією закладів вищої освіти може бути, або освіта та дослідження, або виключно освіта. Чинне законодавство забезпечує загальні рамки, в тому числі, для створення приватних навчальних закладів будь-якого рівня, включаючи університети або ж інші ЗВО. Для визнання частиною національної системи освіти, приватні заклади освіти повинні бути акредитовані відповідно до процедур, встановлених законодавством.

Таким чином, законодавство Румунії у сфері освіти забезпечує рівні права доступу до всіх рівнів та форм початкової, середньої та вищої освіти, а також на навчання протягом усього життя, без будь-яких форм дискримінації як громадянам Румунії, так і громадянам інших країн-членів Європейського Союзу, держав, що належать до Європейського економічного простору та Швейцарської конфедерації. Трансформаційні процеси, завдяки яким система освіти Румунії зазнала таких істотних змін, підвищили її доступність та якість, а підготовка фахівців відповідає провідним європейським вимогам сьогодення.

Аналіз освітніх реформ Румунії дав можливість констатувати, що реформа 1973 року не забезпечила формування стійкої освітньої системи, а впровадження Болонського процесу започаткувало формування якісно нової системи освіти країни. З часу революції 1989 року вища освіта різко зросла як за кількістю вступників, так і за кількістю навчальних закладів. Особливо зросла кількість вступників у галузі соціальних наук. Це пояснюється, зокрема, відповідними установками на оновлений розвиток технічної, наукової та промислової освіти.

РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ОСВІТНІХ РЕФОРМ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СЕРЕДНІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ РУМУНІЇ

2.1. Розвиток середньої і вищої систем освіти Румунії в період їх активного реформування

Румунія була однією з країн із системою обов'язкової освіти, яка була централізованою та безкоштовною. Зазвичай, освітою керував відділ місцевої комуністичної партії та виконавчі комітети Окружних народних рад, де розташувались освітні секції [46]. Ці народні ради, а також відділи освіти діяли згідно із загальними вказівками чи інструкціями, виданими партією та міністерством освіти. Міністерство освіти було центральним урядовим органом, відповідальним за реалізацію освітньої політики.

Після революції 1989 року Міністерство освіти було перейменовано у Міністерство національної освіти (MoNE), а Конституція Румунії змінилася, коли держава перейшла від соціалізму до прогресивно орієнтованої на ринок економіки. Згідно з новою Конституцією 1991 року, Румунія забезпечувала право на освіту незалежно від соціального походження, статі, політичної та релігійної приналежності, а також без будь-яких інших обмежень, які могли зашкодити конституційним правам людини [37]. У такому підході чітко простежується зміна конституційного акценту у формулюванні політичних питань та питань рівності прав людини. У дореформенній конституції також мова йшла про право на освіту та рівність освіти для меншин, проте, конституція використала відокремлення церкви від державної мови для заборони релігійної освіти.

Сьогодні існують три дуже важливі правові та історичні основи румунської освіти. Перша – румунізація освіти відбулася через комуністичну партійну освіту або «партійне навчання». Друга – румунізація освіти

почалася в 1950-х роках, коли ідеї меншин були придушені (наприклад, викорінення угорської мовної освіти). Третім важливим впливом був акцент румунської освіти на промисловій освіті за рахунок сільськогосподарських та інших дисциплін.

Із зростанням націоналізму в Румунії в 1960-х роках Румунська комуністична партія (далі – РКП) на початку 1970-х років побачила потребу в більшій «революційній свідомості». У 1960-х роках кооптацію використовували для залучення інтелігенції до партії. Ці інтелектуали склалися з 46% інженерів і 50% усіх учителів [63]. Внаслідок цього, Н. Чаушеску побоювався розколу в країні на «червоних» і «експертів». Цей страх перед «вузьким професіоналізмом» серед членів партії призвів до мінікультурної революції у 1971 році. Культурна революція була використана, щоб залучити в партію політичні меншини, які хотіли вийти за межі партійних обмежень свободи слова.

Крім того, у 1972 році РКП прийняла кодекс комуністичної етики. Партійна освіта була необхідна для формування інтелігенції, яка складалася з урядових установ і посад в освіті. «Партійне навчання» використовувалося для підвищення рівня членів РКП та створення лояльної інтелігенції, яка б впливала на політичне та суспільне життя в державі. Партійна вища освіта в Академії тривала до чотирьох років і вважалася серйозним кроком до партійної кар'єри. Як результат, тоталітарне бачення партії полягало в наголосі на науці та індустріальній освіті, які готували молодь до роботи в промисловості [63].

У 1980-х роках, коли демократичні рухи почали утверджуватись у Східній Європі, партійна освіта набула більшого значення в Румунії. У 1982 році Комітет з політичної освіти (ПЕС) визнав погані зусилля партійної освіти і підготував групу пропагандистів, які відвідали кожен округ і проводили чотири дні на місяць, навчаючи та навчаючи місцевих пропагандистів. Ці місцеві проводили «партійне навчання». Членів партії

часто змушували відвідувати сесії чи заняття після роботи чи школи. Однією з суттєвих проблем, пов'язаних із нездатністю «партійного навчання», було те, що більшість (47%) усіх членів ще не закінчили середню школу. До 1983 року понад 200 000 членів партії закінчили партійні школи [63].

Румунізація була основною політикою, починаючи з другої комуністичної хвилі 1950-х років. Асиміляція і навіть ліквідація етнічних і політичних меншин була політикою, яка мала великий вплив на румунську освіту в роки Чаушеску та в роки реформ після його правління. Шафір зазначає, що три основні періоди політики сприяли придушенню меншин в освіті. По-перше, освіту використовували для асиміляції румунської етики в Трансільванії та для зменшення нерумунської етики в регіоні. По-друге, існувала політика та історія скорочення кількості шкіл, які надають освіту мовами меншин (наприклад, угорською та німецькою). По-третє, було поширення румунської мови, як національної в ранній націоналістичній і комуністичній політиці [63].

Наприклад, з 1970-х до 1980-х років мінімальна кількість учнів у початкових школах становила 25, а в середніх школах – 36, перш ніж клас міг бути відкритим для навчання мовами меншин [63]. Це правило не поширювалося на уроки румунської мови. В університетах викладання мов національних меншин регулювалося положенням про те, що групи з вивчення мов національних меншин можуть створюватися лише за наявності 15 студентів. Проте, студенти розподілялися по групах, тому їх кількість рідко досягала 14 студентів.

Крім того, освітня реформа 1973 року була спрямована на трансформацію системи освіти, зробивши її на дві третини технічною і на одну третину гуманітарною, щоб не відставати від індустріалізації. Однак, станом на 1985 рік, як зазначає Шафір, така політика не застосовувалася до навчання угорською мовою. Оскільки технічні курси викладалися лише румунською мовою, це ще більше ізолювало угорських студентів у Румунії

від розвитку освіти [62]. У 1974 році лише 1,4 відсотка технічних інструкцій велося угорською мовою. З 1974 по 1985 рік лише одна з чотирьох технічних шкіл викладалася мовами меншин, а технічні підручники рідко перекладалися з румунської мови [63]. Через таку ситуацію у сфері навчання національних меншин, угорські та німецькі батьки намагалися записати своїх дітей у румунські школи.

Аналіз наукової літератури переконує, що освітньою основою комуністичної та тоталітарної Румунії була румунізація мов меншин в освіті. Негативна тенденція спостерігалась у тому, що нерумуни були відфільтровані від навчання, яке мало б дати для них можливість отримати кращі роботи та важливіші посади в румунському суспільстві. Тож закономірними були вимоги політично активних угорців, які вимагали відповідних рішень до включення їх в освітню систему Румунії на рівних умовах.

Дослідник з питань організації освіти в Румунії Том Галлахер підкреслює що однією дуже важливою вимогою було відновлення Університету Больяї [64]. Злиття Volyai з румунським університетом Babeş нівелювало викладання угорської мови у вищих навчальних закладах, і це стало головною негативною тенденцією серед освітніх реформ у 1990-х роках.

Наприкінці 1960-х років Румунія почала наголошувати на розвитку промислової та технічної освіти. Така тенденція не була сприятливою для підготовки фахівців в галузі соціальних наук, мистецтва та гуманітарних наук. Це стало справжньою проблемою для реформ в епоху після Чаушеску і мало великий вплив на рівень освіти сільських студентів.

Аналізуючи зазначений період розвитку вищої освіти, Шафір підкреслює, що значна частина румунської робочої сили в 1981 році їздила з сільської місцевості, щоб зайняти промислові робочі місця в містах [63] та більшість із цих робітників були дуже малоосвіченими і некваліфікованими

робітниками. 70% цих працівників мали лише чотири роки початкової освіти. Міграція таких недостатньо навчених працівників до міста призвела до справжньої проблеми з меншою кількістю працівників у сільській місцевості для сільськогосподарських робіт. Станом на 1982 рік рівень освіти сільськогосподарських робітників був нижчим, а робота в сільському господарстві мала дохід і престиж. До сільськогосподарських шкіл вступали навчатися лише діти, які не склали вступних іспитів до інших шкіл; половина тих, хто закінчив сільськогосподарські школи, виїхала працювати в села; і лише 15 відсотків із них працюватимуть у сільському господарстві через два-три роки.

Дослідники процесів реформування освіти у Румунії зазначають, що під час правління Чаушеску, стали проводитися зміни, які були спрямовані на виправлення відтоку громадян із сільської місцевості та сільського господарства. Одна з реформ полягала в тому, щоб більшість учнів, які закінчили восьмий клас сільських шкіл, мали відвідувати середню школу (особливо професійно-технічну та сільськогосподарську) у своїй місцевості. Це було зроблено для уповільнення сільської міграції та заподіяння шкоди аграрному сектору економіки. Другою реформою став указ [63] згідно з яким пенсіонери та школярі повинні були допомагати в сільськогосподарських роботах у розпал сільськогосподарського сезону. Під час навантажених сільськогосподарських місяців, діти віком від 10 років працювали на полях, а школи, за потреби, закривалися, щоб діти йшли пропалювати поля [63].

Таким чином, румунізація партійної освіти, освіти меншин і промислової освіти вплинула на систему освіти загалом: як середньої, так і вищої. Партійна освіта також прийшла з часом до висновку, що необхідно забезпечувати науковий та промисловий розвиток країни, що змусило змінити навчальні плани та навчальні програми дисциплін у румунських школах. У процесі аналізу проблем реформування системи освіти Румунії було з'ясовано, що спрямування на розвиток індустріальної економіки також

призвело до серйозних проблем з освітою в сільськогосподарських секторах суспільства. Ми переконалися, що реформування в освіті мали великий вплив на асиміляцію національних меншин у централізовану румунську культуру, що ставило перешкоди для забезпечення можливості національних меншин навчатися рідною мовою.

З входженням Румунії до Європейського Союзу (2007 р.) та європейського простору освіти відбулися радикальні зміни в організації і забезпеченні освіти громадян країни, з урахуванням нових можливостей: безкоштовності, егалітарної системи, має плюралістичний характер (державні чи приватні школи в альтернативній системі освіти) та передбачає методи навчання державною мовою (румунською), рідною мовою учнів, які належать до національних меншин, або мовами міжнародного обігу, а доступ до безкоштовної освіти гарантується статтею 32 Конституції Румунії. Відповідно, законодавчі рамки організації, управління та функціонування освітнього процесу регламентуються Конституцією Румунії, Законом «Про національну освіту», №1/2011 від 5 січня 2011 року, іншими законами держави а також окремими рішеннями уряду та наказами Міністерства освіти. Ці нормативно-правові акти також були доповнені Стратегією розвитку професійної освіти на 2016–2020 роки, яка поставила такі основні завдання: підвищення рівня професійної майстерності для потреб ринку праці; збільшення участі та полегшення доступу до програм професійної підготовки; покращення якості професійної освіти і навчання; розвиток інновацій, національного та міжнародного співробітництва в сфері професійної освіти [71].

Стратегія стала рамковим документом для політики в галузі початкової та безперервної професійної підготовки, яка вважається важливим чинником національного економічного розвитку в контексті європейської економіки та глобалізації. Стратегія розвитку професійної освіти пропонує розвиток конкурентоспроможної системи, яка має забезпечити відповідне та швидке

реагування на вимоги економіки, за активного підходу діяльності та заходів, реалізованих у різних партнерських відносинах.

У Стратегії розвитку професійної освіти прослідковуються чотири основні стратегічні мети. Так, перша спрямована на забезпечення актуальності системи освіти щодо попиту та тенденцій на ринку праці і фактично виражає філософію розвитку професійної підготовки, завдяки якій цей сектор робить важливий внесок як у національний, європейський так і місцевий, регіональний економічний розвиток. Стратегія враховує регіональний характер економічного розвитку та наявні нерівності щодо доступу і участі в освітніх процесах [71].

Друга стратегічна мета визначає спосіб, яким система професійної підготовки звертається до прямих бенефіціарів, або шляхом початкової підготовки, або шляхом постійного навчання, фактично заохочуючи навчання протягом усього життя. Стратегія намагається забезпечити затребувану відповідь на потреби людей, роботодавців та громад щодо якісної професійної підготовки на ринку праці. Відповідно до цієї стратегічної мети, Румунія спрямовує свою діяльність на досягнення головної мети Стратегії Європейського Союзу 2020, а саме підвищення рівня зайнятості, орієнтованого на 75% [71].

Третя стратегічна мета полягає у розгляді умов щодо забезпечення якості всієї системи професійного навчання, що є суттєвою вимогою для визнання вагомого внеску у підвищення національної та європейської освіти, що може бути досягнуто лише за допомогою процесів, систем та механізмів, гарантованих якістю, у підході, який є гармонійним з європейськими системами якості [71].

Четверта стратегічна мета підкреслює суттєві особливості всіх дій у секторі професійної підготовки, які, щоб бути ефективними та актуальними, повинні виконуватись у співпраці, у рамках функціональних партнерств на всіх рівнях дій та з філософією заохочення творчості та нововведень. Ці

принципи є присутніми і пронизують усі конкретні пріоритети дій, але їх визначення в межах чіткої мети підкреслюють їх стратегічне значення в теперішніх умовах [71].

Відповідно до статті 3 Закону Румунії «Про національну освіту», №1/2011 від 10 січня 2011 року, одним з принципів початкової, середньої та вищої освіти, а також принципом підвищення кваліфікації, є визнання та гарантування права осіб, які належать до національних меншин, на збереження, розвиток та вираження їх етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності. Відповідно до положень статті 10 Закону, в Румунії навчання здійснюється румунською мовою, а також мовами національних меншин та міжнародними мовами. Право осіб, які належать до національних меншин, на вивчення та навчання рідною мовою на усіх рівнях, типах та формах початкової та середньої освіти закріплено у статті 45 Закону [82].

Залежно від місцевих потреб та за заявою батьків у відповідному закладі освіти організуються групи або класи з викладанням мовою меншини. Незалежно від того, яка мова є рідною для громадянина, або якою він мовою навчався раніше, громадянин Румунії, Європейського Союзу або Швейцарської Конфедерації може навчатись румунською, мовою національної меншини або мовою міжнародного спілкування.

Пункт 5 статті 45 Закону встановлює, що в рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, де функціонують декілька шкіл з навчанням мовою національних меншин, незалежно від кількості учнів, повинен функціонувати щонайменше один навчальний заклад з підрозділами для вивчення кожної мови. Пункт 7 статті 45 регламентує організацію транспортування до найближчої школи з рідною мовою викладання учнів або забезпечення безкоштовного проживання та харчування у школі-інтернаті з вивченням рідної мови для учнів, які не мають можливості навчатись рідною мовою в межах своєї місцевості [82].

Законом також передбачається право національних меншин на пропорційне представництво в навчальних закладах та органах місцевої влади відповідно до їхнього рівня професійної компетенції. Пункт 9 статті 45 Закону встановлює, що у навчальних закладах з викладанням мовою національної меншини одним з директорів має бути представник відповідної національної меншини, у відповідності до його рівня професійної компетенції [82].

Міністерством з питань освіти, досліджень, молоді та спорту надаються підручники та матеріали для навчання мовою національних меншин. Пункт 17 статті 45 Закону встановлює розрахунок обсягу фінансування для закладів навчання мовою національної меншини [82]. Фінансування навчального закладу, у якому навчання здійснюється мовою національної меншини, вираховується із стандартної вартості навчання на одного учня та збільшеного коефіцієнта.

В той же час, варто зазначити, що стаття 47 Закону [82] регламентує викладання мовою національних меншин всіх предметів, крім румунської мови та румунської літератури у навчальних закладах, де мовою навчання є мова національних меншин.

Важливо підкреслити той факт, коли у Румунії, в 1990-х роках, почалося створення перших приватних університетів та відбувся початок стрімкого збільшення кількості закладів вищої освіти, факультетів, програм досліджень/спеціалізацій, було прийнято закон, який, сприяв створенню Національної ради з питань академічної оцінки та акредитації, яка в період 1993-2006 рр. проводила стійку діяльність з оцінки та акредитації навчальних програм [83].

Починаючи з 1999 року, коли Румунія взяла участь у Болонському процесі, зміни в Європейському просторі вищої освіти змусили застосувати новий підхід до концепцій та процедур з оцінювання та забезпечення якості освіти. В результаті цих змін у 2005 році на підставі Закону «Про

затвердження Указу про надзвичайні ситуації уряду №75/2005 щодо забезпечення якості освіти» було створено Румунське агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – ARACIS). Згідно із законом ARACIS перейняло всі права та обов'язки, логістичну інфраструктуру, технічний персонал та базу даних Національної ради з питань академічної оцінки та акредитації. Місія діяльності та функціонування новоствореної установи визначаються відповідно до європейських змін, які вносяться відповідальними міністрами на конференціях, які проводяться кожні два роки, починаючи з 2001 року [84].

У статті 17 Закону «Про затвердження Указу про надзвичайні ситуації уряду №75/2005 щодо забезпечення якості освіти» вказано, що одним із завдань ARACIS є розробка Кодексу професійної етики експертів з оцінки та акредитації [84].

Стаття 31 Закону, описує процедуру акредитації, яка має такі кроки:

1) експерт сфери освіти, уповноважений на тимчасову роботу, складає внутрішній звіт про оцінку, керуючись посиланнями на стандарти, які характерні для етапу акредитації;

2) внутрішній звіт про оцінку повинен бути поданий до відділу акредитації Агенції з забезпечення якості разом з прохання розпочати процедуру зовнішнього оцінювання та акредитації;

3) термін подання заяви про акредитацію складає 2 роки з дня закінчення першого подання. У випадку недотримання застосовується санкція скасування дозволу на тимчасову діяльність Міністерством освіти, досліджень, молоді та спорту;

4) граничний термін подання заявки з метою акредитації рівня освіти або спеціалізації/кваліфікації, програми в початковій та середній освіті складає максимум 3 роки;

5) відділ акредитації призначає комісію експертів з оцінки та акредитації, яка аналізує внутрішній звіт про оцінку, перевіряє за допомогою

візитів до запитуючої установи виконання стандартів щодо рамок та критеріїв, передбачених статтею 10 і готує власний звіт про оцінку;

6) відділ акредитації Агенції із забезпечення якості затверджує звіт експертів шляхом перевірки відповідності методології зовнішнього оцінювання, після цього Агентство пропонує Міністерству освіти та досліджень акредитацію або, залежно від обставин, не акредитацію запитуючої установи;

7) для суб'єктів початкової та середньої освіти акредитація надається наказом Міністра освіти та досліджень, який ґрунтується на думці ARACIS;

8) для закладів вищої освіти акредитація надається відповідно до законодавства, за ініціативою Міністерства освіти та досліджень на основі затвердження ARACIS [84].

Рада ARACIS веде Національний реєстр експертів де зазначаються: учені звання, імена та прізвища, перелік університетських досліджень, науковий досвід, досвід роботи, перелік публікацій з оцінки якості та експертизи за останні 5 років, знання мов та місця роботи [84].

Здійснений аналіз проблеми впливу освітніх реформ та політичних процесів на розвиток освіти представників національних меншин у середній та вищій школі Румунії дає можливість зробити висновок, що, не дивлячись на всі намагання Румунії протягом довгого періоду часу, не було вибудовано стійку освітню систему, і лише після радикальних змін, які були викликані створенням єдиного освітнього простору Європи та впровадженням Болонського процесу відбулося активне формування якісно нової освітньої системи Румунії.

2.2. Навчально-методичне забезпечення закладів середньої та вищої освіти Румунії для роботи з національними меншинами

Розглядаючи питання ефективності навчально (науково)-методичного забезпечення освітнього процесу як одного зі шляхів поліпшення якості освіти, Н.Дец та Л.Риженко наголошують, що це сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які описують зміст, встановлюють структуру, визначають результат, регламентують перебіг освітнього процесу [85].

У сучасних умовах розвитку систем освіти різних країн важливо забезпечити якісну освіту для всіх представників суспільства, незалежно від їх етнічної приналежності. Румунія, як держава з багатонаціональним населенням, після проведення відповідних реформ та вступу до Європейського Союзу, приділяє велику увагу розвитку системи освіти для національних меншин.

У Румунії заклади середньої та вищої освіти забезпечують національні меншини навчально-методичними матеріалами, які відповідають їх особливостям та потребам. Навчально-методичне забезпечення складається із силабусів, підручників, навчальних посібників, планів практичних і семінарських занять, а також навчального контенту, який може містити мультимедійні презентації, комп'ютерні програми, відео- та аудіозаписи та інші матеріали.

Відповідно до нормативних актів [44, 82, 84,], уряд Румунії зобов'язаний забезпечувати дотримання прав національних меншин на освіту та розробляти спеціальні навчально-методичні матеріали для цієї групи населення. Для цього залучаються експерти з різних галузей, щоб розробляти та адаптувати навчальні матеріали з урахуванням культурних та мовних особливостей національних меншин.

Навчально-методичне забезпечення закладів середньої та вищої освіти містить низку стратегій та підходів, які мають на меті забезпечити якісну

освіту для учнів та студентів з різних національно-етнічних груп. Ці підходи враховують культурні, мовні та релігійні особливості меншин, а також намагаються сприяти їхній інтеграції в суспільство.

Одним із напрямків інноваційного розвитку є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процес навчання. Використання онлайн-платформ, електронних підручників та мультимедійного контенту дозволяє забезпечити доступ до інформації для учнів та студентів національних меншин, а також сприяє розвитку мовних навичок та культурного обміну між різними національностями.

Основні компоненти навчально-методичного забезпечення для роботи з національними меншинами в Румунії складають розробку та адаптацію підручників, які відображають культурні та історичні особливості різних етнічних груп, а також навчальні плани, що враховують їхні мовні потреби. Крім того, вчителі та викладачі отримують спеціальні методичні рекомендації і конспекти, щоб навчитися працювати з учнями та студентами різних національностей.

Відповідно до Закону про національну освіту, шкільні підручники та дидактичні посібники, затверджені Міністерством освіти, використовуються в державних або приватних закладах освіти Румунії [82].

Навчальні посібники складаються з методичних посібників, зміст яких відповідає чинному законодавству, які вчителі можуть обирати та використовувати на уроці, спираючись на свободу професійної ініціативи, з метою підвищення якості навчального процесу.

З огляду на вищезазначене, Міністерство освіти затвердило наказом міністра №5062 від 26.09.2017 року Рамкову методику щодо регулювання використання засобів навчання в підрозділах доуніверситетської освіти (Додаток В).

У Румунії словосполучення «навчальний посібник» визначається як допоміжний матеріал, розроблений для підтримки вчителів та учнів з метою

адекватного та ефективного впровадження національної навчальної програми [97].

Така категорія посібників може містити: збірники текстів або пісень, збірники вправ або задач, збірники контрольних або оцінювальних завдань, набори аркушів для самостійної роботи, зошити для роботи або самостійної діяльності тощо, які можуть бути представлені, як у друкованому, так і електронному вигляді, або ж, цифровому форматі.

Для забезпечення якісної освіти національних меншин, Румунія використовує інноваційні підходи до розробки навчальних матеріалів. Наприклад, у 2016 році Міністерство освіти Румунії розпочало проєкт «Навчальні матеріали для учнів з числа національних меншин», метою якого було розробити навчальні матеріали з урахуванням потреб національних меншин.

У проєкті було розроблено понад 1200 підручників, які використовуються в закладах освіти для учнів з різних етнічних груп. Ці підручники відображають культурні та мовні особливості кожної національної меншини, що забезпечує збереження та розвиток культурної спадщини та підвищення мотивації студентів до навчання [86].

Для порівняння, усього за 2020 рік за кошти Державного бюджету України було видано 58 підручників мовами корінних народів та національних меншин (рис. 1.1).

Видання підручників мовами корінних народів, національних меншин у 2020 році за кошти Державного бюджету України

Рис. 1.1. Видання підручників мовами корінних народів, національних меншин у 2020 році за кошти Державного бюджету України

Джерело: розроблено автором на основі [88]

У Румунії освіта національних меншин підтримується спеціалізованим навчально-методичним забезпеченням, яке містить підручники, робочі зошити та додаткові дидактичні матеріали. Ці матеріали розробляються з урахуванням культурних, лінгвістичних та історичних особливостей окремих національних меншин і слугують важливим інструментом у забезпеченні якісного освітнього процесу.

Також варто зазначити, що навчально-методичне забезпечення має різну форму: від друкованих підручників та зошитів до електронних версій та додаткових дидактичних матеріалів у цифровому форматі. Сюди можна віднести збірники текстів, пісень, вправ та задач, контрольні та оцінювальні завдання, а також матеріали для самостійної роботи.

Важливим моментом є те, що всі ці матеріали розробляються та реалізуються в рамках національної навчальної програми Румунії, а їх мета – забезпечити адекватне та ефективне впровадження цієї програми, враховуючи потреби національних меншин.

Слід підкреслити, що Румунія активно сприяє розвитку мовної освіти для національних меншин. У 2019 році було започатковано програму «Мультикультурна освіта», яка передбачає забезпечення учнів з можливістю вивчення двох мов – румунської та мови їхньої етнічної групи. Такий підхід дозволяє студентам бути більш адаптованими до сучасної багатокультурної суспільності та підвищує їхні можливості на ринку праці [91].

Одним з ключових аспектів навчально-методичного забезпечення для роботи з національними меншинами є створення сприятливого навчального середовища, в якому представники національних меншин можуть розвиватися та навчатися на рівні з іншими учнями. Такий підхід передбачає розробку та впровадження спеціальних програм, проєктів і ініціатив, спрямованих на підтримку та розвиток освіти національних меншин.

Слід акцентувати увагу на тому, що професійна підготовка вчителів у Румунії для роботи з національними меншинами також є важливою складовою навчально-методичного забезпечення. Вчителі отримують спеціальну підготовку щодо особливостей навчання учнів з національних меншин, зокрема з питань мовної та культурної адаптації навчального процесу.

Така підготовка забезпечує вчителів потрібними навичками та знаннями для створення інклюзивного навчального середовища, в якому кожен учень може розвиватися та досягати успіху, незалежно від своєї національності.

Важливим є врахування того, що процес навчання та виховання в умовах багатонаціонального середовища потребує певної культури комунікації та взаємодії. Освітняни в Румунії активно використовують

різноманітні форми і методи роботи, здатні забезпечити ефективне навчання учнів різних національностей.

Крім того, важливим елементом навчально-методичного забезпечення є наявність консультативних служб та професійної підтримки для вчителів, які працюють з національними меншинами. Це сприяє більш ефективному використанню навчальних ресурсів та забезпеченню якісного освітнього процесу.

Ті вчителі, які працюють з національними меншинами, проходять специфічну підготовку, яка спрямована на викладання в умовах багатокультурного навчального середовища. Сюди входить знання з історії, культури, традицій та мови конкретної національної меншини. Такий підхід сприяє не лише адаптації навчального процесу до специфіки певної меншини, але й створенню атмосфери поваги та розуміння між учнями різних національностей.

У зв'язку з викликами багатокультурного навчання, вчителі також отримують знання про методи інклюзивного навчання та диференційованого підходу. Це дозволяє ним адаптувати навчальний матеріал та методи викладання для задоволення потреб усіх учнів, незалежно від їхнього культурного чи мовного багатства.

Водночас, в Румунії є система консультативної підтримки для вчителів, які працюють з національними меншинами. До них можна віднести спеціалізовані служби або індивідуальні консультанти, які надають поради та підтримку щодо використання найкращих педагогічних практик в роботі з національними меншинами. Така підтримка сприяє ефективному використанню доступних навчальних ресурсів та поліпшенню якості освітнього процесу.

Іншим, не менш важливим аспектом навчально-методичного забезпечення є співпраця з громадськими організаціями та міжнародними партнерами, які можуть надати необхідну допомогу та ресурси для

підтримки освіти національних меншин. Така співпраця може передбачати обмін досвідом, залучення експертів та розробку спільних проектів та програм.

Моніторинг та оцінка ефективності навчально-методичного забезпечення є не менш важливими складниками системи освіти для національних меншин. Здійснюється аналіз та оцінка результатів навчання учнів та студентів з різних національностей, що дозволяє виявити можливі проблеми та вдосконалити підходи до навчання.

Важливою складовою у структурі системи підтримки якості освіти національних меншин в Румунії стали спеціалізовані інституції, такі як Інститут національних меншин та Центр дослідження та підтримки культури національних меншин. Ці організації розробляють навчальні програми, проводять наукові дослідження та надають методичну підтримку вчителям і учням.

У результаті таких організаційних підходів, Румунія прагне забезпечити високу якість освіти для національних меншин, а також сприяти їх інтеграції в суспільство, водночас поважаючи їх культурну ідентичність.

Здійснивши аналіз питання навчально-методичного забезпечення закладів середньої та вищої освіти Румунії для роботи з національними меншинами, можна стверджувати, що в Румунії національні меншини забезпечуються якісною освітою та належним навчально-методичним забезпеченням. З одного боку, розвиваються спеціальні програми для підтримки національних меншин, з іншого – використовуються інноваційні методи та технології для забезпечення ефективного навчання і підвищення якості освіти. Такі підходи сприяють не лише збереженню культурної різноманітності, але й допомагають створити толерантне й відкрите суспільство.

2.3. Освітня діяльність громадських організацій української діаспори в Румунії

Відповідно до статті 12 Конституції України, наша держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами нашої держави. Задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців та захист їхніх прав як національних меншин в інших державах є невід'ємною складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України [21].

Аналіз статистичних даних Міністерства закордонних справ України показує, що найбільше закордонних українців проживає у: Канаді (1 209 085 осіб українського походження); США (згідно з даними офіційної статистики – 892992 особи, за неофіційною – реальне число представників українського етносу в США понад 1,5 млн осіб); Російській Федерації (за офіційною статистикою – 1,93 млн осіб, які ідентифікують себе як етнічні українці, згідно з неофіційною статистикою – понад 10 млн осіб).

Статистичні дані підтверджують, що серед країн проживання найбільших українських громад зарубіжжя – Бразилія (500 тисяч), Казахстан (333 тисячі), Молдова (477 тисяч), Аргентина (250-300 тисяч), Білорусь (159 тисяч), Німеччина (123,3 тисячі), Узбекистан (близько 87 тисяч) й ін..

Згідно з Законом України «Про закордонних українців», Міністерство закордонних справ України, у межах визначених повноважень, забезпечує співпрацю із закордонними українцями та сприяє задоволенню їхніх національно-культурних, освітніх та мовних потреб, вживає заходів з метою надання сприяння у задоволенні науково-освітніх, мовних, культурних та інформаційних потреб закордонних українців, зокрема в рамках бюджетної програми 1401110 «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України» [88, 89].

У низці держав Східної і, частково, Центральної Європи, а також у країнах Балтії правовий статус української громади закріплено законодавчо – вона визнається національною меншиною. Це забезпечує державну підтримку зусиль місцевих українських громад щодо збереження своєї національної самобутності, здобуття освіти й інформації рідною мовою тощо.

Чисельні українські громади проживають також у Румунії (згідно з результатами останнього перепису населення (2011 р.) на території Румунії проживають 51,7 тисяч етнічних українців [90]).

Громадські організації української діаспори в Румунії відіграють значну роль у розвитку освітньої діяльності та збереженні культурної ідентичності української громади. Основними цілями цих організацій є підтримка та розвиток української мови, освіти та культури, а також сприяння міжкультурному діалогу між українцями та румунами. У нашій дисертації ми розглядаємо основні напрями діяльності громадських організацій української діаспори в Румунії в контексті освітньої сфери.

Українська діаспора в Румунії має довгу історію, що сягає аж до середньовіччя. Українці традиційно проживають в північно-західній частині країни, зокрема в графствах Марамуреш, Сучава та Салай. За оцінками, на сьогодні в Румунії проживає близько 50-60 тисяч українців, що складає приблизно 0,3% населення країни [90]).

Освітній процес серед українців Румунії розпочався ще у XVIII столітті. У XIX столітті, після приєднання Буковини до Австро-Угорщини, українська освіта отримала стрімкий розвиток. Було відкрито декілька українських шкіл, а також засновано Український національний дім у Чернівцях. За часів Румунського королівства, освітній процес українців ставав національно-політичним питанням, що вплинуло на розвиток української освіти в Румунії [91]).

Однією з найважливіших громадських організацій української діаспори в Румунії є Союз українців Румунії (далі – СУР). Заснований у 1989 році,

Союз українців Румунії прагне зміцнити та розвивати українську спільноту в Румунії шляхом підтримки освіти, культури та соціального забезпечення українців. Основними напрямками діяльності Союзу є розвиток освіти та культурного життя, зміцнення зв'язків з Україною та іншими українськими діаспорами й захист прав та інтересів українців, що проживають в Румунії, збереження та розвиток української культури, традицій і мови [159].

Організація бере активну участь у політичному житті Румунії й здійснює роботу з популяризації української культури, організовує культурні заходи та збирає інформацію про українську спадщину на території Румунії. Крім того, Союз українців Румунії підтримує зв'язки з українськими організаціями та громадами в інших країнах, сприяє зміцненню співпраці між українцями, що проживають у Румунії та за її межами.

У складі Союзу українців Румунії діє низка регіональних організацій, які займаються розвитком української культури на місцевому рівні та взаємодіють з місцевою владою. Одним із завдань організації стала підтримка видавництва, яке публікує книги, журнали та іншу літературу українською мовою.

Варто зазначити, що українці в Румунії є численною національною меншістю, яка проживає переважно в північно-західній частині країни. Українська меншина стикається з різноманітними проблемами, такими як обмеження у використанні української мови в школах та взаємодії з офіційними органами влади [91].

Таким чином, Союз українців Румунії має важливу роль у захисті прав та інтересів українців, що проживають на території Румунії, та збереженні й розвитку української культури і мови.

Союз українців Румунії здійснює різні освітні проекти та програми з метою збереження та розвитку української мови та культури. Наприклад, організація підтримує українські школи в різних регіонах Румунії, де українською мовою навчаються дітей з української меншини.

Крім того, Союз українців Румунії організовує та сприяє проведенню різноманітних культурних та освітніх заходів, таких як конференції, семінари, виставки, конкурси тощо. На таких заходах українці можуть познайомитися зі своєю культурою та історією, а також покращити свої знання української мови та літератури. Союз українців Румунії співпрацює з іншими українськими організаціями та установами, такими як Український культурний фонд чи Український інститут національної пам'яті, з метою розширення спектру освітніх та культурних можливостей для українців у Румунії [86].

Союз українців Румунії публікує книги, брошури, журнали та газети, присвячені українській культурі та історії, а також сучасним проблемам українців в Румунії. Наприклад, журнал «Український кур'єр» [92] виходить щоквартально та містить матеріали про культуру, мову та історію українців у Румунії, а також новини про діяльність СУР та інших українських організацій. Важливим чинником, який впливає на розвиток освітнього процесу дітей з української меншини, є організація мистецьких виставок, концертів, театральних вистав, фестивалів тощо, на яких українці можуть демонструвати свої творчі здібності та презентувати українську культуру.

Визначаючи основні напрями освітньої діяльності Союзу українців Румунії, ми бачимо, що такими є:

1. *Забезпечення доступу до освіти.* Організація допомагає українським дітям та молоді здобувати освіту на рівні початкової, середньої та вищої школи. Союз українців Румунії також надає підтримку в утриманні українських шкіл та інших навчальних закладів, організовує підготовку педагогів української мови та культури.

2. *Розвиток мовної культури.* Забезпечення цього напрямку організація скеровує на організацію курсів української мови для дітей та дорослих, а також проводить, та звані, мовні табори й семінари для педагогів

і українських активістів. Союз українців Румунії підтримує видавництва, які публікують книги та інші матеріали українською мовою.

3. *Збереження культурної спадщини.* Цей напрям особливо важливий для збереження ідентичності українських національних меншин, що передбачає організацію різноманітних культурних заходів та творчих проєктів, зокрема: організацію культурних фестивалів, виставок, концертів, театральних вистав та інших подій, присвячених українській культурі.

4. *Підвищення обізнаності про українську історію та культуру.* Діяльність Союзу українців Румунії полягає у створенні умов для свідомої орієнтації молодого людини у сучасному світі, суспільстві, формування у неї відповідної активної соціальної та громадської позицій, підвищенні рівня духовної культури, культури спілкування і діяльності для сприяння їх соціалізації, активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, підготовці до майбутньої професійної діяльності. Організація проводить лекції, семінари та дискусії про українську історію, літературу, мистецтво та інші аспекти української культури, а також співпрацює з університетами та іншими науковими установами, щоб сприяти дослідженням української культури та історії.

5. *Підтримка молодіжних ініціатив.* Організація допомагає молодіжним групам та ініціативам здійснювати проєкти, спрямовані на розвиток української молодіжної культури та освіти. Союз українців Румунії надає підтримку українським студентським організаціям, клубам та іншим групам, які займаються просвітницькою та культурною діяльністю. Так, розробляються різнопланові проєкти, які реалізують участь молоді в громаді, які забезпечують інтеграцію молоді в життя румунських громад, проєкти з підвищення обізнаності молоді щодо важливих суспільних питань таких як права людини, екологія, гендерна рівність. Особлива увага приділяється питанням розвитку культурних і мистецьких ініціатив, спрямованих на підтримку й розвиток молодіжної творчості та культурної

спадщини українців. Пропонуються проекти, спрямовані на покращення якості освіти для молоді, включаючи розробку інноваційних підходів до навчання та доступ до освіти для українських національних меншин. Велика увага приділяється сприянню міжкультурної та міжнаціональної співпраці та розумінню через обмін досвідом та міжнародні проекти.

6. *Сприяння інтеграції українців в румунське суспільство.* Союз українців Румунії допомагає українцям в Румунії інтегруватися в румунське суспільство, сприяє підвищенню їхнього рівня освіти та професійної підготовки, а також допомагає українцям отримувати доступ до різноманітних послуг та правової допомоги [95].

Слід підкреслити, що освітня діяльність Союзу українців Румунії має ряд особливостей, які відрізняють її від діяльності інших громадських організацій української діаспори в Румунії.

Одна з особливостей освітньої діяльності Союзу українців Румунії полягає в її всеосяжному характері. Союз українців Румунії реалізує програми та проекти, спрямовані на дітей, молодь та дорослих. Це дозволяє Союзу українців Румунії охоплювати широку аудиторію і сприяти розвитку української культури та освіти в Румунії в цілому. Зокрема, українських національних меншин українських національних меншин.

Іншою особливістю освітньої діяльності Союзу українців Румунії є її інноваційний характер, який характеризується постійною розробкою нових програми та проектів, які відповідають сучасним освітнім потребам української діаспори в Румунії. Наприклад, Союз українців Румунії створив онлайн-курси з української мови та культури, які доступні для українців, які проживають у різних країнах світу [95].

Важливо відмітити, що освітня діяльність Союзу українців Румунії має міжкультурний характер та співпрацює з румунськими навчальними закладами і громадськими організаціями. Ця співпраця дає позитивні

результати, адже сприяє розвитку міжкультурного діалогу і взаєморозумінню між представниками української діаспори та румунами.

Особливу увагу Союз українців Румунії приділяє підтримці молоді та забезпеченню їх активного включення у життя української громади. Союз українців Румунії організовує спеціальні програми для молоді, такі як студентські обміни, молодіжні форуми, культурні та освітні заходи, спрямовані на розвиток лідерських якостей, формування національної свідомості та зміцнення соціальних зв'язків між молодими українцями в Румунії.

Незаперечним є той факт, що освітня діяльність Союзу українців Румунії є важливою складовою збереження та розвитку української культури й освіти тих представників української діаспори, хто проживає у Румунії, сприяє розвитку української мови та культури, підвищенню освітнього рівня українців, їхній соціальній та економічній інтеграції.

Висновки до розділу II

Розділ 2 присвячено дослідженню особливостей організації освітнього процесу представників національних меншин у середній та вищій школі Румунії.

У підрозділі 2.1 акцентовано увагу на розвитку та становленні середньої і вищої систем освіти Румунії на сучасному етапі. Визначено, що освітній процес постійно модернізується, пристосовуючись до соціокультурних та економічних змін у країні. Зокрема, важливо відзначити, що національні меншини отримали більше можливостей для здобуття якісної освіти, що відображає їхні культурні та мовні особливості.

У підрозділі 2.2 розкриваються питання навчально-методичного забезпечення закладів середньої та вищої освіти Румунії з метою ефективної роботи з національними меншинами. Досліджено основні підручники, методичні посібники, а також інші навчальні матеріали, якими

послугуються вчителі та учні для забезпечення якісної освіти національних меншин. Особлива увага приділена адаптації матеріалів до культурних та мовних особливостей учнів.

У підрозділі 2.3 розглядається освітня діяльність громадських організацій української діаспори в Румунії.

Дослідженням було встановлено, що громадські організації відіграють ключову роль у підтримці культурної та освітньої ідентичності українців у Румунії, організовуючи різноманітні культурні заходи, навчальні курси та інші ініціативи.

На підставі аналізу діяльності Союзу українців Румунії можна зробити висновок, що завдяки співпраці з різними партнерами та активному залученню української громади до освітніх, культурних та соціальних проєктів, Союз українців Румунії сприяє збереженню й розвитку української мови, культури та ідентичності серед української діаспори в Румунії.

Крім того, Союз українців Румунії відіграє важливу роль у забезпеченні взаємодії між українською громадою та румунським суспільством. Це відбувається шляхом організації спільних заходів та проєктів з румунськими організаціями, участі в румунських культурних та освітніх форумах, а також підтримки двостороннього діалогу між українською та румунською спільнотами.

Використовуючи свої ресурси та мережі, Союз українців Румунії реалізує інноваційні та ефективні програми для підтримки та розвитку української освіти в Румунії. Це включає впровадження новітніх технологій та методів навчання, забезпечення доступу до якісної освіти та матеріалів для українських учнів та викладачів, а також підтримку міжнародної співпраці та академічної мобільності.

Враховуючи широкий спектр діяльності Союзу українців Румунії та його значний вплив на розвиток освітньої діяльності української діаспори в Румунії, можна зазначити, що ця організація відіграє вирішальну роль у

забезпеченні сталого розвитку і зміцнення української громади в румунському суспільстві. Результати її праці демонструють важливість активної участі громадських організацій у розвитку освітньої діяльності та зміцненні соціальних, культурних та національних зв'язків серед української діаспори.

Аналізуючи освітню діяльність Союзу українців Румунії, ми помітили, що вона має ряд особливостей, які відрізняють її від освітньої діяльності інших громадських організацій української діаспори в Румунії.

По-перше, Союз українців Румунії є найбільшою громадською організацією української діаспори в Румунії. Це дозволяє їй реалізовувати масштабні освітні програми та проєкти, які охоплюють широке коло учасників.

По-друге, Союз українців Румунії має значний досвід у сфері освіти. Організація працює в цьому напрямку вже понад 30 років. Це дозволяє їй ефективно реалізовувати свої програми та проєкти.

По-третє, Союз українців Румунії має тісні зв'язки з державними органами Румунії. Це дозволяє їй отримувати підтримку з боку держави для своїх освітніх програм та проєктів.

Завдяки цим особливостям освітня діяльність Союзу українців Румунії має значний вплив на розвиток української культури та освіти в Румунії.

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РУМУНСЬКОГО ДОСВІДУ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

3.1. Забезпечення освітніх потреб національних меншин в Україні на сучасному етапі

Відповідно до Закону України «Про освіту» визначаються правові засади організації та діяльності закладів освіти [3]. Провідну роль у розвитку освіти відіграють принципи державної політики. Саме вони регламентують діяльність освітніх установ, органів управління освітою, з їх урахуванням будуються всі освітні програми [118].

Функціонування системи освіти в Україні встановлюється розділом другим Закону України «Про освіту», де описується загальна структура освіти, а також рівні та її складники [141].

В умовах розвитку сучасної освіти науковці виділяють різні моделі функціонування освітніх систем. Перша із них, модель розвивальної освіти, послідовниками якої були В. Давидов, В. Фляков та інші. Відповідно до цієї моделі система освіти організується як особлива інфраструктура через широку кооперацію діяльності освітніх систем різного рангу, типу і рівня. Така система має змогу забезпечувати й задовольняти потреби різних прошарків населення країни в освітніх послугах, швидко розв'язувати освітні завдання й забезпечувати розширення спектру освітніх послуг. Освіта може бути потрібною і в інших сферах, без додаткових узгоджень із державною владою [133].

Наступна модель – це організація освіти як державно-відомчої організації. Державна влада формує систему освіти як самостійний напрям у потоці з іншими галузями. Організовується вона за відомчим принципом із твердим централізованим визначенням цілей, змісту освіти, переліком навчальних закладів і навчальних дисциплін у межах того чи іншого типу

освітньої системи. У цій моделі, навчальні заклади підпорядковано виключно адміністративним чи спеціальним органам, які їх контролюють [133].

Традиційна модель освіти передбачає систематичну академічну освіту як спосіб передачі молодому поколінню універсальних елементів культури. Прихильники цієї моделі (Я. С. Мажо, Л. Кро, Ж. Крапля, Д. Равич, Ч. Фін та ін.) вважали головним збереження та передачу елементів культурної спадщини молоді, таких як знань, умінь і навичок, ідеалів і цінностей, які сприяють індивідуальному розвитку людини і збереженню соціального ладу. Відповідно до цієї концепції, система освіти має здебільшого формувати базові знання, уміння та навички, які дають змогу індивідові перейти до самостійного засвоєння знань, цінностей та вмінь вищого рангу порівняно із поточним рівнем [133].

Представники (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс та ін.) четвертої концепції організації освітньої системи відкидають роль навчання як «освітнього конвеєра». Це феноменологічна модель освіти, яка передбачає персональний характер навчання враховуючи індивідуально-психологічні особливості учнів та забезпечення дотримання дбайливого та уважного ставлення до їх освітніх інтересів і потреб. Прихильники такої моделі навчання відстоюють право індивіда на автономію розвитку й освіти [133].

Створення середовища для засвоєння знань, умінь та навичок та практичного пристосування підростаючого покоління до сучасного суспільства передбачає концепція раціоналістичної моделі освіти. Представники (П. Блум, Р. Ган'є, Б. Скінер та ін.) такої моделі забезпечують передачу лише таких культурних цінностей, які надають можливість пристосування до поточного стану суспільства. А будь-яку освітню програму можна перевести в «поведінковий» аспект знань, умінь і навичок, які варто опанувати учням. Однак за такої моделі нема місця для таких поведінкових характеристик як самостійність, творчість, природність, індивідуальність. Відповідність запропонованому шаблону є ідеалом для прихильників

раціоналістичної моделі освіти, а діяльність педагога перетворюється на посилену підготовку учнів або студентів [96].

Наступна концепція освіти – неінституціональна. Вона передбачає організацію освітнього середовища поза соціальними інститутами як школи, так і закладів вищої освіти. Прихильники цього напрямку організації освіти (П. Гудман, І. Ілліч, Ж Гудлед, Дж. Холт та ін.) за створення умов навчання на «природі», за допомогою Інтернету, в умовах так званих «відкритих шкіл», дистанційне навчання та ін. [96].

У сучасному світі міграційні процеси щороку збільшуються, а громадянство перестає бути універсально-сталою характеристикою особи. Зважаючи на такі глобальні зміни, питання освітнього середовища представників національних меншин в епоху державно-владних трансформацій особливо актуалізується. Додатковий інтерес викликають проблеми реалізації освітніх прав та потреб національних меншин, законодавче врегулювання, розроблення заходів щодо забезпечення та захисту, формування системи гарантій для їх реалізації. Це пов'язано з тим, що життєздатність національних меншин є ключовим питанням для збереження етнічного та культурного різноманіття держави. Освіта цієї групи громадян має свої особливості та потребує специфічної системи для її забезпечення.

Належна правова політика у сфері національних меншин визначає вагомий критерій демократичності держави, є індикатором толерантності суспільства, відповідності європейським цінностям цивілізованих народів. Поряд з цим виникає дисонанс абсолютизації прав національних меншин з тенденціями захисту національних загальнодержавних інтересів, убезпечення територіальної цілісності та громадянства. У освітній сфері існує проблема оптимального поєднання державної національної ідеології з правом національних меншин на збереження самобутності, мови та культурно-ментальних атрибутів.

Для України проблематика, що розглядається у дослідженні, має геополітичне значення. Зараз на території України проживають представники понад ста тридцяти національних меншин та народностей. Ідеологія мультикультуралізму є основою української нації. Близько 400 000 представників національних меншин використовують рідну мову для здобуття загальної середньої освіти. За тридцять років становлення української державності не розроблена комплексна правова етнополітична стратегія, яка буде впливати безпосередньо на розвиток освітньої сфери. Невизначеність правового регулювання, суперечливість норм права, колізії у діючих правилах та міжнародно прийнятих стандартах – це велика проблема для сучасної України. Виявлення проблемних питань у системі надання освітніх послуг представникам національних меншин, позитивні аспекти взаємодії, розгляд цілісного механізму у освіті в Україні є нагальними питаннями, що потребують вирішення [128].

Якісна освіта сприяє соціальному залученню, економічному зростанню та інноваціям. Тож, освітня сфера має становити той «плацдарм», що зможе оптимально поєднати інтереси всіх груп. Національні меншини мають власні інтереси в контексті збереження традицій, звичаїв та мови. Остання є визначальним чинником, що вказує на належність правової політики держави, її людиноцентризм та гуманізм. Національні меншини, навіть в державах з розвиненим рівнем освітньої та правової сфери, залишаються в невігідному, часто дискримінаційному становищі. Відповідно до Звіту в сфері освіти США за 2018 рік, існують групи, які традиційно мають труднощі з навчанням, серед них учні національних, етнічних та расових груп і для цього в державі функціонує 4360 спеціалізованих освітніх установ [101].

Як підкреслює англійський дослідник проблеми освіти національних меншин Butterworth, ромські студенти у Великій Британії мають значно нижчий рівень освіти, ніж студенти з інших країн [103].

Демографічний процес має змінний характер, національні меншини існують в кожній державі, а їх кількість не має сталої величини. Одним з чинників зростання чисельності національних меншин є наявність глобальних трансформацій. Можливість вибору місця проживання, передбачає утворення широкої групи мігрантів. Це можуть бути як трудові, так і інші мігранти, котрі асимілюючись з населенням потребують особливої уваги до освітнього процесу досліджуваної групи населення.

Другим чинником зростання чисельності національних меншин є стрімкий ріст кількості біженців. Військові дії, політичні загрози, економічні чи інші чинники, котрі можуть бути об'єктивною причиною побоювання, що у державі-громадянства людина може стати жертвою певних обставин, в наслідок яких її права та свободи будуть порушені. Згідно з останнім звітом ООН щодо проблем міграції 84 млн. людей по всьому світу у 2020 році через переслідування, конфлікти, насильство, порушення прав людини або інші серйозні події були змушені переміститися в іншу країну. Тільки у Венесуелі 73% населення стали біженцями у сусідні країни [106]. А у зв'язку із широкомасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 року в Україну кількість українських біженців склала більше ніж 6 млн. осіб [106]. Реформування освітнього середовища змінювалося в контексті приймання широкомасштабних спеціальних заходів та концепцій для освітньої інтеграції дітей-біженців відповідно щодо фінансових та структурних можливостей, інституційної логіки та попереднього досвіду [79].

Первинним елементом системи забезпечення освіти представників національних меншин є законодавство як міжнародне, так і вітчизняне. У свою чергу, ратифіковані міжнародні акти мають пріоритет перед національними. Питання захисту національних меншин регулюється актами міжнародного права, про що йдеться в інших дослідженнях [73]. Серед міжнародних актів можна виділити Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, котра прийнята

резолуцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities). У цьому документі лише опосередковано згадуються заходи у сфері освіти, які повинна гарантувати держава, а окрема увага питанням права на освіту національних меншин не приділена. Однак, вважаємо, що значення цього акту вагоме, оскільки він єдиний на міжнародному рівні визначає цінність захисту прав та свобод громадян представників національних меншин.

Слід зазначити, що на регіональному європейському рівні основним документом про захист національних меншин стала Рамкова конвенція Ради Європи від 1994 року, до якої Україна приєдналася в 1997 році. Аналіз матеріалів Конвенції засвідчує, що на сторінках 12-14 документа йдеться про забезпечення освітніх потреб меншин, звертається увага на гарантування викладання рідної мови, вивчення її в освітніх закладах, належну підготовку вчителів, методичного забезпечення, а також можливість існування приватних шкіл національних меншин [100].

Національне законодавство України бере свої витоки із Конституції, відповідно до якої, Україна сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11) [21].

Закон України «Про національні меншини в Україні» був прийнятий у 1992 році і визначав правовий статус національних меншин в Україні, а також встановлював їхні права і обов'язки [124]. Однак, в 2021 році був прийнятий новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», який замінює старий закон [125].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Однак, прийнятим

документом №8224 від 24 листопада 2022 року, пропонується визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року та ухвалити новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України». Згідно з текстом закону, національна меншина (спільнота) України – це стала група громадян Української держави, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність [125]. Зазначається, що нацменшини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства. Таке визначення є більш повним, оскільки додається уточнення спільноти, та більш конкретним, оскільки розширюються критерії відношення осіб до національних меншин. Окремо пропонується визначити, що людина, яка належить до національної меншини (спільноти), має право на самоідентифікацію; свободу громадських об'єднань та мирних зібрань; свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії; участь у політичному, економічному та соціальному житті; використання своєї мови; освіту, зокрема мовами нацменшин (спільнот); збереження культурної самобутності [125].

Водночас, підкреслюється, що реалізація та/або захист прав і свобод осіб, які належать до нацменшин (спільнот), можуть бути обмежені відповідно до закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод осіб, якщо таке обмеження є необхідним в демократичному суспільстві.

При реалізації та/або захисті прав і свобод представників національних меншин (спільнот) забороняється популяризація або пропаганда держави-терориста (держави-агресора) та її органів, російського нацистського

тоталітарного режиму, символики воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, представників органів влади держави-терориста (держави-агресора) та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-терориста (держави-агресора), виправдовують, чи визнають правомірною збройну агресію російської федерації, як держави-терориста проти України, окупацію території України [125].

Для збалансованого врахування інтересів осіб, які належать до національних меншин (спільнот), передбачається сприяння діяльності їхніх громадських об'єднань. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації за ініціативою таких громадських об'єднань утворюють Центр національних меншин (спільнот) відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Порядок створення та функціонування Центру національних меншин (спільнот) визначається центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері національних спільнот [125].

Аналіз вищевикладеного, дає підстави для узагальнення основних відмінностей між старим та новим законами, які полягають у наступному:

1. Новий закон використовує термін «національні меншини (спільноти)» замість «національні меншини», що відображає більш сучасну концепцію інклюзивності та різноманітності.

2. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» визначає національну меншину на підставі національної самоідентифікації, а не національної належності, як у попередньому законі.

3. У новому законі спостерігається більш широкий перелік прав та гарантій для національних меншин (спільнот), зокрема право на оригінальне вживання мови, культурне самовизначення, та рівні можливості.

4. У Законі «Про національні меншини (спільноти) України» передбачено створення Державної служби з питань національних меншин та

етнічних груп, яка буде забезпечувати підтримку й захист прав національних меншин.

5. Іншою важливою відмінністю між старим та новим законами є те, що новий закон передбачає ширший діапазон заходів з підтримки національних меншин (спільнот), включаючи наступні: створення спеціальних державних програм для підтримки та захисту національних меншин (спільнот), зокрема для збереження та розвитку їх мов та культур; забезпечення доступу національних меншин до належної освіти, включаючи навчання української мови, а також підтримку розвитку шкіл національних меншин та закладів вищої освіти; забезпечення рівної участі національних меншин у процесах політичного та громадського життя в Україні, зокрема шляхом захисту їхніх прав на участь у виборах, утворенні та діяльності політичних партій та громадських організацій; забезпечення захисту прав національних меншин у сфері зайнятості та заборони будь-якої дискримінації на ґрунті національної належності.

З огляду на вищезазначене, новий Закон про національні меншини (спільноти) України має більш розширений діапазон заходів з підтримки та захисту національних меншин, які спрямовані на забезпечення їхнього правового статусу та рівноправної участі в житті суспільства.

Тож, новий Закон про національні меншини (спільноти) України є більш сучасним та інклюзивним, він встановлює більш широкі права для національних меншин (спільнот) та передбачає інституційну підтримку для їх захисту та розвитку. Новий закон відображає більш прогресивний підхід до розвитку культурної та етнічної різноманітності в Україні, та відкриває нові можливості для національних меншин.

Однак, для успішної реалізації закону потрібна не лише відповідна правова база, але й практична реалізація й підтримка з боку держави та громадськості, зокрема у галузі забезпечення освіти осіб з національних меншин.

Так, у статті 7 Закону України «Про освіту» зазначається: «Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства» [3].

Відповідно до останнього Всеукраїнського перепису населення, який відбувся 2001 року, на території України проживали представники понад 130 національностей і народностей. У національному складі населення переважна більшість – українці, чисельність яких становила на 2001 рік 37541,7 тис. осіб, або 77,8% від загальної кількості населення [126].

Друге місце за чисельністю посідали росіяни. Їхня кількість – 8334,1 тис. осіб, або 17,3%. У п'ятірку найбільших національних спільнот, які проживають на території України, разом із росіянами, входять білоруси, молдавани, кримські татари та болгары. У другу п'ятірку – угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени [126].

Загальна ж чисельність національних меншин в Україні становить 22,2% від загальної чисельності національного складу населення [126].

Законодавство України встановлює, що особи, які належать до національних меншин і корінних народів України, мають право здобувати дошкільну освіту у комунальних закладах освіти та загальну середню освіту у державних, комунальних і корпоративних закладах загальної середньої освіти мовою таких національних меншин та корінних народів (поряд з державною мовою), а також вивчати мову таких національних меншин та

корінних народів. Це право національних меншин і корінних народів реалізується за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів територіальних громад [21, 125].

Забезпечення підручниками з мови й літератури відповідних корінних народів та національних меншин, перекладеними підручниками з інших предметів здійснюється щорічно за кошти Державного бюджету за результатами конкурсного відбору, що проводиться згідно з Порядком конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 № 1001 [129].

За 2020 рік мовами корінних народів та національних меншин за кошти державного бюджету України було видано 57 назв підручників загальною кількістю примірників 294514 одиниць [102].

На конституційному рівні в Україні статтею 53 визначено, що національним меншинам гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних закладах освіти або через національні культурні товариства [21]. Така конституційна догма є характерною для багатьох країн Європи. Наприклад, позитивною в цій сфері є конституційна норма Румунії, де у статті 32 визначено право осіб, які належать до національних меншин, на вивчення рідної мови та їхнє право на освіту цією мовою, що гарантуються державою [98]. Також заслуговує уваги те, що правовому статусу національних меншин у Конституції цієї держави приділено значну увагу, зокрема, ст. 120, що стосується їх взаємодії з органами влади, ст. 128 – право на висловлювання рідною мовою в судах, ст. 6 – розвиток самобутності і ст. 62, що стосується їх виборчих прав. Таку значущу увагу на конституційному рівні можна оцінити особливо позитивно, оскільки це сприяє розвитку прав та свобод національних меншин та збереження їх ідентичності [98].

Як зазначено у роботі Володимира Євтуха деологічною основою етнополітики демократичних держав має бути оптимальний баланс між національними державними інтересами та традиційними культурними цінностями національних меншин, що первинно забезпечується через сферу освіти. Глобальні трансформаційні процеси посилили тенденції щодо зростання кількості представників національних меншин через такі демографічні процеси як міграція та біженство [140].

Виокремлено першочергові шляхи вирішення проблем у забезпеченні освітніх потреб національних меншин у сфері освіти в Україні а саме: розглянути міжнародні, європейські регіональні та національні правові акти і привести їх у відповідність; оптимізувати функціонування органів публічної влади; сформувати комплексну структуру закладів освіти на всіх рівнях; забезпечити додаткові організаційні та економічні гарантії освітніх прав [157].

Аналіз нормативно-правової бази дає підстави стверджувати, що українське національне законодавство більшою мірою відповідає міжнародним та європейським стандартам щодо освіти національних меншин. Дослідженням встановлено, що в подальшому потребують більш детального вивчення проблеми: дискримінації неєвропейських представників національних меншин за характеристикою їх належності до держави походження; не залученості позашкільної освітньої системи до забезпечення освітніх потреб представників національних меншин; відсутності можливості навчання рідною мовою на рівні професійно-технічної освіти; колізії законодавства у сфері створення груп дошкільної освіти з національною мовою навчання і виховання; не надання можливості створювати свої власні приватні освітні заклади та заклади з національною мовою викладання; не вирішення питання територіальної доступності закладів освіти.

Вивчаючи питання забезпечення права представників національних меншин краю на освіту рідною мовою у Закарпатті, ми побачили, що силами

влади, приватних осіб та громадських організацій докладається чимало зусиль для їх вирішення. Так, розроблена регіональна «Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій, національних меншин області на 2016-2020 роки» [132]. У документі чітко прослідковуються можливості доступу до освіти рідною мовою представники всіх національних меншин Закарпаття, за винятком ромів. Форми доступу дуже різняться: від повного замкнутого циклу освіти, до факультативних курсів чи недільних шкіл. Звичайно, отримати доступ до освіти мають можливість ті представники національних меншин, які проживають у місцях компактного проживання, за винятком представників ромської народності. Існує мережа навчально-вихованих закладів, у яких діти мають можливість отримувати освіту рідною мовою. Це 127 шкіл, 91 дошкільний навчальний заклад, ліцеї та заклади вищої освіти [132].

Можливість отримати повну освіту, тобто замкнутий цикл навчання, мають тільки представники угорської національності. Можливості отримати освіту рідною мовою мають також румуни, частково словаки, поляки. Але їх можливості значно менші. Наразі існує чимало проблем у сфері доступу до освіти рідною мовою для представників національних меншин. Постає нагальна необхідність перегляду і корекції чинних законів та нормативно-правових актів, які регулюють міжнаціональні відносини в Україні. Виникає необхідність внесення значних змін до Бюджетного кодексу України, збільшивши витрати на забезпечення можливостей отримати освіту рідною мовою.

Проблемним залишається питання забезпечення шкіл з національними мовами навчання необхідними підручниками та посібниками. Насамперед це стосується шкіл Закарпаття з угорською та румунськими мовами навчання, недільних шкіл тощо.

Подальший розвиток національних меншин, підвищення їх освітнього, культурного та духовного рівня гальмується через недостатнє фінансування.

Вивчення проблем освіти національних меншин дало можливість переконатися у тому, що незважаючи на значну варіативність у контекстуальних випадках, існує ряд універсальних аспектів, які загалом стимулюють ефективність мовного навчання меншин, базуючись на принципах продуктивності:

1. Аналіз принципу неперервності в наданні освіти мовою меншини від дошкільного до середнього освітнього рівня дав можливість встановити, що з роками кількість викладання державною мовою зростає, навчання мовою меншини продовжує залишатися істотною частиною навчальної програми. В усіх ситуаціях ця мета не завжди досягається повністю, але це, здебільшого, пов'язане з тим, що в деяких географічних областях, де доступна початкова освіта мовою меншини, її неможливо продовжувати на середньому рівні через обмежену кількість студентів. Вона здійснюється у районах з більшою кількістю студентів. Дослідження, зазвичай, показують, що цей аспект неперервності має більшу важливість, в порівнянні з іншими чинниками, при досягненні функціональної та збалансованої білінгвізму, який включає володіння як мовою меншини, так і мовою більшості/державною. Й навпаки, як було зазначено раніше, найменш ефективними в контексті повного володіння мовою меншини є ситуації, коли мови меншин викладаються лише, як окремий предмет. Як показує наше дослідження, при таких обставинах студенти не мають достатніх умов для свідомого володіння мовою, оскільки процесу навчання та практики мови приділяється недостатньо часу. Здатність до вільного володіння та фактичне використання мови меншини учнями має особливу важливість в контексті Європейського простору освіти. Відтак, Комітет експертів [99] зазначив, що однією з основних цілей освіти мовами національних меншин є досягнення вільного володіння рідною мовою й такого рівня майстерності, з яким учень зможе її використовувати в повсякденному житті. Одночасно з тим, система

освіти повинна підтримувати й заохочувати використання та передавання мови один одному всередині родини.

2. Аналізуючи реалізацію принципу законодавчого забезпечення освіти мовами меншин, ми помітили, що в більшості випадків, існує законодавство, яке надає правову основу для освіти мовами меншин на рівнях дошкільної, початкової та середньої освіти. Таке законодавство відповідає вимогам Європейської хартії регіональних або міноритарних мов (ЄХРМ) і санкціоноване нею. Європейська хартія регіональних або міноритарних мов у статті 7 (1) вимагає від держав засновувати свої політичні рішення, законодавство та практику на низці цілей та принципів. Іноді законодавство передбачає, що така освіта доступна лише у районах, де представники мовної меншини становлять визначений відсоток населення, або встановлює мінімальні критерії попиту на таку освіту, враховуючи кількість дітей, чії батьки її вимагають, перш ніж почати надавати таку освіту. У таких випадках Комітет експертів Європейської хартії регіональних або міноритарних мов висловив небезпеку та ствердив, що такі заходи не можуть бути використані для необґрунтованого обмеження такої освіти. Особливо важливо забезпечити участь громади, про що йдеться в наступному пункті [62].

3. Принцип участі громади в прийнятті рішень щодо міноритарної мовної освіти засвідчує, що спільноти, які використовують мови меншин, активно беруть участь у прийнятті рішень по відношенню до шкіл, де викладаються мови меншин, та загалом у питаннях мовної освіти. Ця участь чітко відображена в законодавстві та політичних рішеннях. У таких країнах, як Угорщина та Сербія, були розроблені структури самоврядування національних меншин, їхні органи відіграють ключову роль у прийнятті рішень щодо освіти, методології навчання, адекватності навчальних матеріалів, включаючи переклади підручників тощо. Важливим є принцип

консультації та залучення меншин до прийняття таких рішень, який встановлено як в ЄХРМ (ст. 7 (4)), так і в РКНМ (ст. 15). [87]

4. Реалізація принципу глибокого планування і моніторингу ефективності міноритарної мовної освіти залежить від багатьох чинників. Слід відмітити, що Комітет експертів Європейської хартії регіональних або міноритарних мов стурбований негативними наслідками більш загальних освітніх (та інших) політик на навчання мовами меншин. Часто це стосується рішень про закриття або об'єднання шкіл через локальну демографічну ситуацію, бюджетні проблеми тощо. Тож, Комітет експертів виражав занепокоєння в ситуаціях, коли такі фактори обмежували доступ до мовної освіти меншин. Нагляд за процесом мовної освіти національних меншин у середніх школах відіграє значущу роль, як з позиції оцінювання ефективності цих форм навчання, так і з погляду виявлення сфер, де можуть знадобитися корективи у педагогічній політиці та методах. Для реалізації принципу глибокого планування і моніторингу ефективності міноритарної мовної освіти необхідно вивчати успішність учнів, які навчаються мовою меншини, на різних стадіях їхньої освітньої траєкторії, а також здійснювати аналіз різних аспектів навчального плану для вирішення питань якісної освіти представників національних меншин [134].

5. Аналіз принципу створення можливостей підтримки міноритарної мовної освіти засвідчив, що у системах, де мовна освіта меншин добре розвинена, держави зіткнулись з проблемами створення високоякісних підручників та інших навчальних матеріалів, а також підготовка достатньої кількості висококваліфікованих викладачів. Для вирішення цих проблем важливо створити заклади, які займаються створенням навчальних матеріалів і відповідних програм підготовки вчителів. Це приклади хорошої практики і елементи комплексного планування освіти загалом, та освіти національних меншин зокрема [135].

6. Одним з найбільш очевидних аспектів реалізації принципу розробки міжкультурного підходу є надання можливостей для навчання державною мовою, а також поетапне її введення та поширення в освітньому процесі, що доповнюється продовженням навчання мовою національної меншини. Втім, рівно важливим є і надання можливостей дітям, для яких мова меншини не є рідною, отримувати освіту такою мовою. Додаткова підтримка збереження та відновлення мови меншини шляхом розвитку широкого контексту її застосування також дозволяє учням та студентам, які вивчають мову меншини, використовувати її у своїх професійних сферах, збільшуючи кількість людей, котрі можуть надавати послуги мовою меншини. У процесі нашого дослідження ми знайшли докази того, що учні, для яких рідна мова не є мовою меншини, але освітній процес проводиться нею, мають більш позитивне відношення до представників національних меншини [138].

7. Підтвердження зв'язку між освітніми стратегіями та різноманітними сферами застосування мови (в основному, наявність можливості використання мови не лише у шкільних класах але й поза ними) ми вбачаємо в контексті вивчених ситуацій, які підтверджують, що соціальне оточення поза школою відіграє важливу роль у досягненні високих рівнів мовних навичок. Зберігання (і відновлення) мов меншин вимагає переходу від стану вразливості до стану, коли мова є повністю функціональною і передається наступним поколінням. Ф. Грін та Т. Морінг [166] стверджували, що для збереження та розвитку мови меншини вимагається виконання таких трьох умов як здатність, можливість та бажання до використання мови.

Здатність до використання мови меншини на практиці тісно пов'язана з оволодінням цією мовою як рідною, через освітню систему. Ми багато разів наголошували на ключовому значенні середньої освіти на мовах меншин для розвитку сильних мовних навичок в найширшому спектрі сфер, особливо в тих, що відносяться до вищого порядку. Це стосується як дітей, для яких

рідна мова є мовою меншини, так і тих, чия рідна мова відмінна від мови меншини. Освіта на мовах меншин надзвичайно важлива в місцях, де відбувається мовна зміна, і де не всі члени спільноти, що використовують мову меншини, здатні активно користуватися нею, намагаючись не втратити цю здібність.

Навіть у випадках, коли мова продовжує передаватися в домашніх умовах, проте освітній процес не здійснюється мовою національної меншини, така мова головним чином використовується в родинному середовищі, і в подальшому її значимість там може знизитися. Питання вирішального значення – це політичні, законодавчі та практичні заходи, що гарантують застосування мови меншини в процесі надання державних послуг, стимулюють її більш широке використання в інших сферах, а також в медіа, включаючи телебачення і радіо, а також в освітній системі країни.

Важливо акцентувати увагу на тому факті, що використання мови передбачає не лише її застосування в процесі отримання державних послуг, але також в приватних та некомерційних сферах, на робочому місці, в засобах масової інформації й ін. Розширення можливостей для використання мови має вирішальне значення, оскільки відсутність достатньої кількості її носіїв може обмежити доступ до таких послуг мовою меншини. Європейський суд з прав людини і Комітет експертів Ради Європи вимагають великого обсягу заходів для застосування мови в цих різних контекстах, при цьому Комітет експертів Європейського суду з прав людини часто наголошує на стратегічному підході до планування такого обсягу [62].

Наприклад, для Угорщини рекомендації від Комітету експертів та Комітету міністрів включали «довготривалі стратегії та структуровані плани з підтримки кожної регіональної або мови меншини». Ці стратегії мають містити «встановлення річних мет для збільшення числа учнів, які отримують білінгвальну освіту, а також середньо- та довготривалі цілі для зростання числа носіїв кожної регіональної або мови меншини» [62].

Підтримка та розширення можливостей для використання мов національних меншин не лише свідчить про значимість, яку держава приділяє цим мовам, але також стимулює зміни в оцінці їх престижності та практичності. З нашої точки зору, такі зміни в оцінці можуть збільшити шанси, що ці мови будуть передані майбутнім поколінням від поточних носіїв.

Переосмислення значення мов може підбадьорити інтерес до їхнього вивчення серед тих, хто не володіє ними, як серед національних меншин, так і в контексті широкої аудиторії. Слід підкреслити, що наша мова не обмежується розглядом загальної мовної політики країн відносно національних меншин, але в усіх ситуаціях відповідні держави намагаються втілити політику, яка підтримує використання мови у взаємодіях з державним сектором, в консультативних структурах, зокрема, у роботі місцевих асоціацій, у судовій владі, а також в медійному просторі.

Ще однією важливою умовою є бажання використовувати мову меншини. Це бажання відчутно пов'язане зі ставленням до мови як з боку її носіїв, так і загального населення. Якщо мова сприймається негативно, вважається мало цінною, не престижною або має обмежену корисність в багатьох ситуаціях поза домом, є менші шанси, що носії мови передадуть її в домашньому середовищі, що люди, які не знають цю мову, будуть навчатися їй, а також що користувачі мови використають всі можливості для її використання поза домом. Відмінну ситуацію можна спостерігати, коли мова сприймається позитивно. Включення мови меншини в освітню систему, а саме можливість отримати освіту цією мовою, передає важливе повідомлення про важливість цієї мови як для її носіїв, так і для тих, хто не спілкується цією мовою. Розширення можливостей використання мови в різних сферах також відіграє важливу роль у передачі цінності мови як її носіям, так і тим, хто не володіє нею.

Однак, зазвичай, такі переваги підсилюються за допомогою інформаційно-пояснювальних кампаній, запроваджених урядом, які мають на меті підвищення поваги до мов меншин, їхніх носіїв та спільнот, в яких вони використовуються, а також збільшення їх престижу. Більш того, крім дій із забезпечення підтримки а також збереження мов національних меншини, що є основною метою Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, така політика сприяє також і підвищенню взаєморозуміння між різними спільнотами населення, і як результат, більшій суспільній згуртованості. Як чітко викладено в преамбулах та пояснювальних звітах до Європейської хартії регіональних або міноритарних мов і Рамкової конвенції про захист національних меншин, така політика є не лише ключовою ціллю, але й результатом, до яких призводять заходи з підтримки цієї мови в системі освіти та інших сферах, на які поширюється ці договори [139].

Загальним комплексним документом у сфері освіти є закон України «Про освіту», в якому у ст. 7 визначено особливості навчання представників національних меншин [141]. Стаття містить декларативні гасла про гарантування права на освіту національних меншин та має згадку про створення спеціальних класів (груп) для них. Проте чіткої вказівки не передбачає, тому саме цей нормативний акт викликав найбільшу дискусію в суспільстві та занепокоєння з боку урядів Європейських держав, зокрема Польщі, Угорщини та Румунії.

Національне законодавство необхідно розглянути в розрізі рівнів освіти. У ст. 7 Закону України «Про дошкільну освіту» одним з ключових завдань є не тільки виховання у дітей поваги до рідної мови, але й необхідність формування любові до мови національних меншин. Поряд з цим субординований обов'язок у ст. 36 визначено і за батьками дитини чи особами, які її замінюють [142].

Найбільш широко репрезентує право на мову національних меншин Закон України «Про повну загальну середню освіту» [22]. Цей факт можна пояснити його нещодавнім оновленням, тому законодавець акцентував увагу на проблемних аспектах правової етнополітики в контексті імплементації міжнародних стандартів та зважив на проблеми, котрі вказувалися Венеціанською комісією. Ключовою є ст. 5 цього Закону, яка гарантує і забезпечує право вивчення мови національних меншин на багатьох рівнях, серед яких як заклади державної та комунальної власності, так і громадські (національні культурні товариства). Така політика визначає двомовне середовище освіти, де поряд з національною мовою навчання може вестися мовою національних меншин. Також досліджуваний нормативний акт встановлює мовні норми. Акцентуємо на тому, що вони визначені не в контексті національної мови, а державної і становлять 20 відсотків з поступовим збільшенням для старших класів до 40%. З метою підготовки громадян з представників національних меншин до наступного рівня освіти, забезпечення можливості без перепон отримувати доступ до вищої освіти, базова і профільна освіта передбачає квоту для державної мови не менше ніж 80 відсотків. Ст. 12 цього Закону визначає право на створення класів (груп) з мовою навчання національних меншин за заявою батьків.

Закон України «Про вищу освіту» у п. 11 ст. 44 забезпечує право особи за бажанням отримати завдання для зовнішнього незалежного оцінювання як засобу оцінювання результатів навчання мовою національної меншини за умови, якщо навчання відповідно здійснювалося цією мовою [23]. Оцінити таку можливість можна як позитивний методологічний підхід, що спрямовує на реалізацію принципу рівності в отриманні доступу до освіти незалежно від національних ознак, така норма є приписом, що запобігає дискримінації у освітній сфері. Варто звернути увагу на статистику до прийняття законодавчих змін (за 2016 рік), котра свідчить про те, що 55% дітей з шкіл у румунських густонаселених громадах і 62% з них зі шкіл у густонаселених

угорських громадах не пройшли Зовнішнє незалежне тестування на компетенції з української мови, це є необхідною умовою для вступу до закладів вищої освіти та надає доступ до робочих місць у державному секторі [165].

Як свідчить проведений нами аналіз нормативно-правових документів, національне законодавство України відповідає міжнародним та європейським стандартам щодо освіти національних меншин, містить норми та гарантії щодо забезпечення ціннісного розуміння рідної мови національної меншини та, у широкому розумінні, законодавцям вдалося віднайти баланс між національними та ментально-культурними інтересами цих груп українських громадян.

Однак, серед недоліків законодавчого регулювання досліджуваного питання в Україні, можна виділити наступне. Дискримінація представників національних меншин за характеристикою їх належності до держави походження. Так п. 6 ст. 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту» надає пріоритетне право осіб, які належать до національних меншин України та мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу. Водночас поза увагою залишені інші національні меншини. Якраз останні і становлять найбільші три групи, зокрема за останнім переписом населення частка росіян становила 17,3% від загальної кількості населення, білоруси – 0,6% та молдавани – 0,5% відповідно [128].

Відсутність в Законі «Про позашкільну освіту» згадки про реалізацію права на освіту представників національних меншин [148]. Ця освітня система якраз і націлена на розвиток знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти. Утворення таких закладів в контексті співпраці з громадськими та релігійними організаціями, що представляють національні та етнічні меншини, було б доречним механізмом сприяння доступу до освіти таких груп громадян.

Негативно можна оцінити в сфері діяльності національних менших також і ще один чинний нормативний акт – Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», який не містить жодних особливостей щодо здобуття знань та навиків на відповідному освітньому рівні [149]. Вказане зумовлює дисонанс з п. 5 ст. 7 Закону України «Про освіту», де визначається право здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти вивчати мови національних меншин як окремі дисципліни.

Гарною практикою стало б утворення груп з мовою навчання для національних меншин не тільки на шкільному, але й на рівні дошкільної освіти. Такий крок особливо сприятиме законним інтересам дитини, оскільки саме дошкільнята потребують оптимальної соціалізації без радикальної зміни звичних умов навколишнього середовища. Відсутність зрозумілої для них мови не тільки не сприяє належному наданню освітніх послуг, але й спричиняє ментально-психологічні проблеми дитини. Безумовно, можна визначити, що загальний законодавчий акт «Про освіту» згадує про можливість забезпечення такого права в дошкільній освіті (ст.7). Проте, така система призводить до колізійності норм. В українській теоретичній доктрині діє принцип, відповідно до якого пріоритетом є спеціалізоване законодавство, в нашому ж випадку ЗУ «Про дошкільну освіту». Тому доречним буде додаткове висвітлення реалізації відповідних можливостей представників національних меншин і в цьому акті. Таким чином, буде усуватися різнотлумачність правил і норм для їх реалізатора на місцях. Хоча на практиці такі групи створюються [141].

Існує потреба приведення у відповідність законодавства України до визнаних і ратифікованих нею міжнародних та європейських стандартів. Рамкова конвенція (ст. 13) вказує, що держави визнають право національних меншин створювати свої власні приватні заклади освіти. Таке право не передбачено національними нормами, тому дискусії з цього приводу ще можуть тривати.

Доречною видається практика застосування досвіду іноземних держав, зокрема Румунії, в напрямку розвитку територіальної доступності закладів освіти для національних меншин. У ст. 10 Закону про національну освіту Румунії [38] зазначається, що у кожному місті чи містечку створюються та функціонують заклади освіти з навчанням державною мовою та, у разі необхідності, з навчанням мовами національних меншин, або навчання здійснюється рідною мовою в найближчому місті, якщо це можливо. Більше того, ст. 45 визначає додаткові зобов'язання держави утримувати учнів, які не мають можливості навчатися рідною мовою у своєму місті, за рахунок оплати проїзду або отримання безкоштовного харчування та проживання в пансіонаті закладу освіти з навчанням мовою тієї меншини. Щодо досвіду Румунії, то можна запозичити для українського законодавства норму, відповідно до якої у керівний склад закладу освіти входить особа, що є представником цієї меншини.

Система забезпечення освітніх потреб включає також мережу освітніх закладів, котрі функціонують в державі, та адміністративних установ на державному та територіальному рівні, котрі забезпечують управління у сфері освіти. Міністерство освіти та науки України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах освіти і науки, і є головним органом у цій сфері серед центральних органів виконавчої влади.

Для забезпечення освітніх та мовних потреб представників національних меншин функціонує мережа освітніх закладів. Слід зауважити, що запроваджений нині принцип децентралізації адміністративних повноважень у сфері освіти та автономії освітнього закладу значно покращує ситуацію, оскільки на локальному рівні більш помітні проблеми з якими мають справу представники національних меншин. Такі принципи є характерними для більшості європейських держав, чітко визначені в законодавстві, наприклад в Румунії про це зазначено в ст. 3 Закону про національну освіту [121, с.54].

Важливо вказати, що після освітньої реформи мережа закладів освіти не зменшується, що оцінюється особливо позитивно. Сьогодні так само продовжують функціонувати заклади середньої освіти, в яких ведеться викладання польською мовою (4 школи – у Львівській області, 2 – у Хмельницькій і одна – в Івано-Франківську). Проте кількість учнів в них збільшуються, незалежно від загальної тенденції зменшення кількості дітей в Україні. Так, станом на 2011/2012 навчальний рік у Львівській області навчалося 746 учнів, а в 2020-2021 вже 929 представників національних меншин. Загалом за цей рік за кошти державного бюджету видано близько 140 тис. примірників підручників польською мовою.

Щодо представників угорської національної меншини, то ситуація за 2020-2021 навчальний рік наступна: функціонують 110 дошкільних закладів, у яких діють групи та 101 заклад, у яких діють класи з навчанням угорською мовою. Існує 68 закладів загальної середньої освіти, в яких викладання ведеться угорською мовою. За кошти держбюджету видано майже 31 тис. примірників підручників [128].

Для порівняння звернемося до досвіду Румунії, в якій є лише один навчальний заклад з українською мовою викладання (ліцей імені Тараса Шевченка в м. Сігету-Мармація), хоча це є третя за чисельністю національна меншина, яка за даними останнього перепису населення становила 65 472 особи [150].

Конституційно-правовий статус національних меншин включає принципи їх правового статусу, не тільки основні права та обов'язки, а також гарантії реалізації цих прав.

Організаційно-правовими гарантіями прав і свобод національних меншин є органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші інститути держави.

В Україні наявна широка політико-правова база у сфері забезпечення прав національних меншин, ратифікована більшість чинних міжнародних

документів. Саме тому етнополітична напруженість у деяких регіонах не переросла у відкритий конфлікт.

Водночас можна окреслити кілька проблемних аспектів у цій сфері, що потребують вирішення: це насамперед удосконалення деяких чинних законодавчих актів, системи бюджетного фінансування потреб національних меншин. Зокрема, найчастіше виникає питання про дотримання права представників національних меншин на освіту рідною мовою. Це право задекларовано в українському законодавстві та у міжнародних документах, ратифікованих Україною. Так, Л. І. Мазука, головний консультант відділу соціокультурних та етнонаціональних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень у своїй праці «Стан та проблеми реалізації державної мовної політики у системі освіти для національних меншин» говорить: «У системі державних пріоритетів України мовна політика посідає чільне місце, тому що вона є складовою національної політики, спрямованої на унеможливлення міжнаціональних конфліктів у поліетнічній країні. Її стратегічним завданням є забезпечення неухильного дотримання конституційних гарантій щодо розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя та вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин України.

Можливість задоволення освітніх потреб є важливим чинником, що впливає на соціальне самопочуття громадян, забезпечує збереження їх національно-етнічної самобутності.

Зважаючи на специфіку етнонаціонального складу нашої держави, а саме поліетнічність, існує потреба врахування регіональних особливостей у розробці та реалізації державної мовної політики у системі освіти [156].

Проблема дотримання права на освіту рідною мовою для різних національних меншин має різну гостроту, яка залежить насамперед від того, де проживає представник національної меншини. Адже у місцях компактного проживання є більше можливостей для отримання освіти рідною мовою,

доступу до інформації рідною мовою і т. ін. У місцях дисперсного проживання проблеми постають доволі гостро.

Деякі національні меншини мають кращий доступ до освіти на всіх рівнях, починаючи з початкової ланки і закінчуючи доступом до вищої освіти рідною мовою, окремі національні меншини мають доступ до освіти рідною мовою лише на середньому, або на початковому та середньому рівнях, деякі – тільки у формі недільних шкіл, які самі й фінансують або їх фінансують «материнські» держави. У цьому напрямку велику роль відіграють національно-культурні товариства, які спрямовують свою діяльність на часткове вирішення проблем освіти мовою певної національної меншини. Але їхні зусилля дуже часто замалі, щоб забезпечити якісну освіту рідною мовою. Дослідженням встановлено, що в умовах сьогодення маємо комплекс інших проблем з отримання освіти рідною мовою представниками національних меншин:

1. Недостатня кількість (або їх відсутність у ситуації з ромською меншиною) підручників та посібників з різних предметів для шкіл з національними мовами навчання:

а) фінансування та забезпечення підручниками ліцеїв недержавної (приватної) форми власності з угорською мовою навчання, засновниками яких є церковні громади;

б) забезпечення підручниками угорською мовою з профільних предметів;

в) для ромської меншини – відсутність кодифікованої ромської мови, а отже – відсутність навчання рідною мовою, навіть факультативно.

2. Відсутність якісних програм вивчення окремих предметів для шкіл з національними мовами навчання.

3. Брак системної спеціальної професійної підготовки педагогічних кадрів (особливо вчителів з питань толерантності).

4. У навчальному процесі мало використовується специфіка культури, традицій національностей, що проживають у місцях компактного проживання для покращення, полегшення процесу їх інтеграції в українське суспільство.

5. Недостатня кількість місць та нерегульованість механізму отримання вищої освіти представниками національних меншин: можливість диференційованого підходу до складання тестових завдань ЗНО з української мови та літератури для абітурієнтів-випускників закладів середньої освіти із навчанням мовами національних меншин, які виявили бажання вступати на спеціальності, крім української мови і літератури.

6. Проблематичність отримання освіти рідною мовою у місцях дисперсного проживання представників тої чи іншої національної меншини.

Для підтвердження вищезазначеного, слід підкреслити, що у Закарпатській області відкрита мережа загальноосвітніх шкіл для задоволення потреб місцевого населення національних меншин у вивченні рідної мови. З 2008 року на території області функціонують 698 шкіл комунальної власності, в яких здобувають знання 160 тисяч учнів. Навчання рідною мовою для національних меншин реалізується в 19,0% від загальної кількості шкіл, або 127 навчальних закладах [121].

Протягом останніх трьох років була розширена мережа закладів освіти Закарпатської області. На початку навчального року 2010-2011 в Закарпатті, окрім шкіл з українською мовою викладання, функціонують заклади освіти з національними мовами викладання. Зокрема, в регіоні діють: 66 шкіл з угорською мовою викладання; 12 – з румунською; одна – з українською і словацькою мовами; 41 школа з двома або трьома національними мовами викладання; дві гімназії та два ліцеї з угорською мовою викладання; один ліцей з румунською мовою викладання. Працюють також 5 приватних ліцеїв з угорською мовою викладання. Для представників малочисельних меншин

вже відкрито 17 недільних шкіл, де викладають ромською, єврейською, польською та русинською мовами [158].

У 91 дошкільному закладі виховання ведеться мовами нацменшин, у тому числі: у 70 – угорською; у 2 – румунською; у 18 – двома, трьома і більше мовами: угорською, російською, румунською та німецькою мовами, у місцях некомпактного проживання представників національних меншин [128].

У галузі вищої освіти в Ужгородському національному університеті відкрито гуманітарно-природничий факультет з угорською мовою навчання фахових дисциплін. Працюють відділення російської, німецької, словацької та румунської філології. На окремих факультетах цього закладу освіти (біологічному, фізичному, хімічному, математичному, історичному та факультеті романо-германської філології) із числа абітурієнтів угорської, румунської та словацької національних меншин здійснюється підготовка вчителі відповідних предметів, які в основному задовольняють кадрові потреби шкіл із національними мовами навчання. Угорське і румунське відділення функціонують також у Мукачівському гуманітарно-педагогічному інституті та Ужгородському коледжі культури [128].

З 1996 року працює Закарпатський педагогічний інститут з угорською мовою навчання у місті Берегово. Молодь угорської меншини має можливість здобувати освіту рідною мовою у Берегівському медичному училищі, Мукачівському аграрному технікумі, Берегівському професійно-технічному ліцеї.

Аналіз відсоткового співвідношення національного складу населення області та учнів, які навчаються рідною мовою, свідчить, що мережа загальноосвітніх навчальних закладів в основному забезпечує дітям з національних меншин можливість навчатися рідною мовою.

У березні 2007 року була розроблена та затверджена сесією обласної ради «Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій

національних меншин області на 2016–2020 роки», мета якої – підвищити рівень задоволення етнокультурних потреб національних меншин краю, розвивати їхню освіту і культуру [132].

Програма передбачала реалізацію в області державної політики у сфері освіти та культури, духовних потреб національних меншин, розробку науково адекватної методики навчання української мови учнів шкіл, вихованців дошкільних закладів з національними мовами навчання та виховання, а також програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з курсу навчання державної мови. Програмою передбачалося також створення належних умов для всебічного задоволення освітніх, культурних, духовних потреб етнічних спільнот, їх творчої самореалізації, виховання поваги до народних звичаїв, традицій української нації та національних меншин; проведення модернізації навчально-матеріальної бази закладів освіти, культури; підтримка діяльності закладів освіти і культури недержавної форми власності тощо.

З урахуванням вищевикладеного, одним із пріоритетних завдань місцевих органів влади стало подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їх запитів щодо збереження своєї національної ідентичності.

У своїй доповіді заступник директора Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (ЗІПО) з міжнародних зв'язків, національних шкіл та виховної роботи Юрій Герцог зазначив: «Освіті відводиться особлива роль у забезпеченні соціалізації та соціальної захищеності дітей-представників національних меншин, що проживають на території області. Оскільки освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави загалом, проблему навчання і виховання учнів національних меншин варто розглядати у діалектичному зв'язку із розв'язанням проблем стратегії

розвитку освіти в Україні, а щодо Закарпаття, зокрема, то із врахуванням найважливіших особливостей цього регіону:

1. Закарпаття – унікальний і самобутній поліетнічний регіон нашої Батьківщини, в якому проживають понад 100 етнічних спільнот.

2. Народна освіта у регіоні впродовж віків не мала повної національної свободи і внаслідок неодноразових змін державної приналежності краю постійно потерпала від денаціональних впливів: латинізації, мадяризації, чехізації, русифікації.

3. Населення регіону завдяки багатьом природничо-географічним, соціально-економічним та політичним чинникам постійно піддавалося демографічно-еміграційним і міграційним процесам.

4. Нації та етноси регіону як найбільш стабільні утворення у безлічі соціальних реалій, всіляко піклувалися про створення національних шкіл, їх демократичного і світського характеру» [46].

У процесі дослідження було виявлено, що моделі освіти, які використовують мови етнічних меншин, є видом двомовної освіти, які спрямовані на досягнення позитивних результатів згідно з описаними вище критеріями ефективності. Втім, важливо пам'ятати, що не всі форми освіти, які можна вважати «двомовними», мають таку ціль. Всі форми двомовної освіти можна поділити на два основні типи: субтрактивний та кумулятивний. Субтрактивний тип спонукає дітей, які належать до етнічних меншин, відмовитися від своєї рідної мови і повністю перейти на офіційну. Така модель спрямована на асиміляцію мовних меншин. У таких моделях освіти, діти спочатку використовують рідну мову у перші роки навчання, а офіційну мову вводять для використання трохи пізніше. Суттєво, що рідну мову використовують як засіб для навчання дитини вільно володіти офіційною мовою. Згодом, зазвичай в пізніший період початкової освіти, учням викладають лише офіційною мовою. Рідна мова вилучається з програми, змушуючи офіційну мову стати домінуючою по мірі дорослішання дітей.

Оскільки школа не достатньо розвиває мовні навички рідною мовою, дорослі, які проходять через цю систему, майже не використовують її в офіційних і престижних контекстах (хоча країни, що впроваджують цю політику, рідко створюють умови для використання мови меншини в таких сферах). Цей тип двомовної освіти також називають «перехідною двомовною освітою», оскільки його ціль – перевести учня від використання рідної мови до офіційної в процесі навчання та розвитку мовних навичок. Такий перехід можна візуалізувати наступним чином (таблиця 3.1):

Таблиця 3.1

Субтрактивна двомовність

Рідна мова + Офіційна мова – Рідна мова → Офіційна мова		
Перші роки навчання	Пізніші етапи початкової освіти	Доросле життя

Ця концепція передбачає невизнання та недооцінку в суспільстві мов, що не є офіційними. Т. Скутнабб-Кангас та Р. Данбар стверджують, що в субтрактивних моделях навчання мов [160] нова (домінантна або офіційна) мова вивчається за рахунок рідної мови. Першочергово відкидається рідна мова. У свою чергу, термін «рідна мова» є досить неоднозначним у визначеннях багатьох дослідників. Перехід на іншу мову означає, що для осіб, які належать до етнічних меншин і постійно знаходяться в контакті з домінантною мовою, остання стає найбільш поширеною мовою в офіційній, а іноді й в неофіційній сфері. Термін «рідна мова» не слід асоціювати з мовою, яку найчастіше використовують або найкраще знають, оскільки вона може бути більше пов'язана з життєвими обставинами, ніж з особистим вибором. Це призводить до нестабільного стану – диглосії: рідна мова використовується в певних ситуаціях (наприклад, вдома), а домінантна мова використовується в більшості офіційних ситуаціях, таких як школа. Згодом рідну мову часто повністю замінюють домінантною. Т. Скутнабб-Кангас та

Р. Данбар головним чином писали про освіту мовами меншин для корінних народів, але такий стан речей також стосується освіти мовами меншин у ширшому контексті [160].

Суттєвим результатом такого процесу є зменшення імовірності того, що дорослі, які отримали таку форму освіти, передадуть рідну мову своїм дітям. Таке «міжгенераційне передавання мови», що включає в себе використання мови батьками в побуті та її передачу наступному поколінню як рідної, має величезне значення для збереження мови меншин загалом. Враховуючи те, що зберігання та відродження мов меншин є ключовою метою ЄХРМ, можна стверджувати, що будь-який вид субтрактивного двомовного навчання не співпадає з цілями ЄХРМ [80].

З іншого боку, кумулятивна двомовна освіта має на меті стимулювати високий рівень володіння як мовою меншини, так і офіційною мовою. Вона є «кумулятивною», оскільки, якщо дитина користується мовою меншини (Мова А) як основною, вона гарантує розвинене володіння офіційною мовою (Мова Б), одночасно продовжуючи покращувати навички вільного володіння мовою меншини, придатною для формального і неформального спілкування. Якщо ж основною мовою дитини (Мова А) є офіційна мова, вона продовжує вдосконалювати свої навички цієї мови, а також досягає високого рівня володіння мовою меншини (Мова Б). Виходячи із цих тезисів кумулятивну двомовну освіту можемо візуалізувати так (таблиця 3.2):

Таблиця 3.2

Кумулятивна двомовність

Етап навчання		Доросле життя	
Офіційна мова	Мова меншини	Офіційна мова	Мова меншини
Мова А + Мова Б = Мова А + Мова Б			
Мова меншини	Офіційна мова	Мова меншини	Офіційна мова
Етап навчання		Доросле життя	

Різноманітні моделі кумулятивної двомовної освіти мають за мету розширити мовний арсенал [160]. Результатом їх застосування є впевнене користування офіційною мовою (Мовою А) у різних сферах, водночас підвищуючи її суб'єктивну вартість, що сприяє збільшенню ймовірності передачі мови з покоління в покоління. Нижче перелічимо декілька таких моделей освіти.

Перша модель освіти ми досліджували як освіту за допомогою мови спадщини, яку іноді називають двомовною освітою зі збереженням мови меншини. В таких моделях мова навчання – перш за все, мова меншини для дітей, чия «Мова А» є мовою меншини, але офіційна мова також викладається і використовується як мова викладання частини навчального плану, особливо на пізніх стадіях початкової та середньої освіти [111].

Друга модель освіти – це двомовна освіта із зануренням. У таких моделях діти, для яких «Мова А» не є мовою меншини (їх «Мова А» зазвичай є офіційною, хоча вона може бути і третьою мовою), отримують освіту мовою меншини. Загальне занурення зазвичай починається з викладання лише мовою меншини, а навчання офіційною мовою починається через два-три роки і збільшується по мірі переходу учня до середньої освіти. При цьому, мову меншини продовжують використовувати в навчанні до кінця середньої освіти (як правило, не менше 50% навчання проводиться мовою меншини навіть на пізніших стадіях). Цю модель вперше запровадили в Канаді у 60-х роках для розвитку вільного володіння французькою мовою у дітей, чия «Мова А» була англійською. Однак, цю модель перейняли й в багатьох юрисдикціях Європи (наприклад, у Вельсі, Ірландії, Шотландії, Баскії, Наваррі, а також в регіонах Франції), щоб підтримати відродження корінних мов меншин, кількість мовців яких зменшилася з часом, частково через попередню асиміляційну політику щодо національних меншин у сфері освіти [111].

Третьою моделлю освіти є двостороння двомовна освіта, в якій діти, які володіють мовою меншини як своєю першою мовою (Мова А), і діти, чия «Мова А» є офіційною, навчаються в одному класі. Обидві групи часто є численно приблизно рівними. В цьому випадку обидві мови використовуються як мови навчання, причому мову меншини використовують щонайменше у 50% навчального процесу. Важливим є те, що впродовж кожного навчального періоду в день використовується лише одна з двох мов [111].

Ці моделі намагаються збалансувати кількість дітей з кожного мовного середовища, щоб жодна мова не стала домінантною. Однак, враховуючи нерівності в статусі двох мов, доволі часто виникає ситуація коли застосовується мова меншини або в класі навчаються більше дітей, для яких «Мова А» – це мова меншини. Однак, мета такої моделі полягає в тому, щоб всі учні розвивали збалансовану двомовність для володіння як мовою меншини, так і офіційною мовою.

Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL – Content and Language Integrated Learning) є четвертою моделлю освіти. Це модель, яка в основному розробляється з метою розвитку двомовності для володіння як офіційною мовою держави, так і ключовою міжнародною мовою або мовою, яка є офіційною в іншій (часто сусідній) державі. Це часто відбувається в країнах, які мають значні економічні, соціальні та культурні зв'язки з цією іншою державою. Проте, цей метод також може використовуватись для мов меншин замість основної міжнародної мови.

На практиці, моделі CLIL мають певну схожість із моделями двомовної освіти із зануренням та двосторонньою двомовною освітою. Вони передбачають інтеграцію вивчення мови та вивчення предмета так, що деякі предметні сфери в навчальній програмі, такі як фізика чи географія, викладаються мовою, відмінною від «Мови А» учнів. Це дозволяє

паралельно розвивати додаткову мову, частка викладання якої в загальному складі навчальної програми складає від 10% до 50% [157].

Важливо зазначити, що між моделями CLIL існують значні відмінності щодо інтенсивності використання додаткової мови, віку, коли додаткова мова вводиться в навчальний процес, тривалості викладання додаткової мови та обсягу безпосереднього викладання мови.

Основні переваги методу CLIL полягають в тому, що додаткову мову можна вивчати швидше завдяки інтеграції викладання мови та викладання предмета, а також тому, що учні засвоюють мову в академічних сферах, а не просто в сфері суспільної комунікації.

Вивчаючи стан забезпечення прав української діаспори в Румунії, ми виявили, що Українська діаспора в Румунії залишається досить численною, попри значні асиміляційні процеси. Відповідно до результатів перепису 2011 року, українці в Румунії становлять третю за чисельністю, після угорської та ромської спільнот, етнічну меншину (50,9 тис. осіб). Більшість українців живуть у округах Марамуреш (30,8 тис. осіб), Тимісі (6 тис.), Сучава (5,9 тис.) і Караш-Северін (2,5 тис. осіб) [165].

Компактні поселення українців розміщені на прикордонній з Україною території Румунії, де представники діаспори становлять автохтонне населення. Велика частина української діаспори проживає в Румунії дисперсно.

Чисельність української діаспори в Румунії скорочується – так, за переписом 2002 року, вона ще становила 61 098 осіб (чисельність українців у період 2002–2011 років скоротилась приблизно на 10 тисяч), а за переписом 1992-го – 65 472 осіб 71 (українська етнічна діаспора впродовж 1992–2002 років скоротилась приблизно на 5 тисяч) [128].

В освітній сфері чинною є Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання й еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, виданих в Україні та Румунії (від 19.02.1999 р.) та

Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України й Міністерством освіти Румунії від 25.08.1995 (Додаток Г). Останній документ був підкріплений Протоколами про втілення в життя «Угоди про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Румунії» на 2008/2009, 2009/2010 та 2010/2011 навчальні роки (від 18.07.2008), яким було передбачене надання на основі взаємності стипендій на отримання освіти, удосконалення знань української мови та літератури для вихователів дитсадків, вчителів шкіл і ліцеїв; для викладачів вищих закладів освіти та студентів, обмін спеціалістами, літні курси української мови, літератури та народознавства тощо. Однак, питання ефективної імплементації цих документів значною мірою зумовлене потребою вирішення комплексу питань щодо подальшого працевлаштування таких випускників [154].

З метою належного забезпечення прав національних меншин, діє Змішана міжурядова Українсько-Румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 357 державна статистика також містить дані про додаткову освіту меншин та викладання мов та культури меншин (хоча й не в усіх випадках). Вони не внесені сюди, бо робота зосереджена на освіті мовами меншин.

Серед основних завдань Комісії є:

- сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади щодо забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні;
- організація розроблення та здійснення заходів щодо співробітництва між Україною та Румунією з метою забезпечення прав національних меншин;
- підготовка пропозицій щодо:

а) сприяння створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин;

б) визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні [155].

Також відповідно до Указу Президента України від 20 лютого 2006 року № 142 «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» в Румунії відкрито Культурно-інформаційний центр у складі Посольства України в Румунії. Згідно з документом, основними завданнями центру, зокрема, є сприяння вивченню української мови на території цієї держави; підтримання зв'язків з українцями за кордоном, сприяння задоволенню їхніх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб [143].

Втім, попри розвинену договірну основу україно-румунських відносин стан забезпечення освітніх, культурно-інформаційних потреб української діаспори в Румунії негативно позначився на їхній національній ідентифікації.

Соціологічні опитування показують, що румунська ідентичність має більшу присутність по обидві сторони українсько-румунської межі. Асиміляція сильніше вплинула на самоідентифікацію української діаспори в Румунії, порівняно з румунською спільнотою в Україні. Так, 58,2% українців з південної Буковини вважають себе українцями, тоді як 76,6% українців, проживаючих в Румунії, ідентифікують себе як румуни. Чіткий вказівник сильної асиміляції - це те, що 85,7% українців з південної Буковини більше вважають себе частиною румунської нації, ніж української. Проте, не дивлячись на це, в більшості українських представників діаспори в Румунії все ще присутнє відчуття двоїстої національної приналежності. Так, 74,4% українців з південної Буковини в Румунії відчувають себе частинами української нації, незважаючи на те, що вони живуть у Румунії [128].

Подібною є й ситуація щодо мовної ідентифікації опитаних – українська мова є рідною для більшості (75,5 %) респондентів, водночас для значної частини є характерною схильність до білінгвізму – рідною назвали й українську, і румунську мову 16,3 % етнічних українців південної частини Буковини [128].

3.2. Розвиток україно-румунської співпраці щодо удосконалення напрямів, форм та методів роботи з національними меншинами в освітній галузі України та Румунії

3.2.1. Аналіз нормативно-правового та методичного забезпечення щодо навчання національних меншин в Україні.

На сучасному етапі в Україні зосереджено увагу на забезпеченні прав національних меншин на освіту та можливість використовувати рідну мову під час навчання. Це питання актуальне як для представників і організацій національних меншин, так і на державному рівні. Існуюче законодавство гарантує вільний розвиток національних меншин, підтримує їх бажання зберегти свою етнічну унікальність, мову та культуру, і сприяє вихованню почуття національної самосвідомості серед українських громадян. У той же час, зміни до законодавства, які відбулися в останній час, переважно спрямовані на збільшення гарантій прав національних меншин, при цьому часто відводячи на другий план питання реалізації прав етнічних українців.

Аналітичний огляд показує, що рівень навчання української мови в середніх закладах освіти, де викладають мовами національних меншин, дуже різноманітний. Низький рівень володіння українською мовою серед випускників деяких шкіл, незважаючи на можливість проходження тестів рідною мовою, знижує їх можливості для успішного навчання у закладах вищої освіти та подальшої повноцінної інтеграції в українське суспільство. Це вимагає додаткових кроків для поліпшення ситуації з вивченням

української мови та літератури в школах, де навчання проводиться мовами національних меншин. Так, було б доцільно:

- розробити ефективну модель навчального процесу, що дозволить учням ефективно вивчати українську мову поруч із рідною мовою своєї національності;

- активізувати діяльність з підготовки вчителів для шкіл, де навчання ведеться угорською або румунською мовами, з особливим акцентом на викладання української мови та літератури;

- проводити систематичні моніторингові дослідження, щоб визначити рівень навчальних досягнень учнів з української мови та мов національних меншин в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, де викладання ведеться мовами національних меншин;

- розглянути питання про можливість отримання другої вищої освіти безкоштовно для вчителів шкіл, де навчання ведеться мовами національних меншин, зі спеціалізацією в "українська мова і література";

- проводити масштабну освітню та пояснювальну діяльність серед учнів, вчителів, батьків і громадськості стосовно законодавчих і нормативно-правових засад статусу державної мови через центральні та регіональні засоби масової інформації;

- підтримувати модернізацію навчально-матеріальної бази шкіл, де навчання ведеться мовами національних меншин;

- збільшувати колекції бібліотек шкіл, де навчання ведеться мовами національних меншин, сучасною українською та іншомовною літературою.

Реалізація цього комплексу заходів дозволила б підвищити якість освіти, що позитивно вплинуло б на рівень людського потенціалу в Україні; використати додаткові механізми забезпечення мовних та освітніх прав національних меншин, зберігаючи при цьому баланс уваги до прав етнічних українців; запровадити інклюзивні підходи щодо подальших змін та новацій державної мовної політики в освітній сфері.

Освітній закон № 84/1995 визначав основні принципи освіти для національних меншин. Цей закон в основному повторював статтю Конституції, яка забезпечує право осіб, що належать до національних меншин, на навчання рідною мовою на всіх рівнях освіти, якщо є відповідний запит. Проте, це не відміняє обов'язкового навчання румунською мовою.

У статті 119 Закону наголошується, що викладання мовами національних меншин може проводитися за запитом і не повинне заважати вивченню державної мови. Стаття 121 регламентує, що учні, які відносяться до національних меншин і навчаються в школах з румунською мовою навчання, можуть за запитом вивчати свою рідну мову, літературу, традиції та історію свого народу відповідно до цього закону.

Згідно зі статтею 123 закону, викладання мовою меншин допускається у коледжах та закладах вищої освіти. Закон також дозволяє створення мультикультурних та приватних закладах вищої освіти, які можуть бути засновані представниками меншин. Водночас, вчительський склад, що відноситься до національних меншин, має бути адекватно представлений у керівництві освітніх установ з класами, секціями та групами, де здійснюється викладання мовами національних меншин, згідно з компетенціями педагогів [167].

В оновленій версії Закону про освіту (№ 1/2011 від 9 лютого 2011 р.) також присутні положення про національні меншини, але вони висвітлені більш детально. Наприклад, стаття 45 закону повторює право на навчання рідною мовою на всіх рівнях освіти за відповідним запитом, а також визначає румунську мову як обов'язкову до вивчення. До того ж, було внесено нові положення. В тій же статті зазначено, що студенти, що належать до етнічних меншин і не мають змоги вивчати свою рідну мову в місті проживання, мають право на допомогу з відповідними коштами для відшкодування транспортних витрат до найближчого навчального закладу, де викладаються

заняття на їх рідній мові, або отримати безоплатне харчування та житло в студентському гуртожитку, де навчання ведеться мовою відповідної меншини. Цей законодавчий крок був зумовлений тим, що в деяких ситуаціях, коли кількість учнів, що представляють національну меншину, є мала, створення окремої школи, наприклад, для 20 учнів, не є економічно виправданим [82].

Законодавство вимагає від педагогів, які ведуть заняття мовами етнічних меншин, підтвердити свою компетентність у володінні відповідною мовою та забезпечує можливість підвищення їхньої кваліфікації у своїй країні та за кордоном. Однак, викладачам, що спеціалізуються на румунській мові та літературі, не потрібно демонструвати своє знання мов меншин.

Учням, які належать до національних меншин, Міністерство освіти має забезпечити підручники, які можуть бути створені на мовах національних меншин, перекладені на румунську мову або ж бути імпортованими і затвердженими Міністерством освіти.

Під час розробки освітніх програм, як для румуномовних шкіл, так і для шкіл, де викладання ведеться мовами національних меншин, близько 75% програми схвалюється на державному рівні, а решту 25% - на рівні місцевої громади. У результаті, в програму можна включити історію міста або села, що відображає також роль національних меншин.

У процесі визначення фінансування для шкіл, що проводять навчання на мовах національних меншин, стандартна сума, що розрахована на учня (або дошкільника), множиться на вищий коефіцієнт, який бере до уваги фактори, такі як викладання мовою етнічної меншини.

Важливою для забезпечення освітнього процесу національних меншин є стаття 46 Закону, яка представляє директиви щодо викладання предмету «Румунська мова та література» у випускному класі, які базуються на специфічній програмі, розробленій з урахуванням національних меншин. Використання стандартних підручників, що використовуються в установах,

де мовою навчання є румунська, допускається лише за виняткових обставин: за запитом батьків, опікунів, організацій меншин, представлених в парламенті, або в ситуації, коли меншина не представлена в парламенті, за запитом парламентської групи з представників національних меншин. Окрім того, в закладах освіти, де мовами викладання є мови національних меншин, спеціалізована термінологія для предметів, включених до спеціалізованих модулів, також має бути викладена та вивчена румунською мовою [38].

Навчання рідної мови, літератури, історії та традицій національних меншин, а також музична освіта, особливо в частині, пов'язаній з народною музикою, базуються на спеціальних програмах та методологіях. Ці програми розробляються командами експертів з мови та культури відповідної меншини та затверджуються відповідно до Закону про освіту Міністерством освіти. Шкільна програма та підручники також відображають історію та традиції національних меншин у Румунії.

Таким чином, румунський законодавець спробував відповісти на нарікання, щодо шкільної програми, розробленої Міністерством освіти та досліджень не містила згадок про меншини. Зокрема, про відсутність згадок про меншини та їхній культурний внесок у підручниках з історії та інших предметах, недостатнє освітлення питань національних меншин, а також наявність негативних стереотипів про групи (наприклад, угорці, турки, роми), які не входять до етнокультурної групи румунів.

Україно-румунська співпраця в галузі освіти має давні традиції. У 19 столітті в Одесі, Ясах та інших містах України діяли румунські школи та гімназії. У 20 столітті, після Другої світової війни, співпраця між двома країнами була перервана на кілька десятиліть. Однак з 90-х років ХХ століття вона почала активно розвиватися [158].

У 1997 році було підписано Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією. У цьому документі передбачено,

що сторони будуть співпрацювати у галузі освіти, зокрема в питаннях збереження та розвитку культур національних меншин [161].

У 2000 році було створено Змішану Українсько-Румунську міжурядову комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Ця комісія займається питаннями реалізації прав національних меншин, зокрема у сфері освіти [162].

У рамках україно-румунської співпраці в освітній галузі реалізуються такі напрямки:

- обмін досвідом у сфері освіти національних меншин;
- розробка спільних освітніх програм та проєктів;
- проведення спільних освітніх заходів;
- обмін досвідом у сфері освіти національних меншин.

Україна та Румунія проводять регулярні зустрічі експертів і фахівців у сфері освіти національних меншин. На цих зустрічах обговорюються актуальні питання, пов'язані з освітою національних меншин, зокрема:

- навчання мовами національних меншин;
- збереження культурної спадщини національних меншин;
- інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами.

У рамках обміну досвідом проводяться спільні дослідження, розробляються рекомендації та практичні матеріали.

Україна та Румунія співпрацюють у розробці спільних освітніх програм та проєктів [163]. Ці програми та проєкти спрямовані на сприяння розвитку освіти національних меншин, зокрема на: забезпечення доступу до освіти для дітей національних меншин; покращення якості освіти національних меншин; розвиток міжкультурного діалогу.

Серед спільних освітніх програм та проєктів, реалізованих в Україні та Румунії, можна виділити такі:

У рамках програми "Українсько-румунські школи" в Україні та Румунії відкрито кілька шкіл, де навчання ведеться українською та румунською мовами.

Проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами» [163]. У рамках цього проєкту розроблено спільні рекомендації та практичні матеріали для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Україна та Румунія проводять спільні освітні заходи, такі як: конференції та семінари з актуальних питань освіти національних меншин; обміни студентами та викладачами; проєкти з розвитку освіти національних меншин.

Спільні освітні заходи сприяють підвищенню обізнаності про освіту національних меншин, обміну досвідом та співпраці між фахівцями з України та Румунії.

Отже, україно-румунська співпраця в галузі освіти має важливе значення для розвитку освіти національних меншин в обох країнах. Спільні проєкти та заходи сприяють підвищенню якості освіти національних меншин, розвитку міжкультурного діалогу та зміцненню відносин між Україною та Румунією.

3.2.2. Висвітлення перспективних ідей удосконалення системи роботи з національними меншинами Румунії в освітній галузі України

Відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, «освіта є невід’ємним правом людини, гарантованим Конституцією України». Це право поширюється на всіх громадян України, незалежно від їхньої національної належності, громадянства, соціального походження, статі, раси, кольору шкіри, мовних чи інших ознак [141].

Освіта національних меншин в Україні є важливим компонентом національної політики. Вона спрямована на збереження та розвиток мов, культур і традицій національних меншин, а також на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України у здобутті освіти.

В Україні державні органи, зокрема Міністерство освіти і науки України, відіграють важливу роль у забезпеченні прав національних меншин на освіту. Однак, на думку науковців, ця роль могла б бути більш активною. Зокрема, державні органи могли б:

- розробляти та реалізовувати законодавчі та нормативно-правові акти, які регулюють освіту національних меншин.
- забезпечувати фінансування освітніх програм та проєктів для національних меншин.
- проводити моніторинг та оцінку якості освіти національних меншин.

В Україні мережа закладів освіти, де навчання ведеться мовами національних меншин, є обмеженою. Це пов'язано з низкою факторів, зокрема з недостатнім фінансуванням, відсутністю кадрового потенціалу та низькою мотивацією батьків до навчання дітей у таких школах.

Для розширення мережі навчальних закладів, де навчання ведеться мовами національних меншин, необхідно:

- збільшити фінансування освітніх програм та проєктів для національних меншин;
- проводити підготовку та перепідготовку педагогічних працівників, які можуть викладати мовами національних меншин;
- пропагувати навчання у школах, де навчання ведеться мовами національних меншин.

Зміст і методи навчання мовами національних меншин повинні відповідати сучасним вимогам і потребам дітей та молоді. Для цього необхідно:

- розробляти сучасні навчальні програми та підручники для навчання мовами національних меншин;
- впроваджувати інноваційні методи навчання мовами національних меншин;
- забезпечувати доступ до освітніх ресурсів, які сприяють розвитку мов національних меншин.

Україна має значний досвід у галузі освіти національних меншин. Цей досвід може бути корисним для інших країн. Для розширення міжнародної співпраці в галузі освіти національних меншин необхідно залучати міжнародні організації та фонди до реалізації освітніх програм і проєктів для національних меншин, проводити спільні дослідження та обмін досвідом з іншими країнами у галузі освіти національних меншин, розвивати міжкультурний діалог і взаєморозуміння між представниками різних національних меншин.

Реалізація цих ідей дозволить поліпшити якість освіти національних меншин в Україні та сприятиме розвитку української мови і культури.

Реалізація перспективних ідей удосконалення системи роботи з національними меншинами в освітній галузі України залежить від ефективності роботи органів управління, зокрема Міністерства освіти і науки України.

Слід відзначити, що Міністерство освіти і науки України розробило і реалізує проєкт «Нова українська школа», який передбачає створення сучасної освітньої системи, яка відповідає потребам дітей та молоді. У рамках цього проєкту передбачено створення нових закладів освіти, де навчання ведеться мовами національних меншин [164].

Зокрема, Національний університет «Острозька академія» створив Центр мов національних меншин, який займається підготовкою та перепідготовкою педагогічних працівників, які можуть викладати мовами національних меншин.

Український культурний фонд підтримує освітні проекти для національних меншин, зокрема проекти з розвитку української мови та культури.

Як бачимо, в Україні ведеться належна робота з реалізації перспективних ідей удосконалення системи роботи з національними меншинами в освітній галузі. Однак, для досягнення стійких результатів необхідно активізувати цю роботу і залучити до неї широке коло зацікавлених сторін.

У Румунії також існує розвинена система освіти національних меншин. У країні діють понад 700 шкіл, у яких навчання ведеться мовами національних меншин. Крім того, у Румунії діють численні громадські організації, які займаються освітньою діяльністю серед національних меншин.

Аналіз досвіду роботи Румунії в галузі освіти національних меншин дозволяє виділити ряд перспективних ідей, які можуть бути впроваджені в освітній галузі України.

Для дотримання права на освіту рідною мовою державні та місцеві органи влади можуть обрати кілька різних стратегій. Зокрема:

1. Відкриття нових шкіл та дошкільних закладів освіти, де навчання здійснюється мовою національної меншини, що компактно проживає на цій території.
2. Відкриття окремих класів (груп) з певною мовою навчання.
3. Перепрофілювання окремих шкіл з україномовних на білінгвістичні.

4. Підтримка діяльності навчальних закладів для навчання осіб національних меншин, які фінансуються з недержавних джерел.

5. Відкриття нових факультетів для навчання національних меншин у закладах вищої освіти.

6. Сприяння діяльності вишів для навчання національних меншин, заснованих приватними особами чи об'єднаннями громадян.

Але такі стратегії повинні враховувати умови, які забезпечують можливості отримання освіти рідною мовою, наскільки конкретна меншина інтегрована в сучасне українське суспільство.

У процесі дослідження нами було з'ясовано, що для угорської та румунської національної меншини проблемним залишається питання складання зовнішнього незалежного оцінювання з профільних предметів рідною мовою. Як варіант, громадські організації національних меншин області пропонують, крім української мови та літератури, брати за основу результати з предметів відповідного напрямку, а результати тестових завдань з української мови та літератури оцінювати як зараховано/не зараховано. В той же час, для абітурієнтів, які навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах мовами національних меншин, готувати тести з української мови і літератури відповідно до навчальних програм зазначених шкіл або складати програми для зовнішнього незалежного оцінювання так, щоб вони відповідали всім навчальним програмам, що діють на теренах держави.

Зокрема, для представників угорської та румунської національної меншини, що проживають дисперсно і не мають можливості відвідувати відповідні школи, варто передбачити збільшення фінансування та проведення факультативних занять з рідної мови та історії. Доцільним було б також відкриття груп у дитячих навчальних закладах з відповідною мовою навчання та виховання. Вважаємо важливим перегляд підручників з історії та більш толерантне викладання окремих тем і методично-науковий підбір навчальних матеріалів.

Для ромської національної меншини на цьому етапі потрібна окрема програма впровадження освіти рідною мовою, яка б передбачила:

- кодифікацію мови (на основі одного з найбільш поширених діалектів);
- запровадження навчання ромів рідною мовою шляхом створення системи навчальних закладів (від дошкільного до ЗВО) з ромською мовою викладання;
- підготовку та впровадження державних навчальних програм для відповідної школи;
- підготовку підручників ромською мовою;
- вивчення історії ромської народності, як частини історії української нації;
- виховання толерантного ставлення до ромів шляхом запровадження відповідного курсу (або частини іншого курсу) у всіх закладах освіти, незалежно від мови викладання.

Для того, щоб хоча б частково вирішити проблему доступу ромів до освіти рідною мовою на цьому, етапі потрібно використати ті педагогічні кадри, які вже здобули вищу (середню спеціальну освіту) і є представниками цієї народності, та використати досвід європейських держав і спробувати запровадити експериментальне навчання ромською мовою. Це може бути окремий клас чи експериментальна група..

Для малочисельних національних меншин, які проживають на теренах області, варто розробити цільову програму підтримки відповідної національної меншини, яка б містила:

- підготовку та друк підручників і навчальних посібників відповідною мовою;
- часткове фінансування діяльності недільних та інших видів шкіл з мовою навчання національної меншини, які на цей момент діють за рахунок донорських коштів чи коштів представників відповідної меншини;

- забезпечити відповідні педагогічні кадри у музичних, художніх, спортивних школах, які б володіли мовою учнів, яких навчають;
- сприяти укладанню та друку відповідних двомовних словників (словацько-українського, польсько-українського, вірменсько-українського та ін.).

Інший варіант політики у сфері доступу до освіти рідною мовою – це створення обласного освітнього центру національних меншин, що має свої відділення у кожному районному центрі або у загальноосвітніх закладах I–III ступенів. Такий центр міг би акумулювати літературу, посібники та електронні носії, словники і періодичні видання мовами національних меншин, а також сам міг би стати ініціатором та розробником відповідних підручників, посібників, словників чи видавати власний періодичний журнал, чи газету, інші інформаційні видання.

У такому освітньому центрі можна передбачити проведення навчання, тренінгів, семінарів, науково-практичних конференцій для педагогів, які працюють з учнями-представниками національно-культурних меншин.

Кожен варіант потребує значного збільшення державного фінансування на забезпечення можливості отримання освіти рідною мовою. Особливої уваги з боку держави потребує вирішення проблеми освіти ромів рідною мовою. Вирішити цю проблему на місцевому рівні просто неможливо.

Румуни – друга за величиною національна меншина Закарпаття – компактно проживають на теренах трьох районів: Тячівського, Рахівського та Хустського районів.

Всього на теренах Закарпаття проживає близько 32 тис. румун [128]. Діти з румунських сімей мають можливість відвідувати два дитячі дошкільні заклади (що дуже мало для такої кількості румуномовного населення), де навчально-виховний процес ведеться румунською мовою. Особливо ця проблема загострилася зараз, коли значно збільшено роль дошкільної освіти у процесі підготовки дитини до школи.

Для подальшого забезпечення прав румун на освіту створено 13 загальноосвітніх та неповних середніх шкіл, з них 11 загальноосвітніх шкіл з румунською мовою навчання, дві – з українсько-російсько-румунською. У Солотвині створено ліцей гуманітарного та природничого профілів з румунською мовою навчання. За даними обласного відділу з питань національностей Закарпатської ОДА всього в загальноосвітніх школах румунською мовою навчається 3 948 учнів у 206 класах, або 2,3% відсотка від усієї кількості учнів області. За період з 2004 року у румуномовні навчальні заклади надійшло понад 60 найменувань підручників та навчальних програм у кількості 26 541 примірник на загальну суму 590,279 тис. гривень [167].

Цифри вражаючі, але румуни мають певні проблеми, зокрема з вивченням української мови. Румуни дуже важко опановують українську, і більшість вчених вказують на неправильну організацію процесу її вивчення у навчальних закладах. Звичайно, варто говорити і про те, що потрібно виділяти більше годин у навчальному процесі вивченню української мови та літератури у школах з національними мовами викладання.

У 1990 році при Ужгородському державному університеті було відкрито відділення «Румунська мова та література» на факультеті романо-германської філології, випускники румунських шкіл навчаються на різних факультетах Ужгородського національного університету і мають можливість скласти іспити рідною мовою. Незважаючи на це, один заклад вищої освіти не в змозі забезпечити достатню кількість кадрів навіть для наявних шкіл з румунською мовою викладання, особливо фахівців з природничих дисциплін, тому велика кількість випускників навчається у закладах вищої освіти Молдови і Румунії.

В той же час, напрямок роботи із національними меншинами в Україні є досить розрізненим. Так, окремо можна виділити ситуацію із освітою ромської національної меншини як найгіршої. Це пов'язано з багатьма

причинами, а головне з тим, що роми не мають офіційної рідної мови. В Україні не кодифіковано ромську мову, а отже й освіта нею вестися не може.

Друга значна проблема – різні діалекти, якими розмовляють роми Закарпаття (та й інших регіонів України), далекі та незрозумілі різним групам ромів. На теренах Закарпаття існує принаймні чотири різні діалекти: ловарський, сервутьський, келдерарський та «мадярський». Але й ці діалекти вже значно змінені і насичені місцевими діалектизмами з інших мов, залежно від місцевості, де їх використовують [128].

Звідси постає повна відсутність програм навчання ромською мовою, підручників, посібників; поширені у суспільстві негативні стереотипи у ставленні до ромів призводять до того, що ромські діти не відвідують навіть українських шкіл, куди їх записують. Перше і єдине видання букварика для ромів ромською мовою (на основі ловарського діалекту) під назвою «Країна ромів на просторах України. Перші кроки до абетки» вийшло за сприяння Закарпатського культурно-освітнього благодійного фонду завдяки донорському фінансуванню з Канади. Офіційно у Закарпатській області не існує шкіл з ромською мовою навчання. Але часто у різних публікаціях можна зустріти словосполучення «ромська школа». Такі школи дійсно є: це школи №13 та №14 в Ужгороді, №14 у Мукачеві, №13 у Береговому. Вони носять назву ромських тільки тому, що їх відвідують ромські діти. Та навчання там ведеться українською (Ужгород) та угорською (Мукачево та Берегово) мовами. Загалом виключно «ромських» шкіл в області нараховується 13. За даними облдержадміністрації, ромські діти навчаються в 127 школах області, але занадто мала частина з них здобуває неповну середню освіту. Зі слів завідувача сектором відділу національностей Закарпатської ОДА Любові Петришиної, із класу чисельністю 20 дітей ледве 5–6 доходять до випускного класу. У навчальних закладах області, які відвідують ромські діти, за офіційною статистикою не працює жоден представник ромської народності, що призводить до непорозумінь між

вчителями та учнями (як відомо, такі взаємини не прості і в школі, яку відвідують представники однієї національності) [137]. Як результат, освічених ромів можна перелічити на пальцях однієї руки.

Як вихід із ситуації, що склалася, у деяких місцях компактного проживання ромів (таборах) циганські старости (барони) або місцеві священики організують класи чи навіть школи, часто це недільні школи, які відвідують діти різних вікових категорій, щоб навчитися хоча б елементарного: читати і писати. Держава жодним чином не підтримує такі школи чи класи.

Отже, реалізація таких заходів дозволить забезпечити ефективну роботу з національними меншинами Румунії в освітній галузі України, сприятиме розвитку їхніх культур та мов, а також зміцненню міжкультурного діалогу і взаєморозуміння між представниками різних національностей.

Висновки до розділу III

У розділі 3 було акцентовано увагу на потенціалі та перспективах використання румунського досвіду щодо удосконалення освітнього процесу національних меншин в Україні. Були розглянуті можливості використання румунського досвіду для покращення освітнього процесу національних меншин в Україні. Позитивний досвід Румунії може бути цінним джерелом для ідей та методів, які можна адаптувати в умовах освіти національних меншин в Україні.

У підрозділі 3.1 увага зосереджується на забезпеченні освітніх потреб національних меншин в Україні на сучасному етапі розвитку освіти. У параграфі відзначається, що попри деякі досягнення в цій галузі, існують прогалини та виклики, які потребують уваги з боку органів управління освітою, закладів освіти з підготовки відповідних фахівців. Увага була приділена аналізу нормативно-правових документів, проблемі реалізації освітніх прав та потреб національних меншин, законодавчого врегулювання,

розроблення заходів щодо забезпечення та захисту, формування системи гарантій для їх реалізації. Дослідженням встановлено, що на території України проживають представники понад ста тридцяти національних меншин та народностей. Через те, ідеологія мультикультуралізму є основою української нації. Близько 400 000 представників національних меншин використовують рідну мову для здобуття загальної середньої освіти, однак, за три десятиліття становлення української державності не розроблена комплексна правова етнополітична стратегія, яка буде впливати безпосередньо на розвиток освітньої сфери. Невизначеність правового регулювання, суперечливість норм права, колізії у діючих правилах та міжнародно прийнятих стандартах – це велика проблема для сучасної України. Виявлення проблемних питань у системі надання освітніх послуг представникам національних меншин, позитивні аспекти взаємодії, розгляд цілісного механізму у освіті в Україні є нагальними питаннями, які потребують вирішення.

У підрозділі 3.2 розглядається динаміка розвитку україно-румунської співпраці в освітньому контексті. Спільні програми, проекти та ініціативи, розроблені в рамках цієї співпраці, сприяють обміну досвідом і розширенню педагогічних практик, що спрямовані на роботу з національними меншинами. Спільні програми, проекти та ініціативи, розроблені в рамках цієї співпраці, сприяють обміну досвідом і розширенню педагогічних практик, що спрямовані на роботу з національними меншинами.

Матеріали дослідження було спрямовано на висвітлення перспективних ідей удосконалення системи роботи з національними меншинами Румунії в освітній галузі України. Основний акцент було зроблено на тих методах і підходах, які демонстрували свою ефективність в румунському контексті і можуть бути адаптовані для української реальності.

У процесі дослідження було з'ясовано, що Румунія має значний досвід у галузі міжкультурної освіти. Цей досвід може бути використаний для

розробки та реалізації програм і проєктів, які сприяють розвитку міжкультурного діалогу та взаєморозуміння між представниками різних національностей. Спільні програми, проєкти та ініціативи, розроблені в рамках україно-румунської співпраці, можуть сприяти обміну досвідом і розширенню педагогічних практик, що спрямовані на роботу з національними меншинами. Румунія має розвинену мережу закладів освіти, які готують фахівців для роботи з національними меншинами. Цей досвід може бути використаний для створення в Україні подібних закладів освіти чи окремих структурних підрозділів.

Загалом, Україна має законодавство, що гарантує право на освіту національним меншинам та забезпечує розвиток їх культури та мови. Наприклад, Закон України «Про освіту» визнає право на національну освіту та встановлює обов'язковість її забезпечення державою. Розроблені спеціальні програми, які мають на меті підтримку та розвиток національної освіти. Однак, на практиці, рівень освіти національних меншин не є однаковим в усіх регіонах країни. У деяких регіонах національні школи та класи функціонують, проте, у більшості регіонів рівень освіти національних меншин є менш розвиненим, а діти мають можливість навчатися рідною мовою лише в деяких загальноосвітніх школах.

Однією з невирішених залишається проблема недостатнього фінансування національної освіти, яка ускладнює розвиток національних шкіл та класів, а також зменшує можливості дітей національних меншин отримувати якісну освіту.

Стан освіти національних меншин в Україні можна оцінити як такий, що потребує додаткової уваги державних органів управління освітою загалом і зусиль для поліпшення організаційно-педагогічних засад освіти національних меншин.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань було визначено сукупність базових понять, які розкривають сутність середньої та вищої освіти національних меншин Румунії.

У першому розділі дисертації здійснено аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та уточнено зміст і сутність базових понять, якими послуговуються дослідники в галузі середньої та вищої освіти. Розглянуто питання щодо понятійно-термінологічного інструментарію дослідження освіти національних меншин у сучасній науково-педагогічній літературі. Досліджено та розкрито такі поняття як «освіта», «система», «система освіти», «професійна освіта», «національні меншини».

Зробивши аналіз розвитку теорії і практики румунської середньої і вищої освіти національних меншин з 50-х років 20-го століття до 20-х років 21-го століття, можна відзначити динамічність та багатогранність цього процесу. Соціально-політичні реалії того часу вимагали постійної адаптації освітніх стратегій, які коливалися від відвертої асиміляції до наголошеного білінгвізму та багатокультурності. Зародження і зміцнення ідеї права кожної національної меншини на збереження своєї культурної спадщини і рідної мови стали визначальними для освітніх політик. Однак, хоча цей принцип визнається на теоретичному рівні, на практиці він може бути реалізований різними способами, в залежності від конкретного соціально-політичного контексту. Тому подальші дослідження у цій сфері важливі для розуміння того, як ці політики реалізуються на практиці, які можна виявити проблеми і виклики у площині освітньої сфери України.

Щодо тенденцій розвитку середньої і вищої освіти національних меншин в Румунії та Україні в контексті глобалізації міжнародного освітнього простору, було виявлено, що обидві країни активно адаптують свої освітні системи до загальносвітових стандартів. Важливо відзначити, що при цьому вони прагнуть зберегти та розвивати культурну і мовну

самобутність національних меншин, хоча й знаходяться у відносно різних станах щодо імплементації таких стандартів. Ставлення до мов національних меншин як до цінного ресурсу, а не як до бар'єру для інтеграції, стає ключовим в освітній політиці. Така тенденція демонструє прогресивні зміни в підходах до освіти національних меншин, відображаючи вплив глобалізації на освітній простір. Проте, для подальшого успішного розвитку цього напрямку в Україні необхідно посилити діалог між усіма зацікавленими сторонами, забезпечуючи збалансованість інтересів національних меншин і більшості населення.

В Румунії і в Україні виявлені схожі тенденції, такі як зростання значення рідної мови та культури в освітньому процесі, розвиток інклюзивних підходів до освіти, а також зростаюча інтеграція в міжнародний освітній простір. Ці тенденції, хоча і позитивні, водночас призводять до деяких викликів, таких як потреба в більш кваліфікованих вчителів, які володіють як рідною мовою, так і мовами інтернаціонального спілкування, а також потреба у посиленні ресурсів для забезпечення якісної освіти в умовах різноманітності і глобалізації.

Важливо зазначити, що розвиток освіти національних меншин в Румунії та Україні має свої особливості. Наприклад, в Румунії більше уваги приділяється інтеграції у європейський освітній простір, тоді як в Україні важливими факторами є впровадження державної мови та національного виховання. У свою чергу, ці особливості мають значний вплив на шляхи розвитку та стратегії освітньої політики в обох країнах. Зрештою, попри різницю в деталях, обидва тези підтверджують значущість інклюзивних, багатомовних та мультикультурних підходів до освіти національних меншин у сучасному світі.

Охарактеризовано специфіку функціонування системи середньої і вищої освіти національних меншин Румунії. Розглянуто систему освіти Румунії в історичному поступі та на сучасному етапі розвитку. Система

освіти Румунії на сучасному етапі розвитку відображає важливі принципи, такі як рівність можливостей, диференціація та адаптація до потреб студентів. Держава докладає зусиль, щоб забезпечити рівні умови для навчання для всіх студентів, незалежно від їх національності, етнічного походження та мови.

Важливою частиною системи освіти Румунії є спеціальні програми та проєкти, які забезпечують можливість отримання якісної освіти для представників національних меншин. Особлива увага приділяється вивченню мов меншин, що забезпечує збереження культурного різноманіття в країні.

Інноваційні методики та технології використовуються в навчальному процесі, що сприяє підвищенню якості освіти та підготовці студентів до викликів сучасного світу.

Таким чином, система освіти Румунії є прикладом того, як за допомогою правильної політики та інвестицій можна забезпечити якісну освіту для всіх громадян, включаючи національні меншини.

Виявлено та проаналізовано румунський досвід з організації діяльності середніх і вищих шкіл національних меншин, який доцільно врахувати в практиці вітчизняних закладів освіти та розроблено рекомендації щодо його використання в Україні. Проаналізовано особливості організації освітнього процесу для представників національних меншин у середній та вищій школі Румунії. У результаті дослідження було встановлено, що середні та вищі заклади освіти в Румунії мають достатньо ресурсів для забезпечення навчання для національних меншин. Це свідчить про те, що за різними показниками, Румунія є прикладом для інших країн, які бажають покращити доступ до якісної освіти для національних меншин. У контексті української системи освіти, ці дані можуть служити важливим засобом для аналізу та оцінки потреб національних меншин у навчанні на різних рівнях освіти.

Виявлено організаційний потенціал румунського досвіду організації навчання представників національних меншин для реалізації

модернізаційних змін в системі освіти України. Розвиток такого підходу може забезпечити більш високий рівень соціально-економічного розвитку цих груп населення.

У світлі технологічного розвитку та зростаючої глобалізації, забезпечення доступу до якісної освіти для національних меншин є важливим завданням для кожної країни. Важливо розуміти, що освіта є ключем до соціально-економічного розвитку та інтеграції національних меншин у суспільство. Системний підхід до забезпечення якісної освіти для національних меншин, як у Румунії, може стати прикладом для інших країн у розвитку своїх систем освіти.

Навчально-методичне забезпечення закладів середньої та вищої освіти Румунії для роботи з національними меншинами є важливим елементом в системі освіти країни. Румунський досвід може бути корисним для розвитку освіти для національних меншин у інших країнах, включаючи Україну.

У сучасній Україні права національних меншин на освіту та можливість використання рідних мов у навчальному процесі займають центральне місце в обговореннях, як на рівні національних меншин та їхніх організацій, так і на рівні держави. Чинні закони створюють сприятливе середовище для розвитку національних меншин, стимулюють збереження їхньої етнічної ідентичності, мови і культури, та формують національну самосвідомість серед українського населення.

Однак, нещодавні зміни в законодавстві, здебільшого, були спрямовані на посилення прав національних меншин, що може знизити пріоритетність реалізації прав етнічних українців. Аналіз показує, що рівень вивчення української мови у закладах середньої освіти, де предмети викладаються мовами національних меншин, дуже відрізняється. Випускники деяких шкіл, не досить володіючи українською мовою, незважаючи на можливість скласти іспити рідною мовою, мають менше шансів для успішного вступу до ЗВО і, в результаті, на повноцінну інтеграцію в українське суспільство.

Така ситуація вимагає додаткових заходів, спрямованих на поліпшення вивчення української мови та літератури в середніх школах, де навчання проводиться мовами національних меншин. Серед цих заходів можна виділити: розробку оптимального навчального плану, що дозволить учням ефективно вивчати українську мову нарівні з рідною мовою; зміцнення процесу підготовки вчителів, особливо з української мови та літератури, для шкіл, де викладають угорською та румунською мовами; проведення моніторингу навчальних досягнень учнів з української мови та мов національних меншин у школах та професійно-технічних училищах, де навчання ведеться на мовах національних меншин.

Також необхідно працювати над питаннями безоплатного здобуття другої вищої освіти для вчителів шкіл, де навчання ведеться мовами національних меншин, за спеціальністю «українська мова і література». Важливо проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед учнів, вчителів, батьків і громадськості щодо законодавства і нормативних актів про статус державної мови за допомогою центральних та регіональних ЗМІ.

В той же час, потрібно сприяти модернізації навчального обладнання шкіл, де навчання ведеться мовами національних меншин, та поповнювати бібліотеки цих шкіл сучасною літературою українською мовою та мовами відповідних національних меншин.

Впровадження цього комплексу дій дозволить покращити якість освітніх послуг, що сприятиме зростанню людського капіталу в Україні. Також, такі дії дозволять використовувати додаткові інструменти для гарантування мовних та освітніх прав національних меншин, зберігаючи при цьому необхідний баланс відносно прав етнічних українців. Впровадження інклюзивних методик дозволить внести свіжий погляд на можливі зміни та нововведення в політиці держави щодо використання мови в освіті.

У результаті проведеного дослідження було визначено ключові поняття, що дозволяють краще розуміти особливості навчання національних

меншин в Румунії. Було детально описано систему освіти в країні, її історичний розвиток та сучасний стан. Аналізуючи особливості навчання національних меншин у середній та вищій школі Румунії, було виявлено, що в країні існує достатня кількість закладів освіти, які забезпечують якісну підготовку для представників різних національностей. Також було визначено провідні тенденції розвитку середньої та вищої освіти національних меншин у Румунії.

Досягнення Румунії у розвитку освіти для національних меншин свідчить про те, що здійснення політики рівних можливостей в освіті можливе. Це важливе досягнення для суспільства загалом, оскільки освіта є ключовим чинником в економічному, соціальному та культурному розвитку країни.

У процесі дослідження було з'ясовано, що румунський досвід організації навчання для національних меншин може стати цікавим для України. Відкритий та толерантний підхід до навчання, розвиток інноваційних методів та технологій дозволяють забезпечити ефективність навчального процесу для різних груп населення. Румунський досвід може стати важливим інструментом для реалізації модернізаційних змін у системі освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. К. : Педагогічна думка, 2001. 514 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. [для студ. магістрат. за модульно-рейтинг. сист. навч.] / С. С. Вітвицька. К. : Центр навч. літ., 2006. 384 с.
3. *Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 28 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.10.2023).*
4. UN Doc. E/CN, 4/641 Annex 1, Resolution II.
5. *Академічний тлумачний словник української мови / ред. тому: П. Й. Горецький [та ін.]. 1970-1980. К.: «Наукова думка», 799 с.*
6. Семенова, А. В., Курлянд, З. Н., & Хмелюк, Р. І. (2006). *Словник-довідник з професійної педагогіки*. Одеса: Пальміра.
7. *Оксфордський словник*. (2022). Отримано з Oxford Dictionary: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/system?q=system>
8. Гончаренко, Семен Устимович. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 264 с.
9. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб./З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та її; За ред. З.Н.Курлянд. К.:Знання, 2007. 495 с.
10. Тезаурус систем освіти в Європі. (2006). Режим доступу: <https://www.lu.lv/materiali/biblioteka/es/pilnieteksti/izglitiba/TESE%20-%20Thesaurus%20for%20Education%20Systems%20in%20Europe.pdf>
11. «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» : Декларація від 25.05.1998 р.
12. The Bologna Declaration of 19 June 1999 // European Higher Education Area and Bologna Process. Режим доступу: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf

13. Празьке комюніке : «До зони європейської Вищої освіти». Комюніке зустрічі європейських міністрів освіти; Прага, 19 травня 2001 року.
14. Берлінське комюніке : «Створення зони вищої освіти Європи». Комюніке конференції міністрів освіти; Берлін, 19 вересня 2003 року.
15. Бергенське комюніке : «Загальноєвропейський простір освіти – досягнення мети». Комюніке Конференції європейських міністрів освіти; Берген, 19-20 травня 2005 року.
16. Лондонське комюніке : «На шляху до Європейського простору вищої освіти відповіді на виклики глобалізації». Комюніке Конференції. Лондон, 16-19 травня 2007 року.
17. Льовенське комюніке : «Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті». Комюніке Конференції. Льовен / Лувен-ла-Нев, 28-29 квітня 2009 року.
18. Будапештсько-Віденська декларація «Про Європейський простір вищої освіти», 12 березня 2010 року. Режим доступу: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf
19. Бухарестське комюніке : «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти». Бухарест, 26-27 квітня 2012 року.
20. Наказ МОН України №612 від 13.07.2007 року «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року».
21. *Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.05.2023).*
22. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX : станом на 5 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

23. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 28 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 05.05.2023).
24. Про національну ідею, етнічні меншини, міграцію / В. Євтух. Київ: Стилос, 2000. 239 с.
25. Eismon, T. et al. (1999). Higher education reform in Romania. Higher Education, 30, 135–152.
26. Національна стратегія досліджень, розвитку та інновацій на 2021-2027 роки. 2021. [Онлайновий]. Режим доступу: https://www.research.gov.ro/uploads/sistemul-de-cercetare/legislatie-organizare-si-functionare/proiecte-de-acte-normative/2021/anexa-1_sncisi.pdf. [Дата звернення: 2023].
27. Рамковий документ Національного плану науково-інноваційного розвитку на 2022-2027 рр (Document cadru privind Planul Național de Cercetare Dezvoltare Inovare 2022-2027). Режим доступу: https://uefiscdi.gov.ro/resource-862777-propunere-document-cadru-privind-pncdi-2022_2027_martie-2022.pdf
28. Тулін К. С. Національна модель розвитку дослідницьких університетів Румунії. Наука, освіта, інновації: досвід дослідницьких університетів ЄС: монографія у співавторстві / А. А. Марушкевич, О. В. Плахотнік, Н. М. Кузьменко, Є. С. Спіцин та ін./ за заг. ред. докт. пед. наук, проф. А. А. Марушкевич, Київ, ФОП Ямчинський О. В., 2022. – 115 с. С. 24-29.
29. National Authority for Scientific Research, 2008 рік. Режим доступу: <https://old.research.gov.ro/en>
30. «Restructuring Romania’s Education System Considering the Evolution from the Domestic Market Perspective and Impact on RDI Progress» European Institute from România, с. 218-219, 2008.
31. Захарія Р., «Виконання академічних досліджень: погляд вчених з Бухарестського економічного університету». *Трансформація в бізнесі та економіці*, 2010.

32. «Comisia Prezidențială pentru Analiza și Elaborarea Politicilor din Domeniile Educației și Cercetării din România, România Educației, România Cercetării». 2007.
33. Europe. Ranking Web of Universities: Webometrics ranks 30000 institutions. Ranking Web of Universities: Webometrics ranks 30000 institutions. URL: <https://www.webometrics.info/en/Europe> (Дата звернення: 06.05.2023).
34. Європейська комісія, «Європейські університети – зміцнення дослідницької бази Європи» зі звіту Форуму з університетських досліджень.
35. Європейська комісія, «Наука, дослідження та інновації: звіт ЄС 2020» 2020.
36. Драгош К., «Про доступність публікацій у журналах ISI» (румунською мовою). Огляд наукової політики, с. 72-78, 2007.
37. Romanian education system: the national report. Bucharest : Ministry of Education and Research, 2001. 77 p.
38. *LEGE Nr. 1/2011 din 5 ianuarie 2011 Legea educației naționale.* (2020).
Отримано 2023, 3
https://edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Legislatie/2020/LEN_actualizata_octombrie_2020.pdf
39. Пальчук, М. (2011). Модель професійної освіти й навчання в Румунії – п'ятий етап європейської інтеграції. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки.*, 169-175.
40. HOTĂRÂRE nr. 493 din 17 iulie 2013 privind aprobarea Nomenclatorului domeniilor și al specializărilor/programelor de studii universitare, a structurii instituțiilor de învățământ superior, a domeniilor și programelor de studii universitare acreditate sau autorizate să funcționeze provizoriu, a locațiilor geografice de desfășurare, a numărului de credite de studii transferabile pentru fiecare program de studii universitare, formă de învățământ și limbă de predare,

precum și a numărului maxim de studenți care pot fi școlarizați în anul universitar 2013-2014

41. Лобода, О. (2017). Досвід Румунії з підготовки учителя до раннього навчання англійської мови дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка), № 4 (59)*, 126-131.

42. В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко та ін. (2018). *Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія.* (В. О. Радкевич., Ред.) Київ: ІПТО НАПН України.

43. Корольова, Л. В. (2017). Сучасні проблеми системи вищої освіти Румунії. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія.*, 18-21.

44. LEGE nr. 441 din 18 iulie 2001 «Pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 133/2000 privind învățământul universitar și postuniversitar de stat cu taxa»

45. Мартинець, Л. А. (2015). *Сучасні моделі освіти: навч.-метод. посібник* (Томи 2-е вид., доповн. та переробл). Донецьк: Вінниця ДонНУ.

46. Маріуц, І. О. (2012). Етапи реформування вищої освіти Румунії. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, Вип. 15*, 206–212.

47. Заскалета, С. Г. (2013). *Тенденції професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу : монографія – 500 с.* (С. О. Сисоєва, Ред.) Миколаїв: Іліон.

48. Зязюн, І. А. (2002). Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті. у І. А. Зязюн (Ред.), *Діалог культур: Україна у світовому контексті: філософія освіти : зб. наук. пр.* (Т. Вип. 8, сс. 4-14). Львів, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України: Сполом.

49. Strat, V. A., & Danciu, A. R. (2013). The higher education system in Romania: -past - present - future-. *Procedia - Social and Behavioral Sciences: 3rd*

World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership, 93, 859 – 863.

50. Romiță, I. B., & Liliana-Luminița, T. (2012). The academic structure and organization within the Romanian higher education system from the perspective of the Bologna process. Practical application for Technical Higher Education institutions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences: PSIWORLD 2011*, 33, 1008 – 1012.

51. Cotoi, E., Sulea, I. C., & Cotoi, I. C. (2012). Higher education reform in Romania. Present and perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 1096 – 1100.

52. Олійник, М. І. (2015). Історико-педагогічний аналіз етапів становлення системи підготовки педагогічних кадрів в країнах східної Європи (Польщі і Румунії). 127-139.

53. *The site University of Bucharest*. (2021). Отримано 2021 з <https://unibuc.ro/despre-ub/ub-astazi/misiune/?lang=en>

54. *Plan de învățământ anul de studii I*. (2020). Отримано 2021 з <https://fpse.unibuc.ro/images/planinvatamant/2020-2021/Licenta/PEDAGOGIE%20LICENTA%202020-2021%20.pdf>

55. *Studii universitare de masterat - prezentarea programelor*. (2016). Отримано 2021 з <https://fpse.unibuc.ro/admitere/studii-de-master/prezentare>

56. *Program de studii: Pedagogii alternative și artă teatrală în educație*. (2020). Отримано 2021 з https://fpse.unibuc.ro/images/planinvatamant/2020-2021/Master/SE/Planul%20de%20inv.%20PED-ArtE_2020-2021.pdf

57. Research Center Jülich GmbH, «TASK 3.4 Integration of new Partners and New Member Countries» 2010. [Онлайновий]. Режим доступу: https://www.martec-era.net/index.php?index=17&lwlt_418cmd=download&lwlt_418id=111. [Дата звернення: 2022]..

58. «Restructuring Romania's Education System Considering the Evolution from the Domestic Market Perspective and Impact on RDI Progress». European Institute from România. 2008. С. 218-219.
59. Захарія Р. Виконання академічних досліджень: погляд вчених з Бухарестського економічного університету // Трансформація в бізнесі та економіці, 2010.
60. Comisia Prezidențială pentru Analiza și Elaborarea Politicilor din Domeniile Educației și Cercetării din România, România Educației, România Cercetării, 2007.
61. European Commission (2005a) European Universities. Enhancing Europe's Research Base, DG Research, Brussels. Report by the Forum on University-based Research. [Онлайновий]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/conferences/2004/univ/pdf/enhancing_europeresearch_base_en.pdf. [Дата звернення: 2022]
62. European Commission, «Science, Research and Innovation Performance of the EU 2020 A fair, green and digital Europe,» 2020. [Онлайновий]. Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/srip/2020/ec_rtd_srip-2020-report.pdf. [Дата звернення: 2022].
63. Shafir, Michael. Romania: Politics, Economics and Society: Political Stagnation and Simulated Change. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers Inc., 1985.
64. Tom Gallagher. Romania After Ceaușescu: The Politics of Intolerance. Edinburgh University Press, 1995. P. 267.
65. Драгош К. Про доступність публікацій у журналах ISI (румунською мовою) // Огляд наукової політики. 2007. С. 72-78.
66. Президентська комісія з політики в галузі освіти та досліджень у Румунії // «Звіт, представлений Комісією Президента з аналізу та вироблення політики у сфері освіти» липень 2007. [Онлайновий]. Режим доступу: https://www.didactic.ro/stiri/9065_raportul-inaintat-de-comisia-prezidentiala-

pentru-analiza-si-elaborarea-politicilor-din-domeniile-educatiei. [Дата звернення: 2022 рік].

67. Azevedo, João Pedro, Amer Hasan, Diana Goldemberg, Koen Geven and Syedah Aroob Iqbal. 2020. Simulating the Potential Impacts of COVID-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes: A Set of Global Estimates. *The World Bank Research Observer* 36: 1–40 DOI: 10.1093/wbro/lkab003

68. Butterworth, A. 2019. Issues in Roma Education: The Relationship Between Language and the Educational Needs of Roma Students. *Research in Teacher Education* 9 (1): 34-38. DOI: 10.15123/ucl.88z54

69. Butterworth, A. 2019. Issues in Roma Education: The Relationship Between Language and the Educational Needs of Roma Students. *Research in Teacher Education* 9 (1): 34-38. DOI: 10.15123/ucl.88z54

70. Csernicskó, István. 2020. Ukraine's International Obligations in the Field of Mother-Tongue-Medium Education of Minorities. *Hungarian Journal of Minority Studies* 3: 31-56

71. Strategia educației și formării profesionale din România pentru perioada 2016-2020

72. Cservák, C. 2018. Ethnic Minorities in Hungary. *Zbornik Radova* 52: 339 DOI: 10.5937/zrpfns52-15954

73. Czepek, V. and E. Karska. 2021. Peace Agreements as International Legal Acts Protecting National Minorities: The Scope Ratione Personae *Białystok Legal Studies Białostockie Studia Prawnicze* 26: 75-89. DOI: 10.15290/bsp.2021.26.05.05

74. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities: adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992 URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/minorities.aspx>

75. Grabowska, Barbara and Kwadrans Łukasz. 2020. Language as an element of identity: language of national minorities in the educational systems of Belarus,

- the Czech Republic, Poland, and Ukraine. *Kultura i Edukacja* 4: 43-59. DOI: 10.15815815804/kie.2020.04.03
76. Helakorpi, Jenni, Sirpa Lappalainen and Reetta Mietola. 2020. Equality in the Making? Roma and Traveller Minority Policies and Basic Education in Three Nordic Countries. *Scandinavian Journal of Educational Research* 64: 52-69, DOI: 10.1080/00313831.2018.1485735
77. Karp, D. 2018. The Constitutional law status of national minorities in the modern doctrine of constitutionalism: problems of definition and interpretation. *Social Law* 2: 170-174. URL: <http://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/109>
78. Kichera, N. 2020. Ensuring and protecting the rights of national minorities in the Visegrad countries (on the example of Slovakia). *Border and Regional Studies* 8(1): 21-38. DOI: 10.25167/ppbs1850
79. Koehler, C. and J. Schneider. 2019. Young refugees in education: the particular challenges of school systems in Europe. *CMS*. 7: 28 . DOI: 10.1186/s40878-019-0129-3
80. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. Дата набуття чинності: 01.01.2006. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
81. Lauritzena, M. and Tuva S. Nodelandb. 2018. What is the problem represented to be? Two decades of research on Roma and education in Europe. *Educational Research Review* 24: 148- 69
82. LEGEA educației naționale. Luni, 10 ianuarie 2011. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/law-no-12011-education_en
83. Lukenda, Anita and Slavica Pavlović. 2018. Education of national minorities in Bosnia and Herzegovina: a case of Roma people. *Pedagogika. Studia i Rozprawy* 2: 241-51

84. ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ Nr. 75/2005 din 12 iulie 2005 privind asigurarea calității educației Text în vigoare începând cu data de 1 aprilie 2021
REALIZATOR: COMPANIA DE INFORMATICĂ NEAMȚ
85. *Н. Деу, Л. Риженко Ефективне навчально (науково)-методичне забезпечення освітнього процесу - один з шляхів поліпшення якості вищої освіти / Н. О. Деу, Л. Д. Риженко // Забезпечення якості вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., Одеса, 10–12 квіт. 2019 р. / Одес. нац. акад. харч. технологій ; ред. кол.: Б. В. Єгоров (голова) та ін. – Одеса, 2019. – С. 71–74*
86. Міністерство освіти Румунії. Електронний ресурс: <https://edu.ro/>
87. Mariuts, I. 2016. Autonomy of European schools in the context of humanization of education. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Pedagogy 2: 50-4.
88. Про закордонних українців : Закон України від 04.03.2004 р. № 1582-IV : станом на 06 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
89. Наказ Міністерства закордонних справ України №53 від 10.02.2022 р. «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2022 рік». Електронний ресурс: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/budget/passports2022/1401110.pdf>
90. Українська громада в країнах світу. Сайт Міністерства закордонних справ України. Електронний ресурс: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krayinah-svitu>
91. Monitorul educației și formării 2019. România. Електронний ресурс: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_ro.pdf
92. Curierul ucrainean. Serienouă, nr. 489-490/octombrie 2023. Електронний ресурс: <https://uur.ro/curierul-ucrainean-nr-489-490-octombrie-2023/>

93. Organization for Security and Co-operation in Europe. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities October 1, 1996 URL: <https://www.osce.org/hcnm/hague-recommendations>
94. Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930 – 2002, pe județe. URL: <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/titluriv4.htm>
95. Uniunea Ucrainenilor din România (UUR) Электронный ресурс: <https://uur.ro/>
96. Prina, F., D.J. Smith and J.M. Sansum. 2019. National Cultural Autonomy and Linguistic Rights in Central and Eastern Europe. Palgrave Macmillan, London.
97. Rado, P. 2020. Social Selection in Education: the Wider Context of the Segregation of Roma Pupils in Hungary. Working Paper 4:24
98. The Constitution of Romania. 1991. URL: <https://www.presidency.ro/en/the-constitution-of-romania>
99. The European Commission for Democracy (Venice Commission). 2017. Opinion on the Provisions of the Law on Education of 5 September 2017 which concern the use of the State language and Minority and other languages in Education. Opinion No. 902 / 2017 CDL-AD(2017)030 URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e)
100. The Framework Convention for the Protection of National Minorities. November 10, 1994 URL: <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>
101. The National Center for Education. 2019. Statistics Status and Trends in the Education of Racial and Ethnic Groups 2018. U.S. Department of Education
102. Tkachenko, Ye., I. Dakhova and Z. Zazuliak. 2021. The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine: Theory and practice. *Justice in Eastern Europe* 4(12): 146–162. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.4-n000090

103. Hay, Duncan, Butterworth, Alex (2019) “Spatial allusion, temporal recurrence and cognitive uncertainty: visualising chronotopic structure in a literary text”, DH2019 Book of abstracts.
104. Toronshuk, Ivan and Volodymyr Markovski. 2018. The Implementation Of The Venice Commission Recommendations On The Provision Of The Minorities Language Rights In The Ukrainian Legislation. *European Journal of Law and Public Administration* 5(1): 54-69 DOI: 10.18662/eljpa/27
105. Ungureanu, Laura. 2020. Teaching Mathematics - Online versus Offline. *Journal of Research in Educational Sciences* 11 (1): 30-35. DOI: 10.14505//jres.v11.13.04.
106. UNHCR. 2020. Global Trends - Forced displacement in 2020. URL: <https://www.unhcr.org/flagship-reports/globaltrends/>
107. Van den Bogaert, Sina. 2018. Segregation of Roma Children in Education. Brill Publishing
108. Vulpe, L. and S. Pribac. 2021. Teachers’ adaptability to online education during COVID-19. *Journal of Educational Sciences*, XXII 2(44): 63-78. DOI: 10.35923/JES.2021.2.05
109. Willis, Craig. 2020. An overview of the UK’s approach to ethnic data collection in the context of the Framework Convention on the Protection of National Minorities. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 19: 47-75.
110. Рушковська К. Й. Статус національних меншин: вітчизняний та міжнародний досвід. : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / К. Й. Рушковська; кер. роботи Л. І. Кормич; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2000. – 24 с.
111. K. Tulin Modern system of pedagogical education of Romania. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(11)/2020. С. 53-56.

112. Тулін К. С. Законодавчий вимір функціонування системи освіти Румунії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(12)/2020. С. 63-65.
113. Кузьменко Н. М., Тулін К. С. Functioning of higher education institutions of Romania in the conditions of autonomization. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(14)/2021. С. 63-65.
114. K. Tulin State of needs in the field of education of national minorities in the field of education in Ukraine. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(15)/2022. С. 50-56.
115. Тулін К. С. Нормативно-правове регулювання сфери освіти національних меншин в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(16)/2022. С. 63-67.
116. K. Tulin The System of Educational Needs of Nationals Minorities in Education in Ukraine. *Journal of Research in Educational Sciences Volume XIII, Issue 15, 2022*. С. 30-40.
117. Марушкевич А. Ідеї практичної підготовки майбутніх фахівців освітньої сфери в аналізі українських учених-педагогів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(9)/2019. С. 38-41.
118. Жиленко В. Практична підготовка фахівців у системі вищої освіти незалежної України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(9)/2019. С. 66-69.
119. Жиленко М. Предметна область підготовки управлінців для системи вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(11)/2020. С. 56-60.

120. Зварич І. Недосконалість дистанційної системи навчання в закладах вищої освіти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 1(13)/2021. С. 21-24.
121. Маріуц І., Деркач О. Зовнішня та внутрішня якість вищої освіти у країнах ЄС: досвід Румунії та Польщі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(10)/2019. С. 34-38.
122. Спіцин Є., Лещенко В. Болонський процес в Україні: тренди, проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, випуск 2(14)/2021. С. 34-38.
123. Н. Кузьменко. (2018). Професійно-педагогічна культура викладача вищої школи як чинник формування професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 2(8), 32–36.
<https://doi.org/10.17721/2415-3699.2018.8.08>
124. Закон України «Про національні меншини» прийнятий 25.06.1992 р.
125. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» прийнятий 13.12.2022 р.
126. Всеукраїнський перепис населення 2001. Електронний ресурс:
<https://2001.ukrcensus.gov.ua/>
127. Декларація прав національностей України прийнята 01.11.1991 р.
128. Етноспільноти України: ключові статистичні дані (станом на 2020 рік). Державна служба України з етнополітики та свободи слова. Режим доступу:
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1afw5GSSeIKnzd-KddGtS1NKssjNIgteWrTSGcLNovk/edit#gid=0>
129. Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних [...] МОН України; Наказ, Порядок від 21.09.2021 № 1001

130. «Інтегрований курс «Література» (румунська та зарубіжна) : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. Румунською мовою / Л. Говорнян, Д. Колесникова. – Львів : Світ, 2017. – 248 с.
131. Євтух, Володимир. Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... / В. Євтух. – Київ: [Стилос], 2000. – 239 с.
132. Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій, національних меншин області на 2016-2020 роки. Електронний ресурс: https://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/7/2_sesion_1/rish_82.zip
133. Трощинський В. П. Тенденції розвитку організаційно-функціональної структури державного управління етнонаціональними процесами в Україні – Аналітика і влада, 2012
134. Національні меншини України: політико-правовий аспект/ М. Панчук (кер.), В. Войналович, О. Галенко та ін. - К. : ІПЕНД, 2000. - 357 с.
135. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті. Історіографічний нарис /О. О. Рафальський. - К. : Полюс, 2000. - 47 с.
136. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Б. Євтух. - К. : Вид-во УАННІ! "Фенікс", 1997. - 215 с.
137. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / І. Ф. Курас ; НАН України ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень. - К. : Ш Е Н Д НАНУ, 1999. - 656 с.; Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення /І. Ф. Курас. - К. : Генеза, 2004. - 736 с.
138. Майборода, О. "Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір." Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві./Майборода О., Чілачава Р., Пилипенко Т. та ін (2002): 13-33.
139. Асиміляція етнічна / М. О. Шульга // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44437>

140. Євтух В. Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти / В. Б. Євтух; Ін-т етн., регіон. та діаспорознав. студій. - К. : "Стилос", 2001. - 205 с. - Бібліогр.: с. 203-204.
141. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
142. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628-III від 11 липня 2001 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
143. Указ Президента України від 20 лютого 2006 року № 142 «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006#Text>
144. Плахотнік О.В. // Пріоритетні стратегії розвитку вищої освіти України як основа модернізації національної освітньої системи. Магістратура в умовах євроінтеграційних процесів вищої школи: збірник наукових праць / за заг. ред. С. С. Вітвицької, Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С.20-30.
145. Плахотнік О.В. Підвищення якості освітнього процесу у вищій школі як основа професійної компетентності майбутніх фахівців // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Волинські атени: трансформації між історією і сучасністю» (до 210-ліття Волинської гімназії м. Кременець), 2015. - С.88-94.
146. Плахотнік О.В. Гармонізація національної та європейської освіти в сучасних умовах їх реформування //Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.- Випуск № 50.-К. ВІКНУ, 2015. С.344-351.
147. Stephen Fischer-Galati (1994) National minority problems in Romania: Continuity or change?, Nationalities Papers, 22:1, 71-81, DOI: 10.1080/00905999408408310

148. Закон України «Про позашкільну освіту» № 1841-III від 22 червня 2000 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
149. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» № 103/98-ВР від 10 лютого 1998 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
150. Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930 – 2002. Електронний ресурс: <https://insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf>
151. Anca Jeanina Nita, 2022. "The Legislative and Institutional Framework of National Minorities in Romania," RAIS Conference Proceedings 2022 0198, Research Association for Interdisciplinary Studies.
152. Petraru, Roxana-Alina, (2013), The Content of the Specific Rights of the National Minorities [Continutul drepturilor specifice minoritatilor nationale], Anuarul Universitatii „Petre Andrei” din Iasi / Year-Book „Petre Andrei” University from Iasi, Fascicula: Drept, Stiinte Economice, Stiinte Politice / Fascicle: Law, Economic Sciences, Political Sciences, issue 12, p. 185-199.
153. Sergiu Constantin, (2004), Linguistic policy and national minorities in Romania. – *Noves SL. Revista de Sociolingüística*
154. Розпорядження Кабінету міністрів України № 144-р від 14 лютого 2023 р. «Про підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання документів про освіту». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2023-%D1%80#Text>
155. Постанова, Положення від 11.04.2012 № 357, «Питання Української частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин»
156. Щудло С., Заболотна О., Медіна Т. Соціокультурний дискурс щодо мови навчання національних меншин у Чернівецькій області / Світлана Щудло, Оксана Заболотна, Тетяна Медіна. – Дрогобич : УАДО, ТзОВ «Трек ЛТД», 2019. – 205 с.

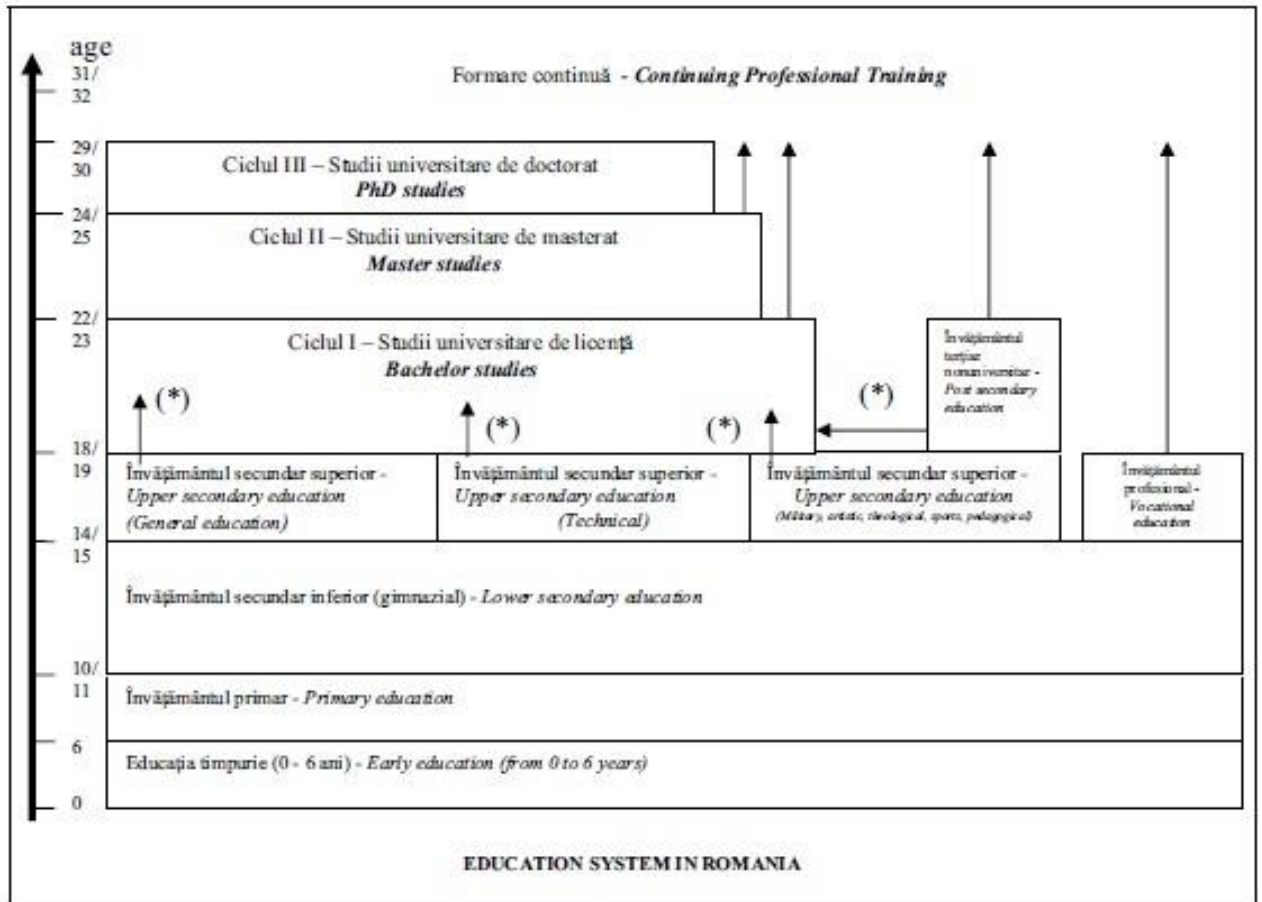
157. Шевченко С. Організація навчального процесу у школах національних меншин в умовах незалежної України (1991-1997 рр. ХХ ст) / С. Шевченко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. Випуск 21 (2–2016). Частина 1. – С. 205-215.
158. Шевченко С. С. Особливості розвитку угорських, молдовських і румунських шкіл в умовах незалежної України як відображення зовнішньої диференціації в організації шкільної освіти (1991–2010) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/705134/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%9C.2016%20%D1%80.pdf>
159. Cronologia minorităților naționale din România / ed.: Gido Attila. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2012-2016 3vol. ISBN 978-606-8377-08-7 Vol. 3. : Italiani, romi, slovaci și cehi, ucraineni. - 2016.
160. García, Bilingual Education in the 21st Century (№ 2), с. 52
161. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (Договір ратифіковано Законом N 474/97-ВР від 17.07.97)
162. Постанова Кабінету міністрів України N 547 від 21 квітня 1998 р. «Про затвердження Положення про Українську частину Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-98-%D0%BF#Text>
163. Міжрегіональне співробітництво. Сайт Посольства України в Румунії. Електронний ресурс: <https://romania.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/597-mizhregionalyne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-rumunijeju>
164. Веб-ресурс НУШ. Електронний ресурс: <https://nus.org.ua/>

165. 70 INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf
166. François Grin and Tom Moring (2002), Support for Minority Languages in Europe: Final Report (European Bureau for LesserUsed Languages/European Centre for Minority Issues), с. 74.
167. Кузьменко Н. М., Тулін К. С. Перспективи використання румунського досвіду щодо удосконалення освітнього процесу національних меншин в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки: науковий журнал* / гол. ред. Г.П. Грибан, заст. гол. ред. О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2023. Вип. 1 (112). С.128-135.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Система освіти Румунії

Система освіти України

Рівні вищої освіти	Ступінь вищої освіти, документ про освіту (науковий ступінь)	Документ про попередню освіту, що надає доступ	Нормативний період (роки) і обсяг (кредити ЄКТС*) навчання	Академічні права	Національна рамка кваліфікацій	Цикли ЄПВО**
Науковий рівень (2-й науковий ступінь)	Доктор наук, диплом доктора наук	Диплом доктора філософії			9 рівень	
Освітньо-науковий (третій) рівень, 1-й науковий ступінь	Доктор філософії, диплом доктора філософії	диплом магістра	4 роки, освітня складова – 30–60 кредитів	Доступ до здобуття 2-го наукового ступеня	8 рівень	III цикл
Магістерський (другий) рівень	Магістр, диплом магістра	диплом бакалавра	освітньо-професійна програма – 90-120 кредитів	Доступ до здобуття 1-го науково ступеня	7 рівень	II цикл
			освітньо-наукова програма – 120 кредитів (дослідницька складова – не менше 30%)			
	Магістр медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування	атестат про повну загальну середню освіту	300–360 кредитів (на основі повної загальної середньої освіти)			I-II цикли
Бакалаврський (перший) рівень	Бакалавр, диплом бакалавра	атестат про повну загальну середню освіту	180–240 кредитів	Доступ до програм підготовки магістрів	6 рівень	I цикл
		диплом молодшого бакалавра	обсяг може бути зменшений за рішенням ВНЗ			
Початковий рівень (короткий цикл)	Молодший бакалавр, диплом молодшого бакалавра	атестат про повну загальну середню освіту	90–120 кредитів	Доступ до програм підготовки бакалаврів	5 рівень	короткий цикл I циклу

Методика застосування інструкції з дослідження рідної мови для учнів, які належать до національних меншин, які відвідують румунські школи

**Methodology
on the application of the instructions on the study
of the mother tongue for pupils belonging to national
minorities who attend Romanian Schools**

As provided by Law on Education No. 84/1995, republished in Official Gazette No. 606/10.12.1999, part I, Art. 121, “Pupils belonging to national minorities, who study in educational units with tuition in Romanian language, shall have the possibility to study their mother tongue and the history and the traditions of the respective national minority as a school subject, at request, under the conditions of the present law”.

Starting from this legal basis, conscious of the importance of learning the mother tongue to preserve, develop and express the identity of persons belonging to national minorities (the right to identity being guaranteed by Art. 6.1 of the Constitution of Romania), the Ministry of National Education took a series of measures that aim to ensure the access to the study of the mother tongue in schools with tuition in Romanian language. As orders and notifications issued in this field comprise a longer period, it is indispensable to resume them in a single public act with a coherent and unitary regulation.

I. The language and the literature of the mother tongue

1. The status of the subject “Mother tongue and literature” in schools with tuition in Romanian language

In accordance with Order No. 4150 of the Minister of National Education on the national curricula (Appendix I, par. 1.1.5. on Common trunk), Order No. 3207/03.02.1999 on the application of the new Framework plans for education beginning with 1999/2000 school year and Order No. 3113/31.01.2000 on facilitating the access to the study of the mother tongue for pupils belonging to national minorities who study in schools with tuition in Romanian language (Art. 1 and Art. 4.),

a.) Lessons of *The language and the literature* of the mother tongue are part of the **common trunk** of the framework plans and, consequently, these lessons are included compulsorily in the timetables of schools;

b.) The number of lessons devoted for this subject is 3-4 hours per week in each year of study.

c.) The subject *The language and the literature of the mother tongue cannot be included in the category “at the disposal” of the school*, with the exception of the case when the pupils ask to extend their knowledge of the mother tongue and already have insured 3-4 hours per week at this subject.

d.) After the option was expressed, the study of the mother tongue becomes compulsory during the entire primary and middle school cycle, and after a new option during the entire secondary school cycle.

2. Who has the right to study the mother tongue?

Any pupil who considers, or whose parents or legally appointed guardian consider that the mother tongue or the nationality of the pupils is not the Romanian has this right. It is banned to condition the access to the study of the mother tongue by a declaration on nationality, as Art. 6 of the Constitution of Romania guarantees the right to identity, and the personal data of censuses are confidential. Since the affiliation to a nationality or to a mother tongue cannot be checked, it is self-evident that any pupil of any nationality can study *the language and the literature of the mother tongue* if he/she and the parent or legally appointed guardian consider this is for the advantage of the pupil.

Any pupil has the right to begin the study of the mother tongue in any grade from the level of beginners.

In case a pupil or several pupils (group/form) did not study the mother tongue previously and wish to join an already existing study group/form other than beginners, they must prove knowledge of the mother tongue of the respective level by taking a language test.

3. Who and in which way can ask the setting up of groups or classes for the study the mother tongue?

According to Art. 180 of the Law on Education No. 84/1995, republished, “the parent or the legally appointed guardian shall decide on the right of the minor to study in Romanian language or in the language of a national minority”. By extending the idea, the same paragraph can be applied when the study of the mother tongue is concerned. Parents, guardians or pupils who consider that their mother tongue or nationality is other than the Romanian, or who consider themselves of other nationality, but wish to study the respective language as mother tongue, can ask to study the mother tongue.

The procedures to ask for the study of the mother tongue are different, but each aim at facilitating the access to the study of the mother tongue and the prevention of bureaucracy according to the criterion of good faith.

a.) The easiest and most frequently used method is to go ahead the request of pupils and parents. In schools with tuition in Romanian language, where it is known that there are pupils belonging to national minorities, the schools organize the framework for the study of the mother tongue. The pupils only need to enrol to the respective lessons (the parents or guardians have the possibility to withdraw the child from the respective subject if he/she does not agree with the option of the child).

b.) The parent of the legally appointed guardian requests *orally* the introduction of the study of the mother tongue at the meeting of the Committee of Parents. The request is registered in the minutes of the meeting and the school is obliged to take the necessary measures to create the framework for the study of the mother tongue.

c.) The pupil, the parent or the legally appointed guardian submits *in writing* a request for the introduction of the study of the mother tongue to the respective school.

d.) The parents who consider due to various reasons that their request is better represented by the associations and the alliances of the respective minorities, in compliance with Order No. 3113/31.01.2000 of the Minister of National Education shall inform *orally* the association or the alliance about it. The associations and the alliances of the respective national minorities or ethnic group nominate the pre-university educational units in which the parents and pupils are interested in the study of the mother tongue and send a notice in this respect to the educational unit and the county school inspectorate. The association or the alliance of the respective national minority or ethnic group shall draw up a list with the parents who request that their children study the mother tongue on the basis of oral declarations, on their own responsibility. If the respective school questions the authenticity of the respective list, it may request to be verified. In this case an impartial committee formed of representatives of the county school inspectorate, the Control Body of the Ministry of National Education and the General Directorate for Education in the Languages of National Minorities of the Ministry of National Education shall analyze the authenticity of the list and take the necessary steps. The association or the alliance in question has the right to delegate an observer to the procedure of verifying the authenticity of the lists.

4. When must these requests be submitted?

At any time between January 1 and May 31 as the requests concern the following school year.

5. What must the school, the school inspectorate and the Ministry of National Education do after acknowledging the request?

In accordance with Order No. 4150/13.07.1998 of the Minister of National Education, Appendix I, par. 2/d, the school shall set up the forms or groups for the study of the mother tongue as follows:

a.) The study is organized in forms (15-25 pupils) or groups (7-15 pupils)

b.) In the case of a reduced number of pupils (under 10 pupils/cycle), the school shall notify the county school inspectorate on this fact, and the latter shall submit a request to the Ministry of National Education for the approval of setting up groups of study with an insufficient number of pupils

c.) In case of reduced number of pupils at several cycles (for ex. 3 pupils in grade I, 3 pupils in grade II and 2 pupils in grade III), simultaneous education can be organized respecting the procedure of the former paragraph.

In case in which in a school there are less than 7 applications, the school shall report the situation to the county school inspectorate. The inspectorate shall propose for approval to the MNE the concrete modality of setting up groups or forms for the study of the mother tongue at locality or county level (the regulation and establishment of this particular case see below at I.9.c. *The setting up of groups or forms for the study of the mother tongue at locality or county level*).

In case until May 31 (the deadline for the requests) the pupil has already chosen a large number of optional subjects, he/she shall have to renounce to some of them. This means that together with the 3-4 lessons of mother tongue (in grades VI-VII 4-5 lessons, including the lessons of the History and traditions of national minorities - see below Chapter II), the maximum number of hours per week cannot be exceeded.

6. Who will teach the subject the Language and literature of the mother tongue?

In grades I-IV, the lessons of the mother tongue shall be usually taught by the teachers who know the mother tongue of the pupils. The teacher of the form has priority in teaching these lessons, if he/she speaks the language and belongs to the respective community. As in schools with tuition in Romanian language the mother tongue lessons are not part of the compulsory work quota of the teachers, the lessons can be paid by the hour.

In case the teacher of the form does not know or does not wish to teach the mother tongue, these lessons may be distributed to another titular teacher or substitute teacher of the school who speaks the language. The lessons may be included in that teacher's work quota in case the respective teacher does not have a full work quota in the school, or they may be remunerated by the hour if exceeding the maximum obligation.

In grades V-VIII, in vocational schools and in high schools the mother tongue lessons shall be taught by specialist teachers or personnel without a specialist qualification, but who can prove with documents or by testing that they have a good command of the mother tongue that they are to teach.

7. What is taught during these lessons?

Pupils belonging to various national minorities attending schools with tuition in Romanian shall study the mother tongue on the basis of teaching curricula approved by the ministry, of the school textbooks elaborated in compliance with them, or the authorized textbooks in conformity with Order No. 3811/1998 of the MNE.

During the study of the mother tongue the general and the operational objectives of the educational reform in Romania shall be put into practice.

Teachers shall have the right to select from the textbooks, the texts which they consider adequate for the pupils' level of knowledge, recommending for supplementary reading those which cannot be studied in the number of lessons provided.

8. How are the pupils assessed?

After stating the option for the study of the mother tongue, the pupils shall take an evaluation test in order to assess exactly the starting level.

The so-called evaluation during the school year is in conformity with the methodology of assessment. In grades V-XII, the pupils shall be given a written paper per semester in the mother tongue.

The capacity examination in the mother tongue for this category of pupils shall depend on the latitude of the school management, with the compulsory consultation of the parents and pupils.

In each case, one should keep in mind that some pupils start from a very low level of knowledge the study of their mother tongue.

9. Special cases

a.) Minorities that do not have a standard language

Pupils who belong to a national minority that does not have a standard language, and whose language the linguists consider as a dialect of a standard language, have the right to study the respective standard language. This is the case of the German minority formed of Saxons, Swabians, etc. that has always studied in schools with tuition in German. (The same situation is valid for the Carashovenians, who can choose Croatian, the Chango-Hungarians, who can choose the study of the

Hungarian language if they want to, the Ruthenians, Hutzuls, etc. who can choose the study of the Ukrainian and for all those who consider themselves in the same situation.)

b.) The study of Romany as mother tongue

Considering the specific character of education for the Gypsy populations, the following additional provisions shall be observed:

1. The study of the Romany language can begin in any year of study or at any moment of the school year irrespective of whether they have permanent residence in the respective locality.

Likewise, the study of Romany as mother tongue can be introduced at all levels or at any moment of the school year, including the case of Gypsy pupils who do not speak the language and wish to study it.

2. Appointment of the teaching staff

In case of a limited number of teachers qualified in Romany language or in their absence, Gypsy high school graduates (with school leaving certificate) shall teach the lessons.

In exceptional cases, Gypsy high school graduates without school leaving certificate or graduates of at least 10 grades shall teach the lessons. Their payment can be assured, in conformity with the financial regulations in force, by non-governmental organization that set as a goal the schooling of the Gypsy population.

3. Assessment

- The Gypsy pupils shall choose or not the Romany language as a supplementary subject at the capacity examination according to their option.

- In grades V-XII, the written term paper (essay) in Romany language is compulsory.

c.) The setting up of groups or grades for the study of the mother tongue at locality or county level

Usually, the study of the mother tongue is ensured at the school where the pupil studies. Still, in extreme situations, in case the total number of pupils who request the study of the mother tongue is very low (under 7 pupils), the pupils shall be distributed to a school in the locality where they can take part at courses of the mother tongue in conformity with Order 4699/14.10.1999 of the MNE (on setting up forms with tuition in Greek). In case even at the level of the locality the number of the pupils is less than 5-6, (which would justify the approval of the MNE to set up a group for the study of

the mother tongue), the pupils who wish to study their mother tongue can be transferred to the closest school in the county where the respective mother tongue is studied. (For example in the case of the Greeks, the pupils from the schools of Constanța and Brăila Counties, as well from the municipality of Bucharest study their mother tongue at one school in Constanța, Brăila and Bucharest.)

In this special case, the hours assigned for the study of the mother tongue (3-4 per week) shall be distributed on two days (2 hours one day + 1-2 hours on another day). The subject is recorded in the catalogue of the school where the pupils study and in the timetable of the school. The report on the school progress of the pupils is sent by the school where the respective forms or groups are organized to the school where the pupil is enrolled.

d.) The situation of the pupils who live in two minority cultures

One of the special cases is the situation when the request for the study of the mother tongue comes from pupils who are already included in the education for national minorities. The pupils who usually come from mixed marriages and live in two minority cultures (for example the German and Hungarian cultures) have the right to study both languages. For example, a pupil, who studies in a group/form with tuition in German, has the right to request to study the Hungarian as mother tongue. Likewise, the Gypsy pupil who studies in a group/form with tuition in Hungarian or another minority language has the right to request the study of the Romany as mother tongue. In this case, the procedure to access to mother tongue is identical with the access to the study of the mother tongue in schools with tuition in Romanian language (see above). In order to prevent the overburdening of pupils, the provisions of Art. 1 of Order No. 3812/10.05.1999 on the application of the educational framework-plans for middle and secondary education in the languages of national minorities shall be implemented. In accordance with the above mentioned article, the groups and forms in question “can function on the basis of their own scheme of timetable in which the maximum number of hours per week shall be equivalent with the maximum number of hours in schools with tuition in Romanian language”. This means that the number of hours is reduced at the decision of the school.

II. The history and the traditions of national minorities

As provided by Law on Education No. 84/1995, republished in Official Gazette No. 606/10.12.1999, part I, Art. 121, “Pupils belonging to national minorities, who study in educational units with tuition in Romanian language, shall have the possibility to study their mother tongue and the history and the traditions of the respective national minority as a school subject, at request, under the conditions of the present law”, as well as Order No. 4796/10.09.1997 of the MNE “pupils belonging to different national minorities or who study in schools with tuition in Romanian, at request, shall study the History and traditions of minorities as a subject”. The request

to study the mother tongue automatically means the study of the History and traditions of minorities too.

Setting up of groups/forms at these subjects is similar to the setting up of groups/forms for the study of the Literature and language of the mother tongue (see chapter I, par. 5 above).

According to Order No. 3250/12.03.1999 of the MNE on the application of the Framework-plan for grades I-VIII in 1999/2000 school year provided that compulsory education is of eight grades (appendix II), the subject is part of the common trunk of the educational Framework-plan.

According to Order No. 4796/10.09.1997 of the MNE the subject the “History and the traditions of national minorities shall be taught in the mother tongue in one hour per week in grades VI and VII for all the national minorities”. This means that each pupil who studies his/her mother tongue as a subject shall automatically study the History and the traditions of national minorities.

III. Religion

In conformity with Order No. 4646/23.09.1998, paragraph f.) “Religion shall be taught to pupils belonging to national minorities in the mother tongue of the pupil. The alliances and the representatives of the religious denominations are invited to contribute by ensuring the specialized personnel. In school with tuition in the Romanian language this provision is valid for pupils who study the subject Language and literature of the mother tongue. In this case there is no need for further requests on behalf of the parents. The school is obliged to contact the religious denominations in order to ensure the qualified personnel.

1. County school inspectorates, the school inspectorate of the municipality of Bucharest and the management of schools shall inform the parents and the pupils of different ethnic groups on the present Methodology that shall be posted permanently in a visible and protected place so that they may knowingly benefit of their rights.

2. School principals shall communicate in advance to the county school inspectorates they belong to the required number of textbooks for the mother tongue, having permanently in view the special printing conditions (once every four years for each title) in case of reduced number of printed copies.

3. County school inspectorates and the educational units shall have the obligation to provide textbooks for minorities, transmitting correctly and in time the number of textbooks required.

4. The General Directorate for Education in the Languages of National Minorities of the Ministry of National Education through its specialist inspectors shall

grant support in the correct and efficient unfolding of the teaching process of the mother tongues of the national minorities by collaborating with all the responsible and interested factors inside and outside the educational network.

5. The present Methodology, elaborated in a spirit as to enforce the present legislation, represents a framework for the entire educational network in Romania as far as the implementation without delay of the positive measures assumed by the Ministry of National Education is concerned.

László Murvai
Director General

Угода
про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом
України та Урядом Румунії

Дата підписання: 03.09.1992

Дата набуття чинності: 30.11.1992

Уряд України та Уряд Румунії, які надалі іменуються "Сторонами", враховуючи докорінні зміни, що відбуваються в Україні та Румунії, керуючись бажанням розвивати та зміцнювати дружні відносини між обома державами,

діючи в дусі Заключного Акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі та Паризької Хартії для нової Європи,

високо оцінюючи важливість розвитку контактів між людьми, а також широкого ознайомлення громадськості однієї держави з діяльністю другої в галузі культури, науки та освіти,

бажаючи розвивати та поглиблювати співробітництво в галузі культури, науки та освіти, а також в інших галузях, в тому числі у відповідності з положеннями міжнародних угод, учасниками яких є Україна та Румунія,

домовились про таке:

Стаття 1

Сторони розвиватимуть співробітництво в галузі культури, науки, освіти, спорту, молодіжних та інших обмінів, які сприяють такому співробітництву, а також розвитку контактів між людьми. Сторони заохочуватимуть прямі контакти між відповідними установами обох держав, творчими спілками, урядовими та неурядовими організаціями, а також між громадянами на індивідуальній або колективній основі.

Сторони сприятимуть взаємному ознайомленню із способом життя своїх країн шляхом вільного і широкого розповсюдження відповідної інформації.

Стаття 2

Сторони сприятимуть розвитку двостороннього співробітництва в галузі культури.

З цією метою вони заохочуватимуть різні форми співробітництва, в тому числі:

- обмін інформацією про культурне життя в кожній з країн;

- обмін книгами та періодичними виданнями художнього та наукового характеру;
- обмін художніми та науковими виставками, фотовиставками та виставками книг з питань мистецтва і науки;
- обмін на комерційній та некомерційній основі в галузях сценічної діяльності: драматичного, оперного і балетного мистецтва, музики, цирку, естради;
- контакти між музеями, бібліотеками і архівами обох країн;
- встановлення прямих контактів та співробітництва між творчими об'єднаннями, в т. ч. письменників, художників, композиторів, працівників театру та кіно, а також між національними комісіями у справах ЮНЕСКО.

Стаття 3

Сторони заохочуватимуть співробітництво в галузі науки і освіти шляхом:

- обміну викладачами, науковими співробітниками та іншими спеціалістами для ознайомлення з системою освіти, читання лекцій, в тому числі для спільних дослідницьких робіт;
- обміну учнями шкіл та середніх спеціальних навчальних закладів, студентами, аспірантами та молодими науковими співробітниками, надання стипендій для навчання, стажування та наукових досліджень;
- обміну науковою і педагогічною інформацією;
- сприяння вивченню мови, літератури та мистецтва іншої країни;
- підготовка нових, в тому числі спільних учбових посібників і наукових публікацій.

Стаття 4

Сторони вивчать питання про взаємне визнання дипломів, свідоцтв про освіту, вчених ступенів і звань з метою заключення угоди про їх еквівалентність.

Стаття 5

Сторони сприятимуть створенню необхідних умов для задоволення культурних та релігійних потреб, а також збереження мови, національної культури та традицій громадян українського етнічного походження, які проживають на території Румунії, та громадян румунського етнічного походження, які проживають на території України.

Стаття 6

Кожна Сторона піклуватиметься про збереження та, з урахуванням можливостей, відновлення пам'яток історії і культури народу іншої країни, що знаходяться на території її країни, та забезпечуватиме доступ до них.

Стаття 7

Сторони можуть відкрити на території одна одної свій культурний центр, який сприятиме здійсненню цілей цієї Угоди. Правовий статус та умови діяльності такого центру регулюватимуться окремим Протоколом.

Стаття 8

Сторони заохочуватимуть співробітництво між видавничими організаціями з метою роботи над перекладами та спільними виданнями. Вони сприятимуть співробітництву в галузі захисту авторських прав.

Стаття 9

Сторони заохочуватимуть співробітництво між обома країнами в галузі кінематографії шляхом обміну кінофільмами, в тому числі на комерційній основі, проведення кінофестивалів, а також спільного кіновиробництва.

Стаття 10

Сторони сприятимуть безпосередньому співробітництву між телевізійними та радіомовними організаціями, органами друку та інформаційними агентствами, в тому числі сприяючи обміну програмами та прямим контактам між представниками цих організацій.

Стаття 11

Сторони сприятимуть розвитку зв'язків в галузі спорту шляхом організації спортивних змагань та спортивних обмінів.

Стаття 12

Сторони сприятимуть встановленню і розвитку широких молодіжних обмінів з метою взаємного зближення та знайомства молоді обох країн.

Стаття 13

Для реалізації положень цієї Угоди заінтересовані міністерства, відомства та установи можуть укладати відповідні угоди.

Стаття 14

Сторони на рівноправних засадах заснують Спільну комісію, яка скликатиметься в разі потреби, але не рідше ніж один раз на два роки по черзі в Україні та Румунії для підведення підсумків співробітництва та розробки рекомендацій для його реалізації.

Стаття 15

Ця Угода укладається строком на 5 років та набуває чинності після обміну нотами про виконання необхідних процедур, передбачених національним законодавством для набуття Угодою чинності.

Дія цієї Угоди кожний раз автоматично продовжуватиметься на наступні 5 років, якщо жодна з Сторін заздалегідь, але не пізніше ніж за 6 місяців до кінця дії Угоди, не повідомить іншу Сторону про своє бажання денонсувати її.

В випадку денонсації цієї Угоди жодна з укладених в її рамках угод діє на протязі відповідного узгодженого періоду.

Здійснено в м. Бухаресті 3 вересня 1992 року у двох примірниках, кожний українською та румунською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу.

За Уряд України

За Уряд Румунії

(підпис)

(підпис)

Анатолій Зленко

Адріан Нестасе

Міністр закордонних справ

Міністр закордонних справ